

ROMA

JEK NACIONALNO MINORITETI

Jek prezentiribe kotar o različna romane grupe, olengiri istorija hem kulturakoro nasljedstvo ki Švedska.

Teksti kotar o Bennie Åkerfeldt

O teksti prevodimo kotar o Ajvaz Ajvaz
hem i Jasminka Demirovska

Pohor
instrukcija e
sikavnenge/
učiteljenge.

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTARVET

SADRŽAJ

Kapitel 1	RESANDE ROMA	5
	Angleder o 1500-berša	6
	Rasizam hem diskriminacija	6
	O vakti promeninipe	7
	Skitnice	8
	Bučakiri ustanova bašo skitnice	9
	Odtudžimo(ki strana)	10
	Resande roma hem olengere zanatija	11
	Švedsko crkvakoro stavi	12
	Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkande (izveštaj) 1923	12
	Rasno biologijakiri doba čerela nevo ideali	13
	Steriliziribasere zakoni	15
	"Tattarinventering"	16
	"Tattar och zigenar" investiribe	18
	Pomožibasere klasija ko Göteborg	19
	Manne Ohlander hem olesoro istražibe	21
Kapitel 2	IMIGRACIJA KO KRAJO KO 1800-BERŠA	22
	Školujibe	23
	Državljanstvo	24
	Strancengoro zakoni	26
	Cigansko istraga 1954	26
	Nevi cigansko istraga	27
Kapitel 3	FINSKA ROMA	29
	I Švedska hem i Finska isilen jek bari zajedničko istorija	29
	E finsko romengiri kultura	29
	I kali kadifakiri suknja	30
	Muršengere šeja	31
	Čistoča	31
	Prandipe	32
	Bijandipe	32
	Meribe	32
	Respek e pophurendže	32
Kapitel 4	BUTI ČERIBNJASIRI IMIGRACIJA KO ROMA	33
	Dujto sumnalesoro /svedsko maribe	33
Kapitel 5	IMIGRACIJA KO 1990-BERŠA	35

Kapitel 6	SAMMANFATTNING /KRATKO PREGLED	37
	Piznajimo nacionalno minoriteti	37
	Resande roma	38
	Imigracija ko krajo ko 1800-veko	38
	Finska roma	38
	Buti čeribnjasiri imigracija ko roma	38
	Imigracija ko 1990-veko	39
	Nevo minoritetikano hem čhibjakoro zakoni	39
	Romano inkludiribe/jednakvost.....	40
	Budučnost/anglunipe.....	40
ARTIKLIJA HEM KAPITEL 1-6.....		42
LITERATURA, KOTAR LELO/KÄLLOR HEM LINKIJA		85

Ko 2000 berš priznajindža i Švedsko država pandž nacionalna minoritetija. I Švedska potpišindža hem priključindžape odoleja ko evropakoro stadgan e regionenge hem e Evropakoro savetesiri ramkonvencija baši zaštita e nacionalno minoritetenge. O pandž priznaime minoritetija ki Švedsko tane o jevreja, roma, samija, švedskofincija hem tornedalci-ja. O Samija tane hem starosedeooci (purani grupa manuša). O minoritetno čhibja tane jiddish, romani čhib, samisko čhib, finsko hem meänkieli. Akala minoritetno čhibja isilen nešto zajedničko odova tano, kaj ola živindže ki Švedska but vakti hem kaj ola predstavinena grupe so isilen zajedničko pripadnost. Ola isilen plo religiozno, čhibjakoro ili kulturakoro pripadibe hem jek mangipe te ičeren po identiteti.

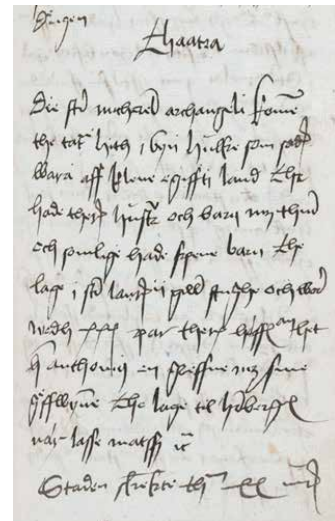
1. RESANDEROMA

Okola so vačerenape resande ja palem resanderomer tane potomcija, e prvo (najanglune) romenge so ale ki Švedska. Odova spomninipe kaj ine ko 1512 berš. Tegani vakeripe kaj o roma spomninindžepe ko pišibe (hramonibe) jekto puti ke Stockholmesere dizjakoro ljil, "Stockholms stads tänkebok" kotar 29 septembar 1512. O manuša hem o familije maškar o resande sar so identifikirinenape akale romane pokreloja pripadinena ponodori kotar o 2000 berš sar nacionalno priznajime minoritetija roma ki Švedska. Sa prema e samoidentifikacijakere principeja.

O resande roma nane homogeno grupa sar soj okola avera romane grupe. Jek delo kotar o resande roma smatrinena kaj olengoro poreklo/koreno tano kotar o 1300-berša. Jenische, jek indoevropakoro narodo sar delo kotar o jevreja hem o roma. Avera resande vačerenape kaj ola tane potomcija kotar o profesionalna vojniki so o Karl XII rekrutirindža ki Germanija ked ine o povlečibe preko Evropa 1714. Akala saj te ovelen srodstvo/familija e germansko narodoja Sinti soj tane roma kotar i Indija, so ale ki Germanija ko 1400-berša. Iako isilen različna mislibe kotar avena akala grupe istovremeno hem isilen but nešto so spoinela akala resande grupe, sar soj e dajakir čhib, resamnde romani.

Jek phuro resande vakedža adžahar ko 1968berš:

Adžahar sar me so vačerava tumedže agdžahar amare purane vakerdže mandže. O phure vakeržde kaj amare predci ine adžije so na ine olen kaj te dživdinen, ola ine osudime te phiren tari phuv ki phuv hem te isplatinen po grevo so olengere predci kerdže. Ola dobidže jek lil kotar o Kung Sigismund te putuinen slobodno, hem sa o manuša dodžardže olen but šukar. Kotar o jek puti sa irisaljilo, nikoj nadžanela sose. Amaro narodo na ine olen mir, nikoj na mangela ine amen, paldena amen tari phuv kip huv, tari diz ki diz. Ola pokušindže ko sa o načinija te uništinen amare narodo ama amen uvek snajdinaja ine amen nesar te garava amen, ko kale šume/veša maškar o kašta, hem agjahar na mulo celo amaro pleme. Isi but vakeriba/paramiza kaj so vakeripe kaj bute romen mudardže hem čhindže maškar ko ulice hem kaj bute romnjen hem čhaven prastakedže hem mudardže olen. Okova koj mudarela amen dobinela ine love hem jek trofeja odoleske. Palo boršim avela o kham! Me džanava hem veruinava kaj amaro purano narodo irinelpes ke khameskiri phuv. Tegani ka ova ponosna so vičinaja amen pravilna resande hem nikoj više na ka šaj te peravi amaro purano šuzo pleme.

"Thaatra

**Die Sancti Michaelis
archangeli komme the
tatra hith i byn, hulke
som sades wara aff
Klene Egiffiti land. The
hade theris, lage i Sancti
Laurentij gille stughe och
wore wedh xxx (30) par.
Theris hoffuitsman het
her Anthonius, en greffue
met sin greffwynne.
The laget il herberges,
nâr Lasse Matsson etc.
Staden skenkte them xx
(20) mark"**

Faksimil ur Stockholms stads tänkebok
29 september 1512.

Angleder o 1500-berša

O istaživači o Laurentius Rabenius pišindža ko1791 berš ko jek lil kaj ine resande narodo ki Švedska panda ko 1300-berša, a na vakeri kaj na ine moguče te ale ki Švedska hem ko krajo ko 12000-berša. O Rabenius pišinel ko jek lil soj potpišimo kotar o kralji Birger Magnusson ko 1303 berš, odothe konstantirinipe kaj ine strancija so phirene ine hem hovavena ko šume Kolmården.

O lingvisti R. Pipping dikhja ke narodosiri fantazija panda ko 1200-berša, kaj ki Švedska hem ki Danska dikhena ine posebno akale tamno hem tajna bakardžien. Maškar akala svetla (parne)manuša ine izrazimo bilačo utisak e mano manušenge. Ko but phuvja računinenape kaj o bakardžie isilen jek taro "hovavne" zanatija.

O Pipping sikavela kaj angleder o 1512 berš ine funnits litalice bakrdžijeso delimično nesave olendar ine olen stransko poreklo. Ov sikavela ko pravila ko Västgöotalagen 2 hem 4 hem ko Kopparberg privilegije kotar 1347 berš hem ko Birger kraljesororo lil kotar o 1303 berš, kote so pišini kotar o "äldara och sculuaara". O Pipping vakeri kaj odova šaj te tumačinipe kaj ine but baro broj skitnice (litalice).

Rasizam hem diskriminacija

Ko vakti ko 1500-berša ki Evropa andže je but agresivno politika protiv o roma. Zorale zakonija andže te bi šaj te oslobodinenpe taro akala manuša.

Ko Allan Etzleresoro teksti (sastav): *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige, 1944, šaj te čitinipe:*

"Redan år 1494 gav Ferdinand den katolske i Spanien ut ett dekret att alla zigenare i landet inom loppet av 60 dagar skulle slå sig till ro i ordnat arbete i städer eller byar eller också utvandra ur landet. Frans I i Frankrike, Roms Kejsare Maximilian I, Henrik VIII i England, Kristian III i Danmark och Gustav Vasa i Sverige utfärdade liknande bestämmelser."

"Panda ko 1494 berš dindža naredba o katoliko o Ferdinand, ki Španija, kaj sa o roma ki akaja phuv ko roko kotar o 60 dive te snajdinenpe hem te arakhen buti ko dizja ja palem ko gava, ja palem te napuštinene i phuv. Esavke slična odredbe andilo hem ki Francija, Engleska, Danska hem ki Švedska."

Ko Stockholms stads tänkebok kotar o 29 septembar 1512 berš, isi pišimo kaj ki diz ale jek nepoznato grupa manuša, so averčhane dičhvena isilen avera adetija hem aver čhib.

Čerelape lafi kotar o 30 familije so vodini olen jek "herr Anthonius". O švedžanja šukar primindželen sose haljile kaj ola ine averčane.

Olen vičinena ine olen Thaatra ja palem tattare. Kotar akava anav avela na džandžolape, ama šaj te konstantirinipe kaj o manuš so pišingdža ko "tän-keboken" upotrebidža akava lafi bizo te objasnini pobut. Nešto soj važno te zabeležinipe kaj akava anav spominipe pobut putija kotar odova vakti ko švedska izvorija.

Palo sa akava pozitivno primibe ko početak, but sigo menindžapes sa. Ko vakti keda vladini ine o Gustav Vasa promenindžape o dikhipe e "tattarengoro". Panda ko 1525 berš vakerdža o kralji e biskopese ko Strängnäs te čerel so šaj te bi frdel e "tattaren" so posig avrijal tari phuv!

Ko berš 1579 pretindža o kralji Johan III kaj ka phandel olen ko zatvor ako na iklile tari akaja phuv so posigate. O nevo dobimo protestanizam hem o jekto švedsko biskopi Laurentius Petri birindža jek stavi e svetsko silaja hem naredindža e popondže te na zamarinenpes e "tatarenar". O sveštenstvo rodindindža kotar o švedsko parlamenti ko Örebro 1617 berš, sa o "tattare" te frdenpe tari akaja phuv.

Ko 1637 berš alo jek nevo zakoni, agjahar vakerdo "Placat om tartarnes fördrifwande af landet". Angleder o 8 novembar 1637 berš, valjandže sa o resande roma te muken akaja phuv. O zakoni značini, so bi amen avdive vačeraja ine etničko čistibe e resande romendže. O mislibe kovlilo hari ko 1642 berš, tegani vakerdžapes kaj samo okola so kerdže krivično delo ka kazninenpe meribnjaja. Ko krajo ko 1600-berša vakerdžapes kaj o resande isilen pravo te krstinen pe čhaven ki crkva hem te dživdinen ko jek than.

O mislibe ko akava vakti na ine sigurno hem ko Samuel P. Björkmanesoro teksti "...dessa synnerligen otacksamma främlingar..." kotar 1730 berš šaj te čitinipe: *"Mot denna pesthård har kejsare, kungar och furstar instiftat mängder av lagar; en av dessa är den, som den högtårade svears och göters konung Karl XI den 14 maj 1662 påbjöd och förbjöd vid dödsstraff zigenare att vistas inom Sveriges gränser."*

O zakoni ačhilo 110 berš.

O vakti promenipe

Ko maškar ko 1700-berša čerelape ine razlika maškar okola so ale akana ki phuv hem okola so živindže but vakti akate, so živindže ko dizja, kerdže buti hem snajdindžepe hem čerdže buti sar prodavačija (bikindžije) hem avera "dozvolime" zanatija. Okola so pokušindže te khuven ki akaja phuv ka paldenpes hem ako palem irindžepe ka kazninenpe maribnjaja hem palem ka paldenpes napalal. Okola so živindže pobut vakti ki akaja phuv dozvolinipe olendže te džan ko pazarija te kinen hem te biknen, ama na dozvolinipe olendže te džan ko dvorija (avlina) hem ko gava, ako nekoj olendar džrlo ko avlina hem ko gava ka dobini kazna maribnjaja, ka čhiven ole ki obično buti hem ka irinen ole ko ko than kaj so dživdinela.

Ko jek komentari tari uredba ko 1772 berš ali naredba o "tattare" soj bijame ki akaja phuv a nane olen kaj te živinen te del pes olenge khera/stanija ko roko ko šov masek hem te ovel olen pravo te živinen ko dizja hem ko gava. Ako ola odova na poštuindže, ka ingarenen pes ki jek tvrdina, hem ka čeren buti odothe jek berš, ako hem odova čerena palem, ka čhivenpes ki tvrdina trin berš. Ako hem akava na pomožini, ka ma marenlen kašteja hem rissling. Jek deibe pravo bašo dživdipe hem deibe državljanstvo, na sprečingja o mučibe hem o pokušibe te palden pes silaja o resande, tari akaja phuv.

Skitnice

*"En sådan person kännetecknas i allmänhet genom sysslöshet, medellöshet och ett kringstrykande lefnadssätt, förenadt med yrkestiggeri, och benämnes enligt den utländska rätten vanligen vagabond. – Bestämmelser i fråga om vagabonder förekomma redan i angelsachsernas lagar, hvilka t.o.m. stadga, att den, som ej är bofast inom kommunen eller eger fast tjänst, är fridlös och kan af hvar man ostraffadt dödas såsom en tjuf. // I Sverige har lösdrifveri- eller försvarslöshetslagstiftningen haft en alldeles egendomlig utveckling, synnerligast genom sitt forna sammanhang med militärväsendet."*¹

Ko krajo ko 1700-berša ine jek baro čorolipe ki Švedska hem o manuša ko gava inelen but pharipe te izdržinenpe. Istovremeno ulo duplo broj manuša ki akaja phuv kotar o 1750 dži o 1850 berš. O državljanja odolese rodindže buti ko avera thana kote so ine pošukar, ja palem ko dizja . Avenge ačhilo samo te len po drom hem te arakhen aver nada, te arakhen privremeno buti ja palem te mangel. Odova ine jek vakti kote so but džene birindže ja ine zorlaime te džan te phiren, te bi šaj te arakhen jek način živibnjase. I država dikhela ine akava sar pretnja, sa pobut manuša mukena ine i phuv hem džana, odolese adžapes zakonija, kote so akava način preživibnjase dikhelape sar kriminalno.

Ko zakonija ko 1800-berša smartrinena ine e romen sar skitnice hem odoleja nainelen" pravo branibnjase". Ola na ine registririme nigde, ni ki crkva ni ko aver than. Vakerelape ine kaj ola na ine olen buti hem na lena plata. Adžahar pokušindže te frden o "tattar problemi", odoleja so na dendže e resande romen te živinen, jag palem te ačhon ko disavo gav, na smenjena ine ni te soven odothe jek rat. Sa akava palo odova so iskoristindže olengere usluge hem olengiri roba, so hem panda valjani ine olenge.

Ako nekas arakhle so ine skitnica ov ka dobini ine prvo jek opomena. Ako arakhle olen palo duj berš palem tegani ka oven pritvorime. Sar krivco ine manuš osudimo ki trine beršengiri kazna sar, agjahar vakerdi sar "arbetsinrättning". Ko "arbetsinrättningen" ačhola pe ine sa dži na dokašinipe kaj šaj te anelpe lovengere prihodija preko jek buti keribe. Akava kerža te bajrol o broj e manušengoro soj phanle ko phanlipe. Ko berš 1835 ine 1842 manuša osudime sar skitnice, palo 7 berš ule 2 373 manuša osudime. Akava kerža ko berš 1846 te rešinipe dži keda manuš ka dobini pi kazna.

Ko 1885 berš, alo skitnicenge zakoni, so trainela dzi ko 1965 berš. Akana dikhela pe ine sa ne zakonsko te na ovel manuše nesavi stano buti, "sa dži kote na smetinela ine averen, ja palem anela ine pharipe ki pravno zašti-

¹ Nordisk Familjebok – 1800-tals utgåvan

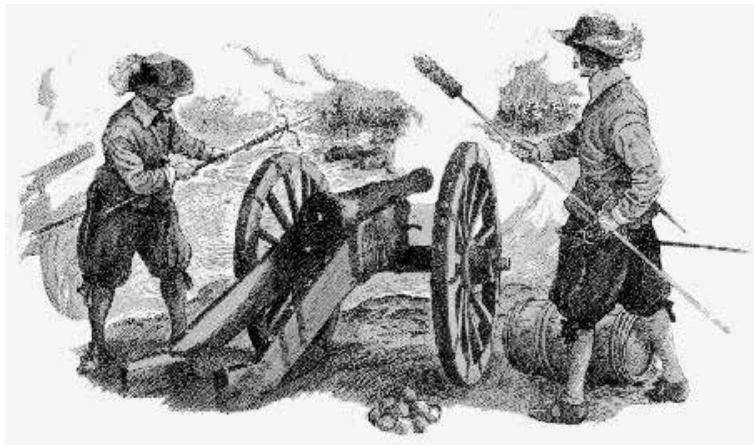
ta ili obteretinelu o čorolipe". I maksimalno kazna so ine trin berš, akana smaninipe ko jek berš. O debati bašo akava zakoni ine pobut e "tattarenghe hem bašo zigenare" odolese sose o zakoni na vakeri ine sar izdržinenape ine, nego hem savo način živibnjaso isilen hem ako ine averčhane taro avera hem soj moralno hem ko pravilno način. Jek berš pokasno dodainipe ko zakoni § 33 ko skitnicengori zakoni ko jek paragrafi so čerelape lafi bašo so te čerelpe akale stansko skitnicencar:

*"...angående behandlingen av utlänningar hvilka här i riket beträddas med lösdrifveri eller genom betlande, eller qvinna här i riket beträddes med lösdrifveri, eller genom betlande, eller annan förseelse // gör sig förfallen till behandling såsom lösdrifvare..."*²

Pečatirimo sar skitnica, na kerelape ine lafi sar moralno o manuš te izdržinipe korkori, nego i phuv sar ka odlučini so ka ovel jek "pravilno" ja palem jek "pošteno" buti. O rešenje ine te pokušinipe te ruminen pe hem te asimilirinen pe akala grupe hem odoleja te bi šaj te "našaldžoven".

Bučakiri ustanova bašo skitnice

Panda ko 1804 berš kerdže posebna zatvorija, agjahar vakerde popravna čera, bašo skitnice. E muršen čhedena ine ko vojna organizirime kompanije hem čhivena ine olen ki vojskakiri komanda, pobut ki artilerija. Akava značini kaj o resande so ine čhivde ki vojskakiri artilerija dobidže vojnička anava. Akala anava dživdinena panda avdive maškar o but resande romane familije. Keda džana ine te trenirinen ja palem ko maribe, na dikhena ine olen akana sar skitnice, nego sar vojniki, sose akana inelen pasošija. Adava značini, kaj ola sar slobodna murša, šaj ine te produžinen te izdržinenpe ko ple tradicionalna zanatija.

Exempel på soldatnamn:
Rask, Sträng, Stor, Liten,
Fager, Lund, Falk, Orre,
Ekorre, Lärka, Duva, Lo,
Leijon, Tiger, Löf, Eng,
Ek, Flinta, Sik, Törn,
Krans, Ros, Berg, Björk,
Brun, Flink, Gren,
Hederlig, Holm, Larm,
Lustig, Munter, Palm.

Ko berš 1842 čerdilo jek armijakoro udruženje kotar o skitnice, odothe delindže pe ko kompanije, kotar e vojskakiri komanda hem odothe poštuinenapes ine o zakonija e maribaskere. Odola upotrebinena ine pe ko gradi-be tvdine hem kanali. Akala zakonija vazinena ine svakako hem e resande romenge Denna lagstiftning drabbade naturligtvis också de resande ama ola ine but putija ki kolonija kote so odma astardželen (ko phanlipe) palo odova ola sikavdže kaj ola šaj ine korkori te izdržinen pe sose ola bavinena ine pe trgovinaja.

³ SFS 1886:33

Odtudžimo

Te na ove poželimo. Te ove izložimo ko pokušaj ko etničko čistibe hem av-era merke te bi šaj te chidentut hem te paldentut, utičinela, naravno ko manuš. O efekti kotar akava ovela, kaj i grupa ka kodel sigurnost te arakhel ki pi kultura. Palo sa akala berša ko resande roma na utečindža hem na ine bitno lutersko dikhibe ko morali hem ki etika so ine sar pravilo hem vazno ko švedsko obštestvo (ki Švedska). Odova adža hem šukaripe hem bilačipe (negativno strana). O bilačipe ine kaj o švedsko crkveno narodo smatrinena ine e romen sar frdime hem na socijalna. O šukaribe šaj ine te ovel, kaj o resande roma kerena ine buti okoleja so okola avera narodo dikhena ine sar "melali buti". Okola resande so živindže ko posebno područje čerena ine buti sar (kenefdzije)nattmän, (čeribe buti grastencar)huddragare, (grasta činibe) hästslaktare eller (sluga)rackare. Jek "rackare"ine jek so ine sar sluga, ja palem hem manuš so ine le sar buti te čerel sa i melali hem nane šukar buti so avera na mangena ine te čeren, sar čistibe, činibe životinjen, te ikali i koža kotar o gras, džučel ili mačka. I crkva dikhela ine akala buča sar "melale" hem nijek pravilno kristijanico na čerela ine akala buča. O resande roma na dikhena ine akava averčhane, olendže akava dikhela ine pe sar buti. I crkva dikhela ine o grastano mas sar melalo, odolese vakerela ine e nadodose te na han akava mas.

Ko 1500-berša ine zabranimo te parunen i mortik (koža) kotar o grasta hem avera životinje. O džučela ka ingaren pe ine ki državno kožara, hem odothe ka spremi pe i koža, te bi šaj te koristinipe ki vojska.

Ko 1700-berša ine otprilika 5000 rackare ki Švedska . But džene olendar ine angleder osudime, akana dobindže šansa te na oven smrtno kaznime, odo-leja so te čeren sa akala ponižibasere buča. Ako na čerdže sar valjani, tegani palem ka važini o purano zakoni. Akaja buti na važinela ine hem muršendže hem džuvljengdže. O adžahar vakrerde "Rackare" na ine olendže dozvoli-mo te posetinen i crkva 3 masek palo, so ikaldže i mortik taro jek gras.

Adžahar vakerde "kvacksalverie" (hovavne doktorija) lena ine bare love kotar o resande roma. I potreba ine bari ko akala manuša so na ine olen pomoč, na inelen mogućnost ko sastipnjasoro lečibe ili ki veterinarsko nega, e resande romen na ine olen nisavi nada, olendže ine bari misteria, so desinipe maškar akava narodo. Šaj tano akava sar so avdive negde akava desinipe ko nesave pojave kaj i nada hem i vera pobut važna nego i fakta (čačipe).

O resande roma ule poznata hem odoleja so ola šaj ine te dikhen ko odova soj nepoznato hem te čitinen e životinjen hem e manušen.

Dik artiklo, En kvinna i Väster-götland sade om dessa (rackare), strana 43.

Dik artiklo, En kvinna i Starrkärr i Västergötland berättade, st 43.

Dik artiklo, En utsaga från Skephult i Västergötland lyder, st 43.

Resande roma hem olengere zanatija

*"O oštradžija (so oštrini čhurika) kotar mo čavoripe, alo ki bicikla. Zvonindža ko udar hem pučja dali šaj te oštrini amare čhurika hem amare kača (maka-ze). Mi daj ine skeptično. O zanati sar oštradžija e čhurikendže inele jek nisko status hem odova čerena ine samo o resande, so ko nesave periodija na ine olen kaj te etabilirinenpe hem so na ine olen stalno adresa. Skärsliparyrket har alltid betraktats som ett lågstatusyrke och utövades ofta av resanden, som under vissa perioder inte fick etablera sig på fast adress."*³

Ko krajo ko 1800-beršao resande roma ine zornaima te živinen jek naporno zivoto, kote so džandžola ine kaj na ka šaj te ačhon hem te živinen ko jek than. Odolese spremindže pi oprema hem pe buča so po lokheste te šaj te phiraven len peja. Prežinena ine bikibnjaja roba hem usluge, čeribnjaja kazanja, bikibe roba svako divesiri, thardi glina, bikibe staklo hem nakit (ukrasija).

But resande roma čerena ine korkori pli roba hem odolese dindžapes olenge zanatesere anava kotar olengere zanatija sar soj tråddragare hem häktmakare. I čelično žica privlačingja barvalipe hem but resande roma čerena ine buti e čelično žicaja, proizvodinena ine zamke bašo čermuse, korpe kotar o sastrna, pegle hem šerpe. Čerelape ine zakačaljke šejendže kotar o gurvane šinga hem kanglika, suvja heklibase kotar o kokala. Čerelape hem biknelape ine razna korpe hem četke, sar soj četke lepibnjase, mikserija, thav mačhe astaribnjase hem razna korpe. Ola činena ine roba te prerabotinen ja palem te biknen, sar soj vuna, kotora, kokala, otpad hem grastesere bala. Kaj sa o resande roma ine hovavne hem nane šukar manuša, hem na ine olen ladž ine jek pretpostavibe taro avera manuša, sa akava but putija ine samo izvodibe (hovavibe). Odova ine jek navika e manušengiri so na ine resande, te čeren buti ki pi phuv hem te dikhen pi vikendica, a na džanena kaj isilen avera mogućnostija te bi šaj šukar te dživdinen (te nakhen) pe divesa.

Akala manuša so phirena ine, so isi olen jek aver način živibnjase, on tane but zbunime hem sa okolu olende na ine jasno, sa akava čerela ine te mislinipe sar opasno hem neugodno. Širinena ine pes hovavne lafija akale čudno manušendar. Keda menindžapes o stavi, sar te "postupinipe" e resande romencar hem te šaj te asimilirinenpe o resenda roma, but olendar osetindže sar jek nevo način te meninen pi kultura hem osetindže pe sar zorlaime, te oven stanovnikija, te dobinen „obična“ buča hem te čhiven pe čhaven ki škola.

O zorlaibe manušendže isile posledica, manuš šaj te phandelpa hem te na mangel nikasaja te čerel lafi hem te del utisak.

Resanengiri čhurik kotaro Axel Ferdinand Eriksson, 1879–1967

Bild: Bennie Åkerfeldt.

Dik artiklo, "Skapa ordnade förhållanden med afseende å de sk tattarne", str 40.

Dik artiklo, Resande under 1900-talet, str 45.

Dik artiklo, Tostared i Väster-götland, str 49.

Dik artiklo, Medkänsla, str 50.

Dik artiklo, En skollärare och de resande i tidigt 1900-tal, str 51.

Dik artiklo, "Klockaruppropet", str 53.

³ Ur Lars Grahns blogg "Exakt på gränsen mellan lycka och överlevnad"

Švedsko crkvakoro stavi

"Vi ha nog alla sett dem. Än är det ett följe, som slagit sig ned utanför staden. Det är brokiga dräkter i rött och i gult, mycket av silverringar och glitter, bruna ansikten, mörka eldiga ögon och korpsvart hår och ibland ett språk, som ingen kan begripa. I tältet vimlar det av smutsiga barnungar, som kivas bland alla bylten ock skrot eller framför lägerelden, som flammar därbredvid. Kvinnfolken, gärna bärande med sig en eller annan barnstackare för att väcka än mera medlidande, göra täta besök i grannskapets alla gårdar för att bedja så snällt om det ock om det, ock om de inte få något pocka sig till det, kanske också för att "lägga ut människornas öden" eller "bota" med sina konster.

Karlarne ge sig ut på färd för att laga kittlar ock annat i husen, men framförallt, för att verka vid marknader o. dyl. med hästbyten ock andra goda affärer." ur "Tattare"

O odnos e švedsko crkvakoro prema o resande roma ovela sa pojasno ko odova so angažirinipe i buti te bi šaj o resande te asimilirinipe hem te oven "švedska kristijanja".

Ko 1915 o učitelj pastori Johan Gustaf Björck (1880–1968) ikaldža jek štam-pimo ljil anaveja; "Tattare". Akava ljil pripadini ko artiklija "Skrifter utgivna av Härnösands stiftsråd".

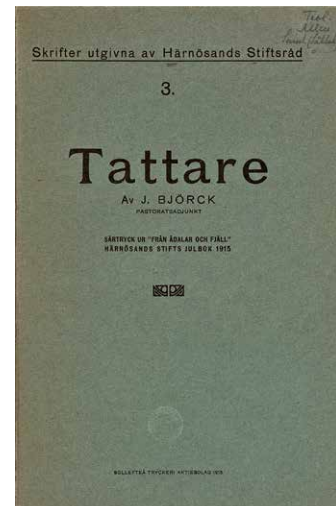
O Johan Gustaf Björck sikavela po zahvalnost e norveško modelese soj ker-do kotar Omstreifermissionen ki Norveška, kote so vakeripe, te len pes sa o resande romane familije hem zorneja te čivenpes te živinen ko kolonije sar soj Svanviken, odothe zorleja te len pes olendar o čhave hem te "vaspi-tinenpes" te oven seljakija (gavutne).

Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkande (izveštaj) 1923

"Då zigenarnas inordnande i samhället hos oss synes vara ett olösligt problem, är enda utvägen att på ett eller annat sätt få zigenarna ur landet."

Ko izvestaj vačeripe kaj našti te prilagodinipe e grupake roma so ale najpalu-ne, e švedsko romendže, hem odolese predložinipe te delpe jek ograničibe ko mogućnostija te čeren buti grastencar. Predložinipe istoto te anelpe slično esavki dozvola baši trgovija, sar so andžapes ko bikibe ko avera tha-na. Adžahar polokho ka šaj te odbinenpes sa o prijave hem o dozvole kotar so avena taro "tattare hem zigenare".

Panda ka ograničinipe e "zigenarnas" mogućnostij te čeren lunapark, streljište, ringišpil, kunajke, čhelibe hem bijava. Smatrinipe kaj akava pha-ro te činavelpe ko gava. Ked čerelape lafi bašo o dizjahem o ograničibe odothe isi jek pravilniko bašo redo e državakoro § 13 so vakeri te čerelpes prijave ki policija. Postojini panda jek mogućnost te paldenpes akala manuša hem kotar o gava, kotar o Landshövdingeinstruktionen taro 12 april 1918 berš. Odothe vakeripe kaj i policija isilen pravo te zabraninen okolen so smetinena ko sobračaj hem ko okolen so smetinena ko javno than. O Ragnar von Kochko ko 1924 berš, dobindža jek obaveza kotar i vlada, te čerel buti akale izveštajea Fattigvårdslag-stiftningskommittén kotar o 1923 berš.

1915 gav pastorsadjunkt Johan Gustaf Björck (1880–1968) ut en skrift med titeln; "Tattare". Skriften ingick i serien "Skrifter utgivna av Härnösands stiftsråd".

Dik artiklo, "Tattare", str 55.

Dik artiklo, Exkludering, assimilering eller utrotning – "Tattarfrågan" i svensk politik 1880–1955, str 58.

Dik artiklo, Svenska kyrkan, str 59.

O Ragnar von Koch uputini ki Nirveška sar jek šukar primer kote so kerela kolonije sar soj ko Svanviken te bi šaj te asimilirinenpe, o resande roma silaja. Ov vakeri kaj slično iniciativa valjani te čerelpe taro nesavo švedsko klubi (udruženje). Smatrinipe kaj o odvoibe e čhavengoro kotar pe roditelija ka del jek uspešno asimilacija.

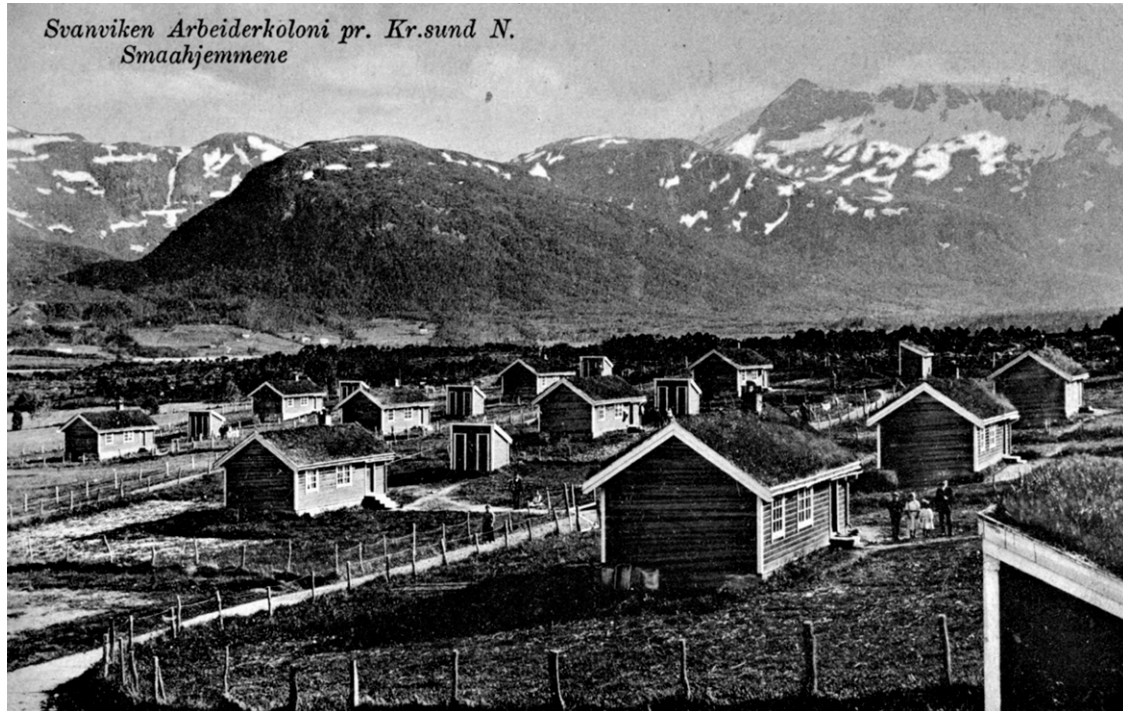

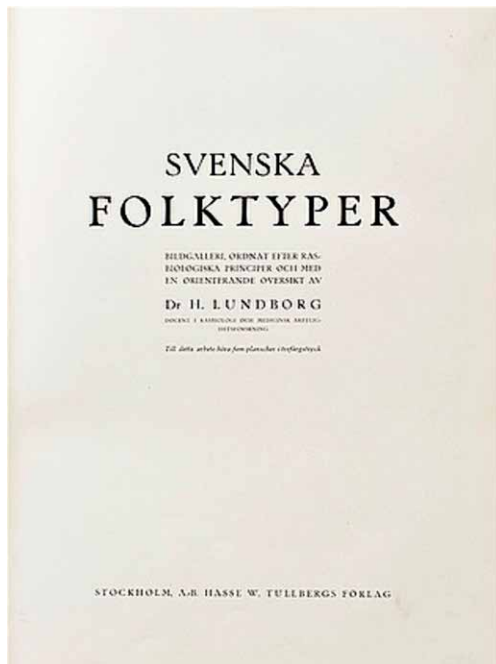
Foto: Ukjent/Norska Riksarkivet.

"Uppfostringsåtgärder mot barnen hava, såsom allmänt erkänt torde vara, vida större utsikt att krönas med framgång än tvångsåtgärder mot de vuxna. Därest tatar- och zigenarbarn, som vid späd ålder omhändertagas jämlikt lagen om samhällets barnavård, kunde under en följd av år erhålla uppfostran i dylika, särskilt för barn tattare eller zigenare avsedda barnhem, skulle ett betydelsefullt steg vara taget i riktning mot denna frågas lösning." (SOU 1926:9)

E von Kochesoro predlog na ostvarisalilo. Akana alo jek predlog bašo stelisi-ribe so smatrinipe kaj ka ovel po efikasno.

Rasno biologijakiri era čerela neve idealija

O socijano darvinsko mislibe stvorini nevo ideali so utičini ko politikane odluke ko početak ko 1900-berša. O resande dikhenapes ine sar "različna" ko po način sar dživdinena hem ki pi kultura, ola dikhjona na samo sar socijalno problemi, nego hem sar rumibe i rasa e švedko narodostar. Akana čerelape lafi kotar aktivno rasizam. Produžinenape o rasno biologikane istražiba, o predlogija baši sterilizacija hem i media (javno informacija) upotrebinipe te bi šaj te širinipe e narodosoro dikhipe ki "bilače (lošno) okolina" hem odoleja te dobinipe podrška te bi šaj te resen dži ko odova so predložinipe.

***Rashygien (Eugenik).** Sällskap för främjande af rashygienisk upplysningsverksamhet och eugeniska sträfvanden ha numera bildats i ett stort antal kulturländer inom och utom Europa. 1921 hölls i New York den 2:a internationella kongressen för eugenik. 1922 upprättades af svenska staten ett rasbiologiskt forskningsinstitut i Uppsala. 1923 tillkom vid universitetet i München den 1:a universitetsprofessuren i rashygien i Europa; dennas förste innehafvare är F. Lenz. I Nord-Amerika meddelas mångenstädes vid högskolorna undervisning i eugenik. Äfven det svenska Rasbiologiska institutet skall tillse, att årligen hållas offentliga rasbiologiska föreläsningar vid Uppsala universitet samt, om möjligt, mottaga forskare, som vilja utbilda sig i rasbiologiska arbetsmetoder. Jämväl i lagstiftningen börja rashygieniska synpunkter att beaktas i flera länder. I Sverige har frågan om sterilisering af fallande-sjuka, sinnessjuka och sinnesslöa varit föremål för behandling vid 1922 års riksdag, som begärt utredning i ärendet. Medicinalstyrelsen har tillstyrkt sterilisering under betryggande garantier. Ärendet hvilar hos regeringen.

Nyare litt.: Baur-Fischer-Lenz, "Grundriss der menschlichen erblichkeitslehre und rassenhygiene" (1923), S. Holmes, "A bibliography of eugenics"

Ko 1920-berša razvijindžape o razizam ki Švedska. O dokrori hem profesori Herman Lundborg manglja te čerel jek rasakoro istražibasoro instituti hem uspeindža odoleja ko 1921 berš. Tegani čerdilo o Statens Institut för Rasbiologi ki Uppsala. Akaja iniciativa uli hem potpišindžepe ki vlada maškar panda avera hem o hōger Arvid Lindman hem o socialdemokrati Hjalmar Branting. O predlog prihvatinđape bizo te glasinipe hem odoleja phravdilo e rasakoro biologikano instituti ki Uppsala ko 1922 berš. Vladini totalno političko saglasnost kaj akava tano e Švedskakoro budućnost (anglunipe). Akana džala o Herman Lundborg hem olesere kolege ki celo phuv hem dokumentirinenena hem klasificirinenena e narodo. Merinenena olengiri forma e šeresiri, o čekati, i vilica hem panda. Palo odova dikena ine o rezultatija bašo klasiribe, naj upreder ki skala ine i "čisto nordisko rasa" a ki naj teluni skala ine o "lappar, zigenare hem tattare" sar naj ponizimi rasa narodo.

O pičibe baši stelirizacija alo prvo puti prema jek predlog ko 1922 beršesiri vlada. O predlog dindža o social demokrati hem psikiatri o Alfred Petrén ama ine potpišimo kotar but džene ko parlamenti. Ko 1930-berša počmindža te čerelpes lafi bašo steliziribe silaja, sar aktivno sredstvo te ovel pošukar i švedsko nadodisiri rasa. O Folkhemmet počmingja te bajrol ki Švedska, ama te šaj te ovel šukar vakeripe ine kaj o broj e manušengoro bajrola hem valjani te ovel dovoljno hem te barjol o broj e čhavengoro. Odova važini ko okola familije so čerena buti hem so platinena po porez hem so dikhena te anen sukar opstanak ki država.

Odova grupe so "opteretinena" o sistemi, maškar avera ine hem o "tattare", kote so but puti ine barvale čhavencar, hem akava ine svakako protiv e državakoro plani so lošalo (srečno) narodno čer. Ko folkhemmet (narodosoro čer) ka ovel ine samo parne A-čhave. Ko 1934 berš bičaldža e državakoro Inspekori bašo čorolipe hem arakhibe e čhavengoro, jek obaveš-

Svenska Mejeriernas Riksförenings blad, 1937

Foto Ukjent/Norska Riksarkivet.

tenje bašo Halfred von Kock socialno ministeri, te rodelpe dozvola protiv o "tattare". Ov vakeri kaj ola prestavinena jek na socialno način dživdipnjase sa akala vekoja hem andže bilačhipe e švedsko narodose. Konkretno manglja te vakeri e tatare čhavengiri situacija phari, hem vakeri kaj e roditeljeng-ororo lutuibasoro životo štetno utičini ko čhave. O zahtev bičhaldžapes ko februar 1935 berš ko dikhibe ko socijalno odbori, školakoro odbor, poljoprivredno odbor hem ko 10 odbori.

O Socijalno odbor preporučindža o tatare te čerenpe sar predmetija bašo jek rasakoro biologikano ispitibe. Ako o odbori na čerela, ja isile dar te čerel akava, isi rizik kaj o tatarengoro mentaliteti, intelegencija hem karakteri ka živini ponodori but generacije telo e švedskakiri površina. Sterilizacija valjani te lel pe ko predvid ako i daj hem o dad nane olen sposobnost te ispuninen po dužnost sar roditelija. O organija baso uputstvo predložindže te ovel popharipe, predložindže sterilisering, te ovel popharo ki trgovija hem menibe o zakoni e skitničengoro.

Sterilizibasere zakonija

"För vissa befolkningsgrupper räcker det inte ens med fri tillgång till upplysning, utan denna bör aktivt påtvingas dem. Det gäller de grupper som man eventuellt skulle önska sterilisera, men som kanske inte kan falla in under steriliseringslagen. Tag t.ex. de nu aktuella tattarna, många halvt sinnesslöa, och andra synnerligen olämpliga föräldrar."

Alva Myrdal, Morgonbris, 1936.

Ko 1934 berš dobindžam jek švedsko sterilizibasoro zakoni so važini ine dži ko 1975berš. Ko 1934 beršesoro sterilizibasoro zakoni ine ograničeno hem šaj ine te promenipe. O zakoni astari ine okolen so na ine ko mogućnost te saglasinenpe ko steriliziribe-okola nesposobna. O zakoni dela mogućnost te šaj te sterilizirinenpe odola manuša so na inelen haljoibe so znacini o steriliziribe. O zakoni na reglirindža o pučibe kotar o steriliziribe posebno manušendže, olengoro zahtev ili saglasnost, ko nisavo slučaj e saste manušengoro ili avere nasvale manušendže, so haljile akava zakoni. O zakoni ko odova vreme vakeri ine kaj o steriliziribe kerelape ko olengoro rodibe hem saglasnost hem bizo te ove olen pravno podrška. Akava važini, ako rodelape steriliziribe kotar o medicinska hem terapiska razlogija, so dikhenape ine sar dozvolimo hem avera medicinska operacije. I sterilizacija ine dozvolimo ako čerelape ko saglasnost taro idividi so steriliziripe, ako isile razlog- savremeno vakerdo-eugenično, socijalno, humanitarno ja palem kriminalno političko.

Ko 1 § navedinipe nesave uslovija baši sterilizacija bizo saglasnost. Odo-va šaj ine te desinipe ako manuš nasvalo duševno, nesvesno ja palem isile aver smetnja ko duševno aktivnost hem ko budućnost te na ovel pharipe te arakhen pe čhaven ja palem te nasledinen o duševna ili o nesvesna bolestija. Isto ako isi smetnja ko mentano aktivnostija hem ako nanelen sposobnost te muken po saglasnost. Akate vakeripe kaj o zakoni bašo steriliziribe navaljani te upotrebinipe kotar o medicinska zakonija. Jek steriliziribe kotar akava razlog šaj ine te čerelpe bizo posebno zakonesiri podrška hem akava

važini ine e manuŝendže so nane olen sposobnost te muken po soglasnost.

Ko 1941berš alo jek prepis kotar e svedskakoro sterilizibasoro zakoni hem akana ulo polokho te odlučinipe o prisilno steriliziribe kotaro, medicinsko ja palem socijalno razlog.

"Den nya steriliseringslagen år 1941 (SFS 1941:282) reglerade i princip alla steriliseringar som inte var medicinska dvs. även dem som genomfördes efter den enskildes egen begäran eller samtycke. Den eugeniska indikationen kom att omfatta också dem som genom arvsanlag befarades överföra svårartad sjukdom eller svårt lyte. Den sociala indikationen utvidgades till att även omfatta asocialt levnadssätt. Vidare förutsattes inte att den som skulle steriliseras var urstånd att vårda sitt barn utan att han eller hon var uppenbart olämplig." (SOU 1999:2)

Pravosudno ministeri ko akava vakti, Karl Gustaf Westman vakeri kaj ko akava nevo zakoni:

"... tog ett steg framåt i riktning av att sanera den svenska folkstammen, att befria den ifrån fortplantning av arvsanlag som leda till att i framtida generationer det förekommer individer, som icke äro önskvärda medlemmar av ett sunt och friskt folk."

"Tattarinventering"

7 berš odložinipe, taro razna razlogija ,o pučibe kotar jek nevo drzavno "tattarinventering". Ko septembar1942 dindža o Kungl. Majt. e socijalno odborese jek zadatak te izvršini jek esavko ki država. Panda ko 1935 berš čerdilo jek istražibe ko Malmöhus län. Odothe mislinipe kaj valjani sar prvo te spremenipe jek pobuvlo ki celo država, antropološko(kotar avena, predci) istražibe e tattaredže ki Švedska . O popis ine čerdo ko 1944 berš, a ko 18 maj 1945 berš muklja o socialno odbor po izveštaj e vladače. I informacija so dobindžape tani leli kotar e Policijakoiri uprava. O podatke čhedime kotar o knjige e združenijendžere hem kotar o pojedina informatorja. Odothe haljilope kaj ine 7 668 "tattare" + 300 so ine poznata angleder, ama taro nesavo razlog na računindžepe akate. Jek istražibe soj čerdo kotar profesori Gunnar Dahlberg prezentiridžape ki orolo ljlil; Arv och ras – 1940, Kooperativa Förbundets förlag. Kl prezentacija naštime te utvrdinipe nesavi rasno razlika maškar o "tattare" hem jek obično švedžani.

"Beteckningen går i arv. Föräldrar, som överensstämt med de folkliga föreställningarna angående tattare, få barn, som också betecknas som tattare, men av vilka en del inte ärva föräldrarnas mörka hår och ögonfärg, utan bli ljuslagda. Dock syntes det honom som om "tattarna" hade en spensligare kroppsbyggnad, smala axlar och liten hjärna!"

Akana dikhelape ine o"tattar-problemi", na samo sar rasakoro problemi nego hem sar socijalno problemi, odolese šaj te "sasčarelpe", odoleja so sprecinipe o širibe hem odoleja so "te pretvorinenpe (te čerenpe)"adžahar vakerde "obična" švedžanja. 63 000 manuša sterilindžepe, pobut nego bilo savi aver zapadno phuv ako sporedinipe o broj e manuŝengoro. Taro akala računinipe kaj 1755 džene sterizirindžepes kotar o socijalno razlog. O

broj tano učo sose upotrebinape bare taktike te čhiven silaja e resande
romen te potpišinen te na bi o isitucije lena olendar e čhaven. O setibe so
desindžapes hem i dar, kotar o nevo trakaseribe hem paldibe, čerdža but
resanderoma panda te daran, kotar o vlasna organija hem taro okola so
nane resande roma, odoleja darana hem te sikaven plo identiteti.

"Tattar och zigenar" investiribe

O Socijalno ministarstvo dindža jek nalog (buti te čerelpe), ko 1907 berš. Odova čerdža o Fattigvårdslagstiftningskommittén, ola čerdže jek investiribe okolo celo phuv kobor ine "tattare" hem "zigenare". Ko berš 1922 čerdža pes jek nevo dikhibe (pregled) kotar e policijakiri uprava. Ko 1922 beršesoro invenstiribe alo o rezultati dži ko 1833 džene, odolendar 250 proceninipe ine "zigenare".

O Socijalno ministarstvo naručindža te čerelpe jek probno investiribe ko 1935 berš taro jek grupa "tattare" te bi šaj te dikhelpe olengiri metodika. hem genomförbarhet. Akava testi čerdžape ko Malmöhus län. O razvoj andža i vlada te rešini, palo e Socijalno upravakoro mislibe kotar o 25 septembar 1942 berš te čerelpes popis (kobor džene) isi tatara hem zigenare ki akaja phuv.

Nilajese ko 1942 berš, čerdže o istražuvačija(etnologija) ko jek Nordisko muzej, jek lista kote so ine pučibe, so ka upotrebinipe ko akava celo phuv-jakoro investiribe. Palo odova čerdžape jek "probno investiribe" ko Stockholms län hem koVärmland.

Palo ko dikhipe o predmeti, leljape ko obzir hem e rasakoro biologikako pregled so čerdilo kotar i Socijalno uprava ko 1943 berš, ko drzavakoro invenstiribe kotar o "zigenare". Ponedeljak ko maj 1943 berš, dže o policičaj-cija ko logorija kote so živinena ine o roma, hem pučle olen o pitalja kotar o formulari so čerdža i Socijalno uprava. Ki prezentacija so čerdža i Socijalno uprava bašo "broj hem način živibnjase" konstatinrindžapes kaj i policija identifikirindža okolu 500 "zigenare".

Ko 1944 berš izvšindžape jek državno invenstiribe e adjahar vačerde manušendže "tattare".

I Socijalno uprava konstatirindža kaj sikavipe o "tattar narodo" resle dži ko

8 000 manuša. Palo ko invenstiribe, 1923 berš o broj (numero) "tattare" barilo padž putija pobut, kote so i Socijalno uprava objasnini kaj ko 1923 berš, o istrage na ine baš šukar čerde, a o akanutno inventiribe ine pravilno.

Maškar i jag ko dujto svedsko maribe ale duj neve inventijibe. Manuš šaj samo te pomislini sar akaja registracija bi upotrebinipe ako o Hitler napad-indža ine i Švedska. Te ovelpe registririmo ko akava register svakako bajrola o rizik bašo steliziribe silaja⁴. Ko posledno invenstiribe so čerdžapes kotar o popija, učitelija, policajcije, lokalno političarija hem službenikija, dikljapes kaj ine 7 688 manuša plus 300 so ine poznato angleder, ama taro razna razlogija na ale ko računibe (ko invenstiribe)⁵

Dik artiklo Inventeringens genomförande, str 61.

Dik artiklo "Tattarkrallerna" i Jönköping, str 63.

Dik artiklo, En kvinna från Jönköpingstrakten..., str 65.

Dik artiklo, Borås, str 66.

⁴ Ur Teologie Doktor Maria Ericsons rapport angående en eventuell sanningskommission för romer och resande/resanderomer i Sverige 2009.

⁵ Gunborg A. Lindborg, Vägarnas Folk

Pomožibasere klasija ko Göteborg

*"Av lärjungarna i folkskolans 6 årsklasser (skolåren 1-6), vilka höstterminen 1922 uppgingo till 20,830, tillhörde 568 barn hjälpklasser för intellektuellt efterblivna, 75 barnavdelningen för lomhörda (»labiologiklasser»), 94 barn sanatorieklasserna för tuberkulösa och skrofulösa (i Odinsskolan, Kålltorp, Rävlanda och på Styrö), 32 barn avsöndringsskolan för skolkare och andra vanartiga."*⁶

Ko 1905 berš čerdile o prva pomžibnjasere klasija ko Stockholm hem palo jek berš ko Geteborg, palo odova čerdile klasija hem ko avera dizja. Odova ine jek razvoj so dobindža podrška kotar e školakoro odbor, so vakeri kaj vazno hem o zaostanata čhave te dobinen isto sikljoibe. E pomožibnjasiri škola inela sikljoibasiri forma hem proširindžape zoraleste hem čerdža but izmene kotar o 1910-berša dži o klajo ko1950-berša.⁷

*"Fr. o. m. läsåret 1936-37 är vid folkskolan upprättad en skola för bildbara sinnesslöa barn (externat). Folkskolestyrelsen fungerar som lokalstyrelse för densamma. Skolan sorterar under Medicinalstyrelsen. Hjälp skolans överlärare är skolans föreståndare. Vid externatet finnes anställd särskild Skolläkare. Barnantalet är f. n. 58. Dessa barn äro uppdelade på fyra avdelningar med var sin lärarinna. I anslutning till skolan är anordnad en arbetsstuga för äldre f.d. elever."*⁸

O pobaro učitelji ko Geteborg ki pomožibnjasiri škola ine o Manne Ohlander. Olesoro dad o Johannes Ohlander ine angleder pobaro učitelji ki diz.⁹

O Manne Ohlander ko akava vakti, ine jek manuš so dikhela ine o pučhibe kotaro posebno dikhibe baš e"tatar čhavengoro". O Thom Axelsson ko po sastav so pišindža sikavdža akava¹⁰. Kotar o Ohlander pišini o Martin Ericsson ko po doktorsko sastav (akademikano):

"Frågan är om någon annan aktör i den svenska tatarfrågan genomförde en så extrem rasifiering som Ohlander som menade...// att de biologiskt härstammade dels från zigenare och svenska, finska, kanske också lapska och söderifrån invandrade folkelement."

⁶ Göteborg. En översikt vid trehundraårsjubileet 1923 över stadens kommunala, kulturella och sociala förhållanden samt viktigaste näringsgrenar, av Johannes Ohlander

⁷ Rätt elev i rätt klass Skola, begåvning och styrning 1910-1950 Thom Axelsson

⁸ Göteborgs kommunalkalender 1944, Bild: Stadsarkivet Stockholm

⁹ Vid folkskolan vann han 1894 befordran till överlärare i det dåvarande första skoldistriktet Landala, varest det Föll på hans lott att vara med om uppförandet och inredandet av Götabergsskollhuset, på sin tid Göteborgs modernaste och ändamålsenligast anordnade. Där nedlade han det huvudsakliga av sin lärargärning. Ett par år tjänstgjorde han vidare som t. f. folkskolinspektör (1920-21). År 1908 hade han invalts i folkskolestyrelsen, året därpå i stadsfullmäktige och nedlade i båda dessa församlingar ett framgångsrikt arbete för folkskolans utveckling. Utom vid folkskolan innehade Ohlander förtroendeuppdrag inom andra grenar av undervisningsväsendet. Under långa tider hade han säte i styrelserna för dövstumsskolan i Vänersborg och för sinnesslöanstalten på Stretered, i styrelsen för Aug. Abrahamssons stiftelse på Nääs, i styrelserna för Göteborgs stads skyddshem på Vrångsholmen och Lingatan - i styrelsen för det sistnämnda var han ordförande. - Svensk Lärartidning 1930

¹⁰ Axelsson 2007a kap 5 och Axelsson 2007b

O Ohlander vakeri ine kaj o resande roma ovela ine olen čhave e pase familijaja, hem odova ine desinipe odolese so na ine olen kontrola ko seksualnost, so čerela ine te ovel olen but čhave pe paše familijaja(rodžakija). Akava dikhipe, ko akava vakti, utičini ine ki buti čeribe ko škole Geteborg. O resande čhave ine čhivde ko pomožibnjase klasija, odolese so ine olen bilachi intelegencija, vakeri o Ohlander. Ov čerdža jek manuškani registracija, bašo akale čhavengoro pleme, kote so ov palo odova dingdža e policijakere upravake te upotrebinu ko po registriribe e resande romen hem e romen kotar o maškar o 1940 berša. Jek školakoro podružje smatrini ine kaj ko akava vakti, ine lokho te pendžarelpe, "duraldan" jek "tattare" odolese sose "olengere prengere naja inkljona anglal".

*Några
"missanpassade"
elever
på Särögården*

Bild: ur boken Hjälpsskolan i Göteborg 1906 – 1956.

O Ohlander dela predlog te upotrebinu o steriliziribe sar jek efikasno način te sprečinu o "bilačo (pleme)poreklo". Ki paše saradnja e učiteja Gull Börjesson postupingže sar "džanena sa kotar o tatare" ki investicija kotar o resande nilajese ko 1944 berš.

O Ohlander hem o Börjesson dobindže e Dizjakiri zaslužimi nagrada. O Manne Ohlander 1956 berš, a o Gull Börjesson 1980 berš.

Dik artiklo, Kurts minnen från sitt 1950-tal, str 67.

Dik artiklo, Hjälpsskolans sommarkolonier, str 69.

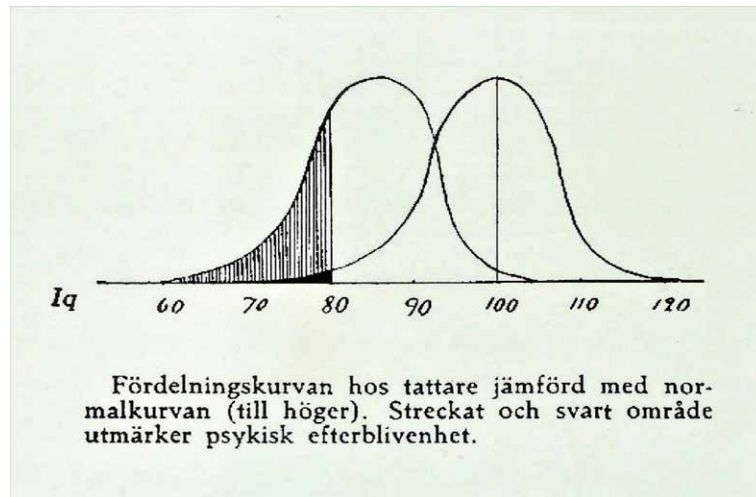
Dik artiklo, Bert i femte klass, str 69.

Dik artiklo, Vera ett resanderomskt barn, str 70.

Dik artiklo, Bennie ett resanderomskt barn från 1950-talet, str 71

E Manne Ohlanderoro istražibe

*"Icke sällan blevo hjälpklasserna en avstjälningsplats för vanartade och psykopatiska elever i folkskolan, vilka råkat på kant med sina lärare eller gjort sig omöjliga genom demonstrativ lättja eller ligkiltighet för skolans fordringar."*¹¹

O Manne Ohlander smatrini ine kaj e "tattaredžere" čhave ine prosečna hem but putija na ine zadovoljna. Ov smatrini kaj odova tano biologikano nasletstvo hem odolese čerdža jek plemesiri dokumentacija kotar o trin familije. Ov bičaldža jek pučibnjasoro formulari ko 80 šloakere područija, kote so mangela ine te dobini dževapi (odgovor) ko pučiba kobor "tattar čhave" isi olen, hem kobor olendar džana ko pomožibnjasere klasija. Ov rodela ine odgovor hem kotar o zaštitna čhera, buti čeribnjaser čhera hem kotar o pastoresiri opština. Odothe rodindža ov pomoč te identifikirini e familijen, kotar jek pendžarutno pleme. Ov manglja isto te dobini podatke taro e manušengoro IQ kotar o škole hem o čhera bašo arahibe. Ako akala falinena ine ko raportiribe tegani o Ohlander procenini ine korkori olengoro nivo! Ov vakerdža kaj 30,5% kotar o raporterime čhave džana ine ko pomožibnjasoro klas hem ine olen IQ teleder o 80. O Ohlander smatrini ine kaj šaj nane čačutno akava sikavipe ko procentija odolese so but kotar o "tattar čhave" na dobindže than ko pomožibnjasere klasija, hem ako valjani ine te džan odori. O Manne Ohlander čhedindža akala podatke ko manuškano dosije. O Thom Axelsson vakeri ko plo raporti: O tattare, pomožibnjasere klasija hem intelegencijakere pregledija ki švedsko osnovno škola ko početak ko 1900-berša, ine o cilji akale manusikane dosijendže:

Ine prema o Ohlander, *"släktforskning som förr eller senare avslöjade att tatarmentaliteten inte var ett konstruerat komplex av ofördelaktiga egenskaper, som löst klistrats på vissa tvivelaktiga personer, utan verkligen hänförde sig till avkomling av tattare"*.

O Ohlander sikavi o istražibeso vakeri: *"Som ras betraktad äro tattarna otvivelaktigt underlägsna den svenska folkstammen"*.

Keda čerelape lafi e čhavendže soj bičalde ko pomožibasere klasija, čerelape lafi taro 10 putija pobut resande romane čhave nego avera čhave.

¹¹ Hjälpskolan i Göteborg 1906-1956 sid 29

2. IMIGRACIJA KO KRAJO KO 1800-BERŠA

Okänd fotograf.

Ko krajo ko 1800-berša ali aver grupa roma ki Švedska. Pobut olendar kotar i Rumunija kote so ine o roma sluge, kotar o1350-talet, sa dži ko 1864 berš. O Roma avena ki Švedska akana tari Rusija. Avdive vičinenape ola švedska roma.

Ko jekto ((prvo) delo kotar o 1900-berša pogodindža akale neve grupa jek isključibe hem frdibe kotar o švedsko naselje isto sar so ulo e resande romencar. Sa dži ko 1960-berš ine zorlaime te živinen ko šatorija hem ko logorija. Hem e švedsko romen astardžalen o vakti kotar o steriliziribe, zorleja lejbe e čhaven, hem zorleja te asimilirinenpe, isto sar e resande romen.

Školujibe

O švedska roma so ale ko agor(krajo) ko 1800- berša hem ko početak ko 1900-berša počmindže te reagirinen ko 1930-berš te dobinen pravo ki promena. O Johan Dimitri Taikon rodindindža, ko jek pišimo ljil dži ko Kralji te dikhelpes o pučibe e skolakoro e "zigenška" čhavendže. Ama ništo na ulo odoles-tar. Odova andža jek razlog te dikhel o socijalno odbor, kobor džene "tattare hem zigenare" isi ki država. Vakeripe ine kaj i škola na ine važno e romendže, ja palem kaj i romani kultura hem o način živibnjasoro na pasuini e školaja. Sa akava hem ako ine sarinendže školakoro dužnost, panda ko1842 berš.

O roma na ine olen pravo te džan ki škola sa dži ko1960-berš. Akava dobindže palo but decenijengoro mučibe. O romane pisatelija (autorija) sar soj Monica Caldaras, Hans Caldaras hem Katarina Taikon opišindže sar o romane roditelija panda kotar o 1930-berša pokušindže te ubedinen e vlasna organen, te delpe pravo te džan olengere čhave ki škola hem opišindže o sprotivnost so dobindže. Te ovel manuše stalno živibnjasoro than, ine jek uslovi te šaj te džalpes ki škola, a o roma na ine olen odolese o kumune na primindže ki škola e romane čhaven. O razlog ine kaj ola nane registirime hem odoleja na ine olen jek stalno adresa. O komune na dozvolindže te ačhon o roma ko isto than, pobut kotar o 10 dive, ki jek komuna hem adžahar naštine te oven registrerime. Buteder romane čhavendže akava žnacini ine kaj na ine olen pravo ko školujibe.

O Johan Dimitri Taikon pišindža e komunendže kote so ka džan ine, hem pučlja olen te šaj te čerelpe jek škola e romane čhavendže. O školujibe e romengoro zavisini ine taro misle e komunakere thaj i školakere. Ine dajek puti angažirime učitelija so sikavena ine e romen ko logorija, odothe kaj so živinena ine.

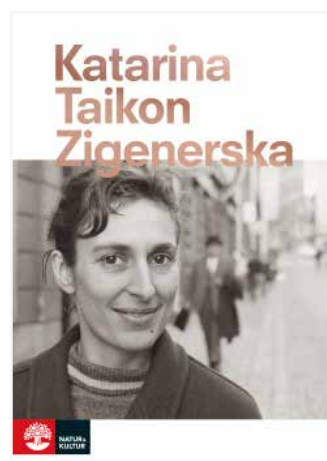
Nesave čhave inelen mogućnost te sikljon, te avel učitelji ko logori, kotar i komuna, ko nilajasoro odmor, ako o roditelija platindže odolese. E romane čhavengere roditelija kinena ine purane klupe hem purane školakere lila te bi šaj o čhave te sikljon te čitinen hem te pišinen, akava kratko periodi so o učitelija sikavena olen. O sikljoibe ine avrijal, hem o čhave sikljona ine samo keda ine khamesere divesa. Ko bršimale nilajesere divesa pomožinena ine o čhave pe roditeljen.

I škola ko Gubbängen phravdili 1943berš ki inicijativa kotar i familija Taikon hem o sikljoibe ičeripe ine ko olengoro šatori ja ko jek romano logori ¹². O razlog sose i familija Taikon angažirindžapes zoraleste ke školakere pučiba, ine sose e Katarina Taikonakoro dad so živindža ki Švedska 40 berš, naštime te dobini državljanstvo sose na džanela ine te čitini hem te pišini.

Ko 1950 – berš, počmindže te čerenpe specijalna škole e vozrasno romendže, ama o "čačikane" školujibe e romane čhavengoro počmindža ko početak ko 1970 berš, keda o roma korkore počmindže te školujinenpe te oven učitelija hem te pomožinen e romane čhaven.

Ko 1963berš inaldža i Katarina Taikon plo jekto(prvo) ljil "Zigenerska". I Katarina Taikon hem olakiri phen i Rosa, demonstririndže ko jekto maj, bašo sa o švedžanja – so vakeripe hem avera roma – te dobinen isto pravo. Olengoro zahtev bašo pravo ko stani/čher hem o pravo bašo skolujibe e romen dobindža bari pažnja, ama udžardžape sa dži ko 1960-berš, sa dži na ulo čačipe.

Preko e Katarina Taikonačere ljila kotar i Katitzi (1969–1980) haljile but svedska čhave hem terne sar ine te bajrove sar "zigenare" ki Švedska Avdive isi hem prevodime ko romane.

Dik artiklo, "Den ambulerande zigenarskolan", str 72.

Dik artiklo, Katarina Taikon från Tidskriften É Romani Glinda, str 73.

¹² Bild: Ericsson (SvD)

Državljanstvo

Oklarheten kring medborgarskapsfrågan och en allmän misstro kring de romska barnens möjligheter att kunna delta i den ordinarie skolundervisningen till följd av den nomadiska livsstil som tillskrevs den romska gruppen gjorde att det vid tiden före andra världskriget inte fanns någon samsyn kring de romska barnens skolgång. De lösningar som diskuterades var till stor del tänkta som separata spår vid sidan av den ordinarie folkskolan.¹³

O pučibe bašo državljanstvo na ine završimo sa dži ko1952 berš, tegani, odole vaktessoro socijalno ministeri oficijalno dindža e romane narodose švedsko državljanstvo. Ki izjava maškar avera hem i crkva vakeripe kaj but popija hem olendžere manuša ine but kritična.

But dugo vreme (vakti) na delainepe zdravstvo e romenge ki Švedska, odolese sos ena račininenape sar švedska državljanja. Odova značini kaj but švedska roma so nasvaljile na dobindže pomoč so valjani olendže, hem o romane čhave na dobinena ine nisave vaccine.

O romane džuvlja so ka bijanen ine, bijanena odothe kote so ine momentalno, ki veš, ko šatori, ki prikolica ja palem ko aver than. But tikore maksmi-ja mule, taro šudro ko šatorija hem ko prikolicice.

Te bi šaj te sprečinenpe o rayna infekcije hem nasvalipa, e romengoro zivibnjasoro than hem o prikolicice ine but šukar hem čisto arakhle. Hem ako živinena ine ko logori maškar ki veš, šulavipe ine hem luftirinipe ine svako dive. O manuša so ine pharo nasvale izolirinenape ine ko jek šatori ja palen ki prikolica, hem o džuvlja samo so bijanena izolirinenape, šov kurke, 40 dive te bi šaj i daj hem o čavoro te ovel ole šukar imuniteti.

Sa dži ko maškar ko 1960 berš, ine hem o švedska roma izložime ko asimiliribe kotar o švedsko naselenje. I asimilacija uvek delini, odvoini hem čerela pharipe te ičeripe pi kultura hem pi čhib.

Dik artiklo Kolja Pancenkov, str 73.

Dik artiklo Kyrkoherde Wilhelm Harsten, str 73.

¹³ Andreas Nordin - Romer i kommunal skolpolitik 1950–1970

Strancengoro zakoni

I država i Švedska uznemiindžape kotar akale neve roma so ale, kotar o pobut razlogija. Ko berš 1914 alo o jekto strancengoro zakoni so zabranini nesave strancon te živinen ki akaja država. Odova ograničindža e romengere mogučnostija te aven hem te živinen ki Švedska.

Bild med tillstånd av Bertil Magnusson, tidningen Glimten.

[Dik artiklo, Utlänningslag, str 74](#)

Kotar o 1860 berš, pa sadži ko 1914 berš, sar ine te avelpes slobodno bizo pasoši, ama sar alo o nevo strancengoro zakoni 1914 berš, smatrinipe ine kaj sa o "zigenare" ine skitnice, kriminalna hem odolese na ine poželjna te aven hem ine paldime panda ki granica.

I granica phanjola e romenge maškar o 1914 berš sa dži ko 1954 berš. Ki akaja sarada bešesiri zabrana, uspeindže samo but tikoro broj roma te aven ki Švedska.

Bild med tillstånd av Bertil Magnusson, tidningen Glimten.

Bild med tillstånd av Bertil Magnusson, tidningen Glimten.

Cigansko istraga 1954

Akate uputinipe ko Stockholms stads tänkebok 1512 berš, sar o najpurano dokumentibnjasoro podatko "zigenare" avena ki Švedska "Att det verkligen är zigenare som avses // är ställt utom allt tvivel." Ki istraga dikhelape, jek istorikano dikhipe sar postupinipe ine akale manušakane grupaja kotar o 1500 – 1800-berša.

Teli rubrika: Zigenarfrågans utveckling 1933–1952, sikavipe jek aver dikhipe upro o roma, ki akaja država. Angleder čerelape ine buti odoleja so, te sprečinipe akaja grupa narodo, te khuven ki država hem te paldelpes akatar hem okola so dživdinena ine ki akaja phuv. Akana preporučinipe, o čhave te integririnenpe ki obično škola. Akava pomožini e romane familijen te ovel olen kaj te živinen, barem ko jek beršesoro delo. Okola so produžinena jek dživdipe putujibnjaja, valjani hem olendže te delpo obrazuibe (mogućnost te školujinenpe) ko specijalna klasija ko lokalna škole. Keda čerelape lafi bašo, kaj te dživdinipe, pišini adžahar ki istraga:

”Särskilt anmärkningsvärt är härvidlag kommunernas attityd gentemot zigenarna. Vissa kommuner har beslutat generellt förbud för dessa att upprätta läger inom kommungränserna, medan andra kommuner för endast mycket korta perioder upplåter även de sämsta lägerplatser. Följden härav har blivit att åtskilliga zigenare befinner sig på ständig jakt efter nya lägerplatser.”

I Ida Ohlsson al Fakir sikavi ko po raporti ”Svenska kyrkans förhållande till romer och resande ca 1900–1950” kaj oj arakhlja jek matrijali kotar i Švedsko crkva, kote so o popija hem o avera predstavnikija e crkvakere, andže dži ko odova, te isključinenpe o roma.

Nevi cigansko istraga

Vi ber inte om privilegier, bara om samma mänskliga rättigheter som alla andra har. Vi begär samma rätt till utbildning, samma möjlighet att få ett arbete och samma rätt till drägliga bostäder – inte som romer utan som medborgare. Vi begär samma lagliga skydd mot angrepp som andra får. Och vi begär också att generationer av romer som vuxit upp utan bostäder och utbildning och som genomlidit övergrepp och diskriminering, får erkännande och kompensation. – Katarina Taikon ¹⁴

O nevo cigansko istražibe ine rodimo te čerelpe kotar o Butičeribnjazoro odbor, preko o univerziteti ki Uppsala, ki socijalno medicinakiri institucija. O profesori Ragnar Berfenstam vodindža i istraga, so čerdžapes kotar o socijalno doktori Johan Takman maškar o berša 1962–1965. O Takman istražindža e romengiri phari situacija Ki Švedska hem predložindža nesave promene te integririnenpe o roma ko naselenje. Odova vičinela ine pe Zigenarundersökningen hem o paluno raporti objavindžape ko1966 berš.

I istraga sadržini, e zigenare, so ale Ki Švedska, sar purani grupa kote so ine 8 familije, ko 1890 berša hem sa dži ko početak ko 1900-berša.

O Takman konstatirini ki pi istraga kaj o ”zigenarna” iskoristinena but pohari o naselenije nego so o avera stanovnikija iskoristinena.

Manuš isto šaj te konstatirini ki akaja istraga i romani čhib produžini te čerelpe lafi palo ki akaja intergacija. Hem i švedsko čhib ovela sa pobut upotrebimi, kote so značini kaj o duj čhibja te čerelpe lafi ovela sa po prirodno.

O Takman sikavi jasno kaj nesave komune ki Švedska ko 1960-berša andže ”aktivno frdimi politika” hem odoleja uništindže sa o šajdipe ko pravo bašo omintetgjort alla möjligheter till dživdipe, buti keribe hem obrazovanije.

¹⁴ Anna Riwkin ur Zigenarvåg 1954–55

Keda čerelape lafi bašo školujibe, mora te ovel dostupno hem e čhavendže hem e odraslo manušendže. O Takman vakeri kaj o odbazovanije e odraslo manušendže na valjani te ičeri pe ko segregirimo način, nego ko jek e švedsko odrasla studentencar. Odola dešujek thana so ičerena o sikljoibe bašo nepismena. Iela than ko raporti so pišindžapes kotar o 100 "zigenare". O Takman smatrini kaj nane potreba te činavelpe akava, odolese sose nane nijek slično sikljoibe ki Švedska. O nepismenost tano jek bilačipe akale grupake "zigenarna" hem odolese valjani te delpes olenge aktivno podrška.

O Rasno diskriminiribe dživdinela ine panda. Manuš ine paldimo kotaro bučakoro tržište, na odolese so na ine ole džandipe, ja so na pasuini ine, nedo baš odolese so ine "zigenare". Hem akate isi razlika ko regionija hem ko olengoro dikhipe.

O Takman čhedela jek delo kotar akaja problematika hem čerela ola sar predmeti taro majoritetno naselenje. O studije anena rezultati bašo nesave kritike. I Švedska mora te dikhel te šaj te del bašo "zigenarare" mogućnost ko obazovanje sar avera državljanja ki akaja država hem *"akala pašeder berša te dobinipe but pošukar mogućnosost bašo obrazovanje, nego o prosečno državljanja."*

Dik artiklo, Johan Takman, str 75.

Dik artikloli, Örebro, str 75.

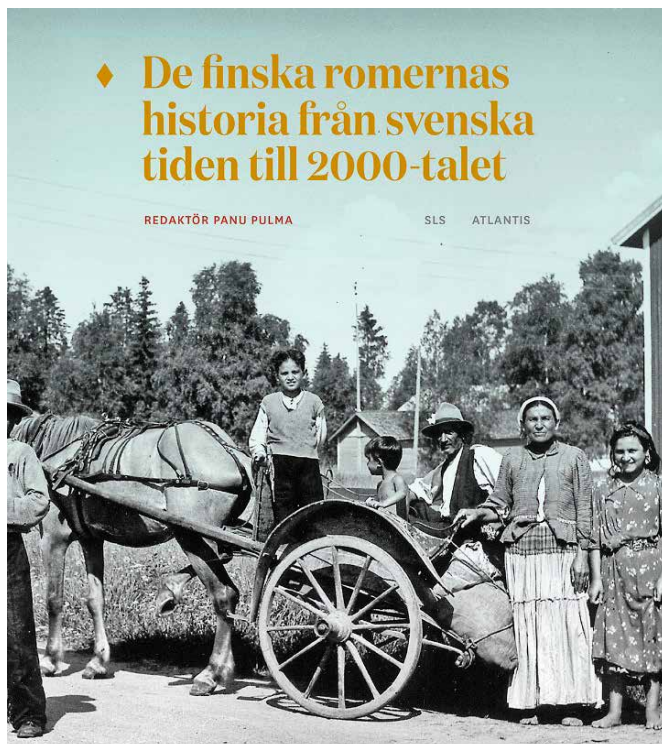
3. FINSKA ROMA

Ki Švedska i industrija ovela but šukar hem pala ko mari-basoro periodi, bajrola i potreba baši bučakiri imigracija. E bučakiri imigracija ovela sa pošukar na samo ki Švedska nego hem ki celo Zapadno Evropa, odova ine ko 1960-berša sa dži ko početak ko 1970-berša. Kotar o phuvja, Turska, Grčka, Italija hem Jugoslavija, preselindžepe deš milje manuša so mangle te čeren buti, ko phuvja sar soj Germanija hem Švedska. I imigracija ine šukar ko početak, sose ine jeftino e državendže so prihvatiendže olen. O stranska rabotnikija širindže sukar ekonomija ko šukar vakti. Jek tipično rabotniko-stranco platini ine but poviše porez, nego so bi koštini ine te anel doprinos hempenzija. I Švedska reslja but učeste ko vakti keda ale te čeren buti o strancija ko 1969–70 berša, tegani e ekolomijakoro stanje ine but učeste. Tegani ale but roma kotar i Finska. Avdive vačeripe olendže finska romer.

I Švedska hem i Finska isilen jek bari zajedničko istorija
I Švedska hem i Finska isilen jek bari zajedničko istorija. Pašeder 700 berša– kotar o 1100–dži o 1809 berša – ine i Švedska hem i Finska isto phuv. Tegani ine sa o stanovnikikija švedžanja, hem okola so čerena ine lafi finsko, samisko, romane ja palem germanko čhib.

Dik artiklo Panu Pulma, str 77.

E švedsko romengiri kultura
E švedsko romengiri kultura tani o ade-tija hem tradicija, šeja, familijarno veza, respekt e po phurendže, posebno e ro-diteljendže, zakonija baši čistoca hem o različno hajbe. Akaja kultura razlikuine kotar odova so vakeripe ine ko naselenje

kaj so dživdinena ine. Jek primer ko akava dela o Artur Thesleffs ko po piši-be Zigenarne (1898) kote so vakeri kaj o roma but isilen mangipe te oven slobodna, nego avera manuša. Ki jek diskusija so čerelape bute thanende, hovavne vakeriba, kaj ola isile "o putuibe ko rat", ov pišini:

"De kunna ej vara bundna vid torfvan, kunna ej underkasta sig ordningens och det lagbundna samhällets fordringar, de vilja äfven vara fria från moralens, religionens och sedlighetens band."

Zahvalibe akale hovavne lafendže o finska roma izložindžepe ko isto nacin, sar so postupindže e resande romencar ki Švedska hem ki Norveška, vekoncar.

But kotar o finska kale roma so živindže ki Švedska ko vakti keda ale buti te čeren, ikerdže ple tradicije, hem olengere romnja ine lokhe te pendžarenpe, odelese so ola phiravena ine pe tradicionalna šeja. Odova čerdža kaj ola but putija ine diskiminerime Ko oktombär 2012 berš, čerdža jek kontrola o Švedsko Radio, so desinipe keda jek finsko rom, uravdo ko tradicionalno romane šeja, dželo te lel ko zajem vorda ko benziska pumpe ki Švedska. Kotar o 64 benzinska pumpe, 22 na dindže e romen te len ko zajem vorda. Ko Stockholm područje na didže 10 kotar o 23 benzinska pumpe, e romen te len ko zajem vorda, palo odova dželo jek reporteri kotar o radio te rodel, hem olese dindže bizo nisavo problemi.

I kali kadifakiri suknja

I kali kadifakiri suknja tani tipično ko kale romnjendžere šeja. I suknja isila trin sloja matrijali; jek andral, jek ko maškar hem jek upruno sloj, kotar i kadifa. Posle šaj te birinipe o obim hem kobor matrijali mangelape. Svako sloj šaj te čerelpe kotar o enja ja palen ehta thaj ekvaš metre matrijali. Ako manuš mangela polokhi suknja ikalela o maškarutno sloj. Najpaše dži ko telo isi jek podsuknja. I čipkano, dugačko vastendžiri bluza, šaj te ovela razno forma hem matrijali. Ako mangeja te čitine pobut taro akala šeja šaj te dikhe ki Eeva-Liisa Oja-Fagerlunds Ijil, De romska kvinnans dräkt i Finland. (1980)

*"Den äldre generationen anser att det är en skam att bära de vitas kläder och skulle inte ta dem på sig. Den långa kjolen har funnits sedan gamla tider och därför skall den användas ända till slutet"*¹⁵

Romer slängdes ut från krog

Personal på en Nyköpingskrog bad tre romska kvinnor att lämna restaurangen på grund av deras klädsel. Diskrimineringsombudsmannen stämde krogägaren, som nu får betala 15.000 kronor till var och en av de drabbade.

Corren.se 2014 10 09.

¹⁵ Romsk kvinna född 1920 i Terijoki

"Monicirka". Bild: Spektrum/Borås, utställningen Romer i Sjuhärad.

Ko čhavoripe isila i romani čhaj obična šėja upro peste. Kotar o 12 berš uravipe jek dugačko (bari), mazno suknja hem taro 17 berš hem upreder važinena o tradicionalna šėja.

I suknja hem i bluza uravelapes ked manuš odraslo (barili) sar adeti hem tradicija. Tegani o roditelija odobrinena olendže te khuven ko vozrasno životo hem te oven nezavisna. Tegani valjani so pohari te dikhjol o telo. E suknjaja uvek džala jek bluza. I bluza šaj te ovel bilo savi boja, isila čipka, vezimi hem isila karnerija. O šėja sivena o šnajderke, a but džene sikljona hem sivena pese korkori. Ked ikljona avri uravena pe džemperi, kostimi ja palem jakna. Ko šėja isi olen but putija šnole hem brošija, palo plo ukus hem mangipe. Adžahar isto e angrustikencar, lanconcar hem čenjencar.

E muršesere šėja

E muršendžere šėja dičhona ine sar avere muršendžere šėja, ko avera romane grupe. Jek bi ženimo rom isile kale pantolke, parno gad hem setra. Jek ženimo rom but putija, tano uravdo ko kostimi, jelekoja, šeširi hem kale čizme. Jek ženimio hem respektirimo rom, ine ole but putija jek kaštunalo bastoni ukraseja hem jek džepakoro sahati. Jek ženimo rom šaj ine te ovel ole mustakija, ja brada, a o bi ženime na ine potrebno te ovel olen mustakija ja palem brada.

Čistoča

Ki čistoča dikhena o finska roma but ozbilno. Često dikhena avere manušen sar melale, sose ola na živinena sar o roma hem olengoro mislibe soj čisto a soj melalo. O terne hem o phure dikhenepe sar počista taro akala avera, a o murša tane počista ki duša kotar o džuvlja. Vakeripe kaj o romnja niked na valjani te oven poučeste kotar o murša-tegani smatrinipe kaj ala meljarena e muršesoro šero. Odolese o romnja uvek phirena palune ko basamakija (stepenice).

Keda čerelape lafi bašo način živibnjazoro isi posebna zakonija

*"Zigenare tvättar männens skjortor, underbyxor, sina egna underskjortor, underkjolar och underlakan i olika baljor. Jag har fem tvättbaljor för allt skall tvättas separat. Jag tvättar inte heller mununderlagslakan eller örngott tillsammans med underkläder. // Den gamla seden försvinner aldrig."*¹⁶

Keda putuinenena ine, ine but važno koj kaj ka bešel te hal maro:

*"Till matplats valde man ett rent ställe, till exempel en ren stubbe, som låg avsidet från tälten och som inte sölats ned av kvinnor. I lägret utsåg man till matplats en högre punkt där ingen hade gått. Ingen fick beträda en plats där man åt."*¹⁷

Pradnipe

Keda čerelape lafi kotar o pradibe, isilen o finska roma pe tradicije. I veridba hem o prandibe ko posledno vakti ulo aktuelno maškar o roma. Angleder na čerelape ine akava. Ako duj džene mangelape, odova ine garavipe hem o tradicionalno način ine te vakeripe olendiri mangipasiri veza ine keda ola našena ine zajedno.

Pala ki tradicija e čhajačere phrala ka pokušinen te anen ola čhere. O pari so našlja irinipe ki pi familija palo nesavo vakti, dajek puti palo sar ka ovel olen jek čhavoro.

Bijandipe

O khamnipe ičeripe ko tajnost dugo vreme hem ko BB avena ki poseta ki terni daj, samo o poterne phenja. Palo ko bijanibe i daj računinipe sar melali šov kurke hem sa dži delape te pilel e čhavore čuču. Ko odova vakti i daj valjani te chidel pe so podur hem oj na hala maro ko isto čare sar i resto familija.

Meribe

"Ett femtiotal finska romer trängdes i entrén på Akademiska sjukhuset i Uppsala. Ytterligare 200 romer var på väg i båt från Finland. På sjukhuset låg en äldre respekterad släkting döende. För romer är det tradition, ja, nästan en plikt att man besöker sjuka släktingar, inte bara av omsorg om den sjuke utan också för att stötta och trösta familjen. Gamla och sjuka får ständigt besök." (Roland Asplund, frilansjournalist)

Keda čerelape lafi kotar o meribe, avela o meribe, vačeripe. Te dža te posetine jekhe nasvale manuše, but važno ko roma. Vačeripe ako odova manuš merela vazno te na ovel tu nazavršimi buti oleja. Potačno vačeripe keda čhedenape uzo jek nasvalo manuš sikavipe i romani sloga maškar o romane familije. Uvek bešelape na sovelape keda merela jek manuš.

Respekti e pophurendže

O dikhibe prema o phure, ko finska kaale roma:

*"Att vörda gamla människor är en tradition bland vårt folk, den ingår i folkets natur. Man skall visa vördnad för de gamla, sköta om och passa upp dem, var och en månar om att betjäna och vörda dem. Vår lag har alltid varit att man visar vördnad för äldre, både kvinnor och män"*¹⁸

¹⁶ Viljanen 1974

¹⁷ Viljanen 1974

¹⁸ Viljanen 1974

4. BUTI ČERIBNJASIRI IMIGRACIJA KO ROMA

Ko krajo ko 1960-berša ale but roma te čeren buti kotar i Poljska ,Madžarska, Španija hem Českoslovačka. Akaja grupa vičinipe van nordiska roma "utomnordiska romer

Dujto sumnalesoro (svedsko) maribe

Pobut kotar akala "utomnordiska" roma so ale ki Švedska, smanindžepes olengoro broj ko vakti e dujto sumnalesoro maribe, keda o maribnjasoro cilji ine te uništinenpe o roma. O roma, isto sar o evreja, pogodindža olen zoraleste e nacistengiri rasakiri hem uništibnjasiri politika. O roma ine gonime hem mudarde, bizo te ovel olen pravo ki prosuda, kotar i Einsatz grupa, ko istočno fronti, hem baro broj olendar ine legarde ko logorija te čeren buti hem te uništinenpe.

Ko početak ko 1943 berš phravdilo jek "zigenarläger" ko Auschwitz-Birkenau, odothe zarobindže pobut kotar o 20 000 romen. O logori uništindže maškar o 2 hem 3 avgust 1944 berš, odothe ine o posledna 3 000 roma,

zatvorenikija, kote so ine mudarde e gaseja.

Kobor roma murardile ko vakti e uništibnjasoro tharo te džanelpe. O forum bašo dživdipasiri istorija izjavindža kaj 200 000 dži 500 000 roma kotar o jek milijoni roma so dživdinena ine ki Evropa, ine mudarde. Avera vačerena kaj ine mudarde dži o 1 500 000 roma.

Den bruna "zigenartriangeln" som användes i de tyska koncentrationslägren

Sar so džanelape kotar o utomnordiska roma, hem olengoro iskustvo, kotar o dujto sumnalesoro maribe, šaj lokho te haljolpe sar ine olendže ki Švedska, kote so rodela inepe buti, hem ine olendže akava nešto nevo. Resibe jekhe phuvjaja so isila šukar ekonomsko angunipe, socijalna reforme hem bezbedno životo. Hem ako akate osetindže o švedsko rasizam, palem ine pošukar hem po pozitivno o životi, nego ki okoja phuv so muklje. Odova čerdža te birinen, te ačhon ki Švedska.

5. IMIGRACIJA KO 1990-BERŠA

Keda ine o maribe ko Balkan ki purani Jugoslavija ko 1990-berša, but roma kotar akala phuvja ale ki Švedska te roden azil. Najbut ine roma arlije hem gurbetija. Ola vaöerenape hem sar neve ale "nyanlända" roma. O okolnostija so čerena akala roma hem o način živibnjasoro ovela olen isto sar o Finska Kaale roma, hem okola avera so ale ko vakti keda ine buti čeribnjasiri imigracija. Odova vakeripe kaj ola ine pozitivno dikhle hem primime ki akaja phuv.

Ko akava slučaj odvoinenape, kotar o resande hem o švedska roma, olengoro iskustvo kotar o švedžanja sar ponašindžepes olencar, hem mora te lel pes ko obzir kaj isi razna grupe hem sar ola ičerenape ko jek, keda celo akaja grupa roma, ko 2000 berš ine priznaime sar nacionalno minoriteti ki Švedska.

Ki amari phuv o nezaposlenost tano baro hem i mrzibe prema o strancija tano očigledno hem bajrola sa pobut akala posledna berša. Dičhola sa pobut, kaj o švedsko opštество pratinela odova trend so bajrola ko bare delija ki Evropa.

O neve ale roma vačerenape, kaj ola smatrinenape sar kriminalcija hem isilen čoribnjasere lige Ko jek intervju počmindža mek romano, murš te pištini holjamo:

"Vad har vi med dem att göra! Ingen menar ju att svenskarna är ett tjuvaktigt och opålitligt folk bara därför att det finns kriminella svenskar."

Dičhola kaj o roma mangena te dikhen akava sar rasisam hem mrzibe e strancor, odolese sose darana ma te čeren i buti te ovel pogore. O neve roma so ale kotar o različna delija tari Evropa vačereni kaj ola khudže ko sistemi ke svedskakoro naselenje jem osetinena pes šukar akate. Čak siklile te mangel nešto sar o švedžanja so mangena. I tišina.

Ola barile ko thana kote so o čhave pištinena bare glasaja panda sabaleja, hem oledžere daja čereni lafi but uče glasaja. Živindžape ko socijalno društvo, kote so čhedenape, hem čereni ine lafi hem slavinena, ked inelen šajdi, bare muzikaja hem džiljenar. Akate ki Švedska injam čutljiva hem mangaja te ovel tišina ko nesavo vreme.

"Både jag och min fru vill jobba och försörja våra barn. Det sliter på en både fysiskt och psykiskt att inte få känna sig som en riktig medborgare i Sverige. Vi är ju i vår bästa ålder! Det tog ett tag att vänja sig, men de som bott här ett tag verkar tycka om också vårt sätt att vara här i Sverige. Men man kan aldrig känna sig integrerad i samhället om man inte får ett jobb, menar Jasar Gasi. Vi tycker mycket om livet i Sverige och känner oss alltmer som svenskar. Suzana och barnen är svenska medborgare. Jag tänker heller inte att jag skall bo någon annanstans. När jag var ung och bodde i Kosovo så tog jag dagen som den kom och tänkte inte så mycket på framtiden. Men det gör jag nu. Min framtid är här i Sverige och jag planerar för mina barns framtid här. Men utan jobb så känner man sig inte riktigt delaktig i livet."

Dik artiklo Familjen Gasi från Kosovo berättar, str 78.

Dik artiklo Fatima från Makedonien, str 80.

6. KRATKO PREGLED

Priznaimo nacionalno minoriteti

Palo odova so o roma ine minoriteti pobut kotar o 500 berš, priključinipe i Švedska ko Evropakoro pravilniko baši e državakoro hem minoritetno čhibjakoro Evropakoro savet, ki ram konvencija baši zaštita e nacionalno minoritenge ko 2000 berš. O pandž priznaime minoritija ki Švedska tane o evreja, roma, purane narodo samija, švedsko fincija hem o tornedalcija. O istoriska minoritetno čhibja tane, jiddisch, romani čhib, samisko, finsko hem meänkieli. Nešto soj zajedičko akale minoritetno grupendže tano, kaj ola živindže ki Švedska but baro vakti, hem ola pripadinena ki povrzimi grupa. Ola isi olen pi religija, čhibjakiri ja palem kulturakiri pripadnost, hem jek baro mangipe te ičeren po identiteti.¹⁹

Sa o roma, bilo kotar te aven so dobinena dozvola te šaj te dživdinen ki Švedska, palo ko 2000 berš ovena automatski jek delo kotar o švedsko nacionalno minoriteti, roma. Hem olaa čerena jek zajedničko kulturako nasledstvo.

¹⁹ källa <http://minoritet.se/minoritetspolitik>

Resande roma

O resande roma isilen jek 500 beršengoro frdibe avri, odstanibe, proteribe, silaja sterilibe, hem čhivibe silaja te asimilirinenpe. Akava šaj te ovel jek razlog sose manuš na reagirini oduševime kena kaninena olen ko baro sastanak ja palem keda valjani te dogovorinenape e vlastencar. Ako dikhelape celo slika kotar e resande romengiri istorija nane pharo akava te haljolpe. But buča leljepes olendar hem ile čhivde silaja te asimilirinenpe, odova ine olengiri sila i sloga dživdi kultura hem čhib.

O resande romer tane o jekto hem o najbaro delo kotar o romane miniritetija ki akaja phuv.

Imigracija ko krajo 1800-berša

Akaja grupa, ine but džene so ale kotar o robija hem muklje o robstvo ki Rumunija te bi šaj te roden sloboda hem respekt, ale ki Švedska ko krajo ko 1800 berša, hem palo odova dikhle sar o švedsko rasizam, avela nakari olende bare silaja. Prvo puti ko krajo ko 1960 berša, promenindžape e švedsko narodosoro mislibe akale grupake. Ama o rane panda nane lečime hem ki akaja grupa na ine sigurno sar mislinipe kotar o roma, hem o veruibe ko nevo mislibe bašo roma keda čerelape lafi so značini te ove priznaimo miniriteti. Ola vičinenape švedska roma.

Bašo akala duj grupe šaj te vačeripe:

Odola roma so živindže ki Švedska pobut kotar šel berš, haljona o švedsko opštество hem o različna funkcije, ola isile obrazovanje hem čerena šukar lafi ki švedsko čhib.

Finska roma

Najbaro delo olendar isilen isto koreno sar o švedska resande roma. O Finska roma ačhona ki Finska, palo 1809 berš, keda i Finska ovela korkori jek država, hem odothe razviinipe jek phuv pe kulturaja. Ked dželo šukar e Švedsko industijendže ko 1960-berš, but džene inindžepe ki Švedska te čeren buti. Hem akaja grupa, kotar o odova vakti hem panda avdive tane diskriminirime. Posebno keda phiravena pe tradicionalno šeja.

Buti čeribnjasi imigracija ko roma

But roma ale ki Švedska ko 1960/70-berša te roden buti. Akala roma isile but phari muka hem tuga ked avena akate. Ola žalinena panda pe familiija so našaldže ko dujto sumnalesoro maribe, kote so o nacistija dikhle sa te uništinen ko logorija. I Švedska ovela olendže jek nevo način hem mogućnost te počminen ko nevo hem sigorno životo. Ola smatrinena kaj amari phuv dela olen šukar angunipe, so našaldže ko berša keda ine maribe. Ola avena kotar i Poljska, Španija, Rusija hem panda but avera države kotar i Evropa. Ola vičinenape "utomnordiska" roma.

Imigracija ko 1990-berš

Nesavo puti vičinipe akaja grupa rom sar neve ale roma, je palem Balkanska roma. Akaja grupa roma isila jek aver slika kotar i Švedska, negoso isila i jekto romanigrupa so preselindžape ki Švedska. Ola živindže ko države kote so o maribe rumnindža sa, hem čerdža te oven nemogućno te živinipi odori, odova ine sarinendže na samo e romendže. Ola zorleja muklje pi phuv, ko vakti keda ine maribe ki purani Jugoslavija ko 1990-berša. I Švedska prihvatindža olen, keda o životo ki olengiri phuv na ine šukar. Akate ine sigurnost hem anglunipe. Akava čerdža hem akaja grupa roma, isto sar o roma so ale ki Švedska buti te čeren, te oven prihvati me ko zahvalibe i Švedskake, hem te oven integririme, te sikljon i čhib hem te haljon o životo akate. Hem akala roma dikhena kaj o roma tane priznaime sar nacionalno minoriteti ki Švedska hem odoleja potvrdinipe kaj sa o manuša isto vredinena. Hem akaja grupa roma intergririnenape ko buti čeribe ko švedska komune, hem o komune mangena isto ola te integririnenpe.

Nevo minoritetikano jem čhibjakoro zakoni

Ko berš 2010 ovela pozoralo o pravo e romenge hem ovela potrebno pomoč te šaj sačuvinipe (te ičeripe zoraleste) i minoritetikani čhib, odolese čerdžape nevo zakoni. Svako manuš korkori rešini dali oj/ov pripadini jek ki jek minoritetno grupa palo ko akala kriterije: Identiteti, religija, čhib, tradicije, hem kulturakoro nasljedstvo. Jek religiozno, chibjakoro tradicionalno hem kulturakoro pripadnost. Jek mangipe te ičeren po identiteti. En vilja och strävan att behålla sin identitet. Istorička ja palem dugačka veze e Švedskaja.

Jek taro pravilija so isilen sa o štar nacionalna minoritetija zajedno tano so pišini ko školakoro Sikljoibasoro plani:

"Skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia."

Jek obaveza so isila i škola tani, kaj o nacionalno minoritetija isilen pravo ko sikljoibe e dajakiri čhib, ko odova romano dijalekti, (tari romani čhib) so ola vačerena. Akate i potreba tani različno, ko akala razna romane minoritetno grupe. Keda čerelape lafi taro roma so živindže ki akaja phuv kotar o maškarutno veko, ola isilen potreba te revitalizirinepe (obnovinipe) i čhib.

Romano inkludiribe

I vlada mukela e Ministerstvose baši kultura te prilagodini jek dugoročno strategija so ka pasuini baro inkludiribe e romen 2012–2032 berš. Ki akaja strategija uloži nipe jek razviibasiri buti, najanglal ko obrazovanje hem ko buti čeribe kotar o 2012–2015 berš, hem i vlada dindža sredstva bašo akava budžeti.

O glavno cilji tano kaj o rom(manuš)so pherela 20 berš ko 2032 berš, te ovel ole isto mogućnostija ko životu, sar jek manuš so nane-romano. I Strategija isija cilj hem merke ko akala šov thana:

Školuibe, Buti, Stani, Sastipe, Socijalno nega hem sigurnost, Kultura hem čhib hem civilno organiziribe.

Akava ovela sa po jasno, e komunendže so potačno važini, ki praktika, akava minoritetno čhibjakoro zakoni soj lelo ko 2010 berš. Roma, bilo savi grupa te oven, ka oven uključime ko švedsko opštество.

Ko berša 2012–2015 o komune inelen cenrtalno uloga ko buti čeribe e romane inkludiribnjaja. Posebno investiribe ine čerdo ko akala pilot komune (dizja)- Luleå, Malmö, Helsingborg, Linköping hem Göteborg. Odola metode hem buti čeribe so akala komune čerdže, ko akala štar berš, ka širinipe hem ko avera komune ki Švedska.

So šaj te konstatirinipe ki buti čeribe ko akala pandž pilot komune, o haljoibe e pophure grupa romengoro hem olengoro dikhipe ko akava projekti odvojnipe kotar i grupa roma so ale kasno ki Švedska. Sikavipe, maškar aver kaj "brobyggare" ko odola pandž pilotkomune nane olen koreno maškar o resande roma.

Panda ko 2016 berš čerelape jek razviibnjasoro aktivnost bašo romengoro inkludiribe ko pandž komune: Gävle, Borås, Stockholm, Haninge hem Uppsala. O komune dobinena doprinost te šaj te čeren jek struktura ki komuna te bi šaj te ovel pošukar o romano inkludiribe ko odola šov strategije so spomninenape.

Anglunipe

E romengoro istoriakoro kulturno nasljedstvo ki Švedska valjani te oven pendžardo sarinendže, te bi šaj polokho te promeninipe hem te čerelpe jek budućnost (anglunipe) bizo rasizam hem diskriminiribe. Akate zavisini sa kotari uloga e školakiri. Te dobinen sa o čhave džanibe ki škola kotar i romano kulturakoro nasljedstvo sar istorija, čhib, religija hem kultura.

Ako čerelape lafi bašo akava delo, ki švedsko istorija, so porano ko čhavorengoro dživdipe, stvorinipe zajedničko vrednost kote so sarine lena than. Te dobinipe džanibe, sar rešindžape angleder hem sar uli amari zajedničko istorija, iako isi jek delo so manuš avdive ladžala odolestar.

Dik artiklo, Romsk inkludering, str 82.

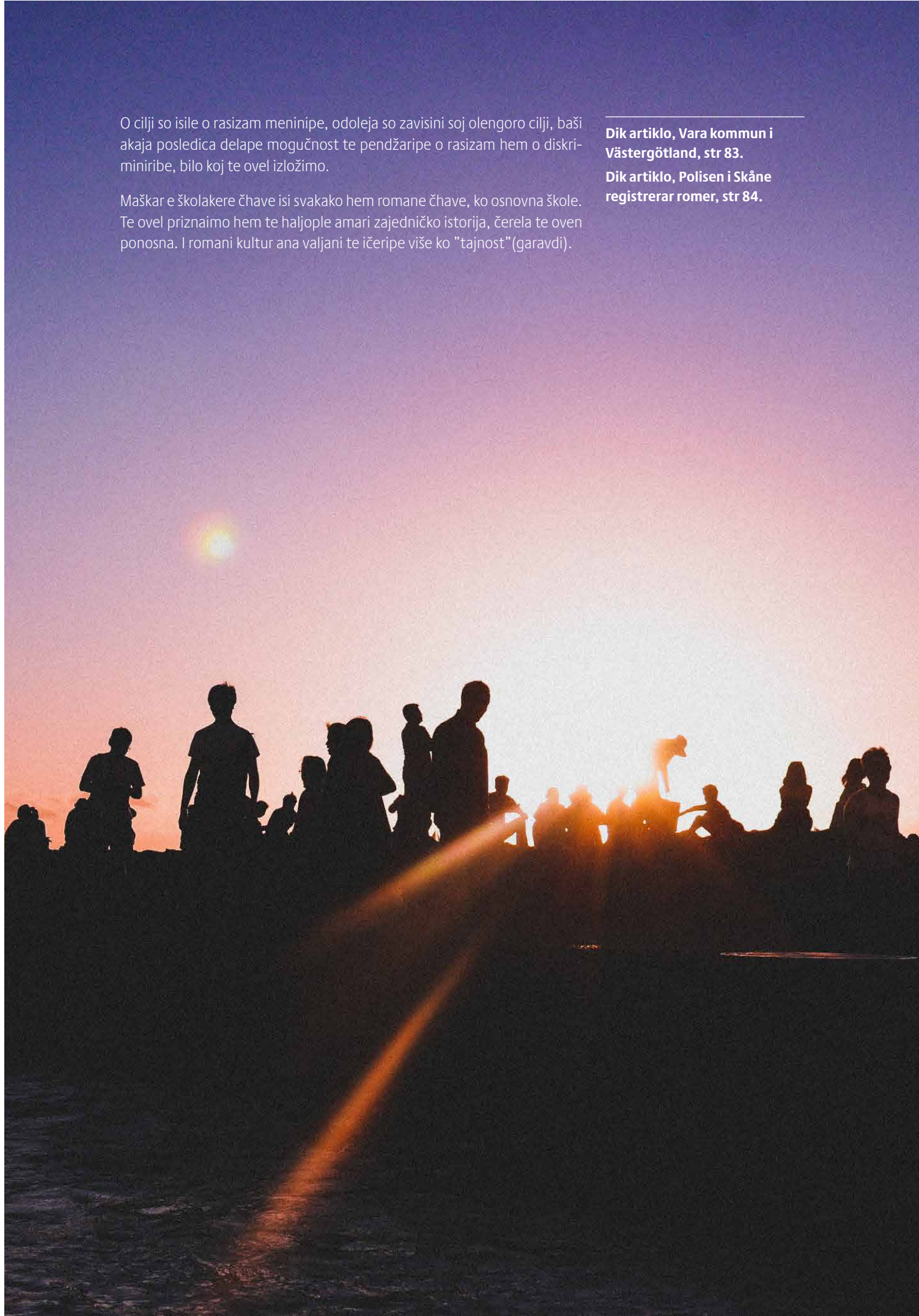
²⁰ källa <http://minoritet.se/minoritetspolitik>

O cilji so isile o rasizam meninipe, odoleja so zavisini soj olengoro cilji, baši akaja posledica delape mogućnost te pendžaripe o rasizam hem o diskriminiribe, bilo koj te ovel izložimo.

Maškar e školakere čhave isi svakako hem romane čhave, ko osnovna škole. Te ovel priznaimo hem te haljople amari zajedničko istorija, čerela te oven ponosna. I romani kultur ana valjani te ičeriše više ko "tajnost"(garavdi).

Dik artiklo, Vara kommun i Västergötland, str 83.

Dik artiklo, Polisen i Skåne registrerar romer, str 84.

ARTIKLIJA KOTAR KAPITEL 1-6

1. RESANDE ROMA

IZBACIMO

Jek romni kotar o Västergötland vačeri bašo "rackare" (Kratko vakeribe) Odova ine jek čorolo, so načerela ine ništo šukar. Ov ine but bilačo, nikoj na mangela ine ole, samo o tattare hem o bilače manuša. O tatare ine bilače familijatar hem ola čerena ine butik keda valjani ine te činenpe o grasta hem te ikalipe ine olendar i mortik.

"Hästaflåtten var en sådan fattig som inte höll sig för god för något. Han kunde inte bli sämre än han var. Ingen ville umgås med honom annat än tattare och dåligt folk. De kallades rackare, sådana som gick och slaktade hästar. De var utsedda av häradet. Jag har själv haft en häst som jag inte fick ta huden av själv. Det skulle anmälas i Skene på Gästgivaregården. Så skulle "tattaren" gå dit för att ta upp order och gå ikring. Den skada som skedde på huden om han inte kom, fick "tattaren" betala. Han kallades huddragare också. Om de ville han skulle slakta hästen, gjorde han det, men annars fick de ofta gå till de stupade, och då skulle de ha honom till att dra av huden bara. Det var så förödligt, så det fick ingen annan göra. Men "tattarna" var ett sämre släkte, så de skulle vara till sådant. Här var först ett fruntimmer som hette Stava, sen kom hennes son, Flåare-Gustaf."

Jek romni kotar o Starrkärr ko Västergötland vačeri Ked nasvalili mi čhaj, vikindžam jekhe romnja so vičininaja ola Skojare-Lota (Hovavni Lota) ov hovavi ine kaj oj šaj te lečini ine me čhaja.

"Min första tös blev sjuk när hon var några månader gammal. Min mor sade då: Jag vet nog vem som skulle kunna bota tösen, men du kanske inte vill det? Hon menade Skojare-Lotta. Hon kom efter ett par dagar. Vi har det så ledsamt här, sa jag, för min lilla tös är sjuk. Ja, jag såg det när jag var här sist, sa Skojare-Lotta, men jag ville inget säga. Nu kan jag inte bota henne, men jag kommer igen i morgon. Det gjorde hon och då hade hon med sig en liten påse som skulle hängas i en tråd på barnets bröst i nio dygn. Så mätte hon barnet med en hamtråd och den skulle vara virad kring barnets hals i nio dygn och sedan brännas upp under ett brandjärn. Tösen fick en sorts droppar också. Varför hon inte kunde bota första dagen har jag undrat på, men hon kanske tog något på kyrkogården under natten. Skojare-Lotta hade en bok att läsa i där stod hur hon skulle göra. Den hade hon ärvt efter sin make som blev ihjälslagen. Kalle-Ros hette han. Han var "tattare".

En som slagit ihjäl en människa kunde bota för "skiver" (engelska sjukan). Här fanns en som de kallade Rackare-Johan, det var en kältring (resande) som slaktade hästar. Han hängde en påse på barnet och i den påsen var det olika ting, något av den vite ormen och sådant. Så skulle barnet ha i sig en droppe

av hans blod. Han brukade sticka ett hål i sin finger, berättas från Fagered i Halland.”

Jek paramiskotar o Skephult ko Västergötland

”Jag hade en faster som bodde i Fritsla. Hon hade en klänning som hade hängt i 15 år och hon hade aldrig haft den på sig. Så kom en ”tattarkärring” och bad om den. Du ska ge mig en klänning, sade hon. Nej, sa faster, jag har ingen klänning att ge dig. Jo, sade kvinnan, du har en klänning som hänger på vinden och som du inte haft på dig på 15 år...

O RESANDE ROMA HEM OLENDŽERE ZANATIJA

”Skapa ordnade förhållanden med afseende å de sk tattarene”

Nilajese 1897 važdindžape jek predlog ki vlada ko Halland, te čerenpe uredna uslovija e ”tattarendže”.

Våren 1897 väckte samtliga Hallands riksdagsledamöter i andra kammaren i Sveriges riksdag en gemensam motion för att ”skapa ordnade förhållanden med afseende å de s.k. tattarene”.

”De borde icke gå an att behandla dessa olyckliga endast såsom en besvärlig samhällsohyra, den man, för så vidt kan ske kan, söker göra sig utaf med, utan människokärleken och barmhärtigheten bjuda, att man anser och behandlar dem såsom medmänniskor, dem man vill göra i någon mån delaktiga i samhällets förmåner och rättigheter, naturligtvis under förutsättning att de efter förmåga skola arbeta.”

Akava pišindža o popo o ko Veddige, Aron Norrman. Avera prihvatindže akava predlog bizo nisavo debati.

”Den enda åtgärd som kan på ett fullt verksamt sätt motarbeta och så småningom utrota de s.k. tatterna // är att undandraga deras barn från föräldrars och anhörigas inflytande. // om barnen skiljas från den vandrande skaran i tidiga år och (på statens bekostnad) öfverlemnas till uppfostran inom en anstalt eller hos enskilda personer på en ort, der föräldrarna icke pläga uppträda, de skola kunna uppfostras till ordentliga och arbetsamma medborgare”

Ine but bari razlika sar o predlok dikhelape ine ko resande roma, smatrinipe kaj ola ine marenape, nanelen nisavo zakoni hem nadžanena sar te ponašinnenpe keda pijena alkohol.

De skillnader på hur man såg på motionen i andra respektive första kammaren byggde i stort på den stereotypa synen på resande som våldsamma, laglösa och oförmögna att hantera alkohol. Hela frågan remitterades till Tvångsuppfostringskommittén som menar att samhället bör inrikta sig på att få resande att bli bofasta och

”... finnes den som stryker omkring från ort till annan, vara åtföljd af egna eller andras barn och kan han inte visa, att han är någonstädes mantalsskrifven

²¹ Minoritet.se

samt att han på behörigt sätt försörjer sig och drager omsorg om barnens vård och uppfostran, varde med honom förfaret såsom om lösdrevare sägs”.

Akate dikhelape sar o naseleje racunini soj jek "Buti čeribe". Na lelape ko predvid e manušengoro sposobnost te izdržinenpes hem dali isilen love te preživinen. Akate ine hem silaja asimilirime.

*"Det finns en mörk historia med tvångsassimilering, tvångsförflyttningar, tvångssteriliseringar och barn som togs ifrån sina föräldrar."*²¹

O resande ko 1900-berša

(Kratko objasnibe) O Fridolf vačeri kaj ov bijandilo ko 1913 berš, hem živindža ko Kvarnholmen. Ov čerela ine buti ko ringiš-pil, čerela ine trgovija hem džala ine ko pazarija, zajed-no pe romnjaja e Elsaja. O Fridolf vačeri :

Te bajrove sar "tatare" ko odova vakti ine but pharo o životo.

Mi daj hem mo dad biknena ine pečurke te šaj te preživina. Ked počmindžum te džav ki škola, mi daj nainela mogućnost te bičhali mandže maro te lav mancar.

Ki škola na dikhena ine man sar so dikhena avere čhaven, but putija o učiteli marelama ine, sose me na ine man isto vrednost sar o avera čhave. Dava man godi ked ine man 9 berš sar našavdilo, jek novčaniko kotar amaro komšija. Odma mislindže kaj odova me lenjum, odolese ale leljeman ko osnovno sudo bizi daj hem dad, hem me vakerdžum kaj me na lejum odova. Palo nesavo vakti araklje o novčaniko, hem niko mandže na izvinindžape so leje-man ki men kaj me čordžum, sose me injum ine jek „tattar“ čhavo.

Me phrala/phenja ine uvek tužna hem namangela ine te čeren lafi kotaro amaro čhavoripe. Naine ništo šukar so te setina amen.

"Jag heter Fridolf, född 1913 i ett torp som hette Kvarnholmen och som låg i Örby i Västergötland. Vi flyttade runt som alla resande men senare köpte far ett gammalt hus som kallades Fyrkanten som han rev och transporterade till ett ställe som tillhörde gården Sund i Örby, det låg faktiskt bara några hundra meter från Kvarnholmen där jag föddes. Far använde sedan virket som material till ett litet hus där vi kunde bo. Det bestod, när det var klart, av ett rum med en järnspis. Vi var då fem personer i familjen och vi sov på golvet.

Mitt liv som vuxen har väl liknat de flesta resandes. Jag har arbetat tillsammans med ett kringresande "zigenar-följe" en tid, sen blev det att resa med ett tivoli och under en tid uppträdde jag som utbrytarkung på cirkus, innan jag så småningom började göra egna affärer. Reste på marknader under många år tillsammans med min hustru Elsa, men sen blev det skrot

Bild: Bennie Åkerfeldt.

och en egen skrotgård. På senare år började vi, tack vare min hustrus goda kunskaper och affärssinne, köpa och sälja antikviteter.

Men hur det var att växa upp som en "tattarunge" i början av 1900-talet vill jag berätta om, det var en svår tid som de som lever nu, nog inte riktigt kan förstå. Det var naturligtvis fattigt och svårt för många på den tiden, men att dessutom vara "tattare" gjorde att man liksom var en sämre människoras och kunde hanteras utan att beakta människovärde eller behöva ta särskilda hänsyn. Min far förtennade och hade lite grejer hemma för att kunna jobba med det, men det gav ju inte så mycket, så han fick även försöka sig på annan inkomst. Risken fanns ju annars att vi barn skulle hamnat på socknen. Mor och vi barn plockade och sålde mycket bär och svamp på höstarna. Vi hjälptes åt. Sen gjorde mor också kvastar av björkris som jag fick följa med henne ut för att sälja. Jag minns att vi gick ända upp till Fritsla, det är ju några mil. Mor hade en bunt med sex kvastar på ryggen och jag bar två. 50 öre stycket fick mor. Det var mycket pengar för en fattig husmor. Far var en stillsam och mild människa medan mor var den som kunde ta i med hårdhandskarna när det behövdes.

När jag var åtta eller nio år så blev min far sjuk. Han fick så svåra åderbräck på benen, de gick sönder och han blödde som en stucken gris. Man fick ta honom till lasarettet i Borås där han blev inlagd. Då kom Wallin som var föreståndare på fattiggården i Örby en dag körandes med sin vagn upp till mor och oss barn på torpet. Vi barn skulle bara följa med och nu bo på fattiggården. Men mor som var en hetlevrad kvinna, blev flyf-d och sade åt honom att försvinna, när han inte gjorde det gick mor in efter yxan och drev iväg honom.

Men vi hade det svårt. Mor fick "manga" (romani för att tigga). Hon gick bland annat till textilfabrikörerna i bygden och tiggde bröd. Då kunde hon få ihop en påse skalkar som vi sedan kunde äta, mycket var redan angripet av mögel, men vi åt det ändå, det var svårt att vara hungrig jämt. När pappa var sjuk så hade vi det ju extra eländigt.

Jag fick gå i skolan i Backen i Örby och hade då att gå dit, sommar som vinter. Ibland hade inte mor något bröd att skicka med mig.

I affären hos "Karl på Backen", som låg nära skolan kunde man köpa för några öre korv om man hade pengar. Korven hängde i ringar på en stång uppe efter taket. När Karl skar upp den så var det som om det växte hår på den, så dammig var den. Men för ett hungrigt barn var det ändå gott att få stoppa i sig. Karl drev ofta med oss fattiga resandebarn. Han hade en stor råttfälla och så sa han att om vi höll kvar handen i den när den slog igen så skulle vi få en chokladbulle. Jag stod flera gånger ut med smärtan för att få den åtråvärda bullen och det var likadant med andra hungriga resandebarn. Karl tyckte det hela var mycket lustigt. Vår lärare, Hellman, var också led mot oss som redan hade det svårt. Det var särskilt jag och en resandechavo (romani för resandepojke) som hette Hjalmar Wetterberg som alltid blev tillsagda att hugga ved och elda i kaminen, eller utföra andra sysslor, när de andra barnen kunde leka och ha rast. Vi var "taterungar" och kunde därför inte räkna med att behandlas som andra. Stryk fick man för minsta lilla. En

gång svängde Hellman mig runt, runt för en förseelse jag inte var skuld till och släppte mig sedan så jag for rakt in i väggen och min axel gick ur led. När mor skulle försöka ta av mig jackan när jag kom hem så gick det nästan inte, jag var så svullen. Men det var ju inte lönt för oss att säga något.

Många gånger gick jag till skolan i mina knäbyxor och skor av tyg utan strumpor, utan att ha en matbit i magen. Ett år, på hösten, gick jag förbi ett ställe där det bodde en liten gubbe med vitt, långt, skägg. Han hade en apel med så fina päron och ett hade ramlat ner på marken och var redan brunt och lite ruttet på ena sidan. Jag tog det och åt upp det. Jag var ju så hungrig. Tydligen hade gubben sett mig, för på förmiddagen kom han upp till skolan och sade till läraren Hellman att jag tagit det där päronet. Hellman gick då fram till mig och frågade om det var sant? Jag erkände och fick då en sådan örfil att jag var som avdomnad i hela ena sidan av huvudet i flera timmar efteråt.

Josef, Hjalmar och jag hade det ungefär lika illa i skolan. Josef hade ju kommit till fattiggården redan som spädbarn och där tagits hand om av än den ena tanten och än den andra. Ett tag bodde han i hundkojan på fattiggården och gick sedan dess under öknamnet "Moppe".

Alltid fick vi passa upp på något sätt. På vintern hade jag fullt upp med att sköta ved och eldning så det är ju inte konstigt att man inte lärde sig så mycket.

Jag visade en viss talang för idrott och vann en löpning, men då bestämde Hellman att jag inte skulle få vara med när de andra idrottade. Det fanns ju alltid något land som skulle grävas eller rensas eller någon annan syssla att göra. Så det blev väl inte så mycket skolgång, sammanlagt, för oss resandebarn, ingen brydde sig om vi var närvarande eller inte.

Så när mor och far behövde hjälp så måste vi ju försöka hålla svälten från dörren så gott vi kunde. Ett par år, varannan dag gick jag väl i skolan, men många andra resandebarn gick betydligt kortare tid än så.

Sedan, så fort det hände något i socknen så var det naturligtvis "tattarna" eller "tattarungarna" som varit framme. Jag minns hur det hos en av våra närmaste grannar hade försvunnit en plånbok, vid ett tillfälle. Genast tågade grannen i sällskap med fjärdingsman Bergström och polisman Sköld fram till vår stuga och anklagade mig för att ha stulit den. Jag hade nämligen varit hos dem den dag då den försvann. Sen att jag bara fått stå i dörren och aldrig satt min fot i själva stugan, var det ingen som brydde sig om, det var naturligtvis jag som tagit plånboken ändå. Jag blev transporterad ner till tingshuset i Skene, ingen i min familj fick följa med. Väl framme sattes jag ensam i en cell. Du kan tro att jag var rädd. Jag var ju bara nio år! Jag hämtades till förhör och sent på kvällen släpptes jag. Det var vinter och frost och jag hade lång väg hem så jag tänkte att nu fryser jag ihjäl. Men jag hade tur och fick åka med en bonde som körde en forä hemåt. En vecka senare drog moran i det huset ut den där lådan i skänken som plånboken legat i och fann då att den hade trillat ner i lådan under och legat där hela tiden. Men naturligtvis bad man aldrig om ursäkt för att man beskyllt mig

för stöld. Jag var ju bara "taterunge" och hade jag inget tagit så skulle jag göra det, när bara tillfälle gavs, menade man.

Fattigdomen var sådan att jag tror ingen idag levande kan fatta det. Vid högtiderna som jul, påsk och midsommar hade vi oftast ingenting. Jag minns hur far hade huggit i skogen åt bonden i Ramsholmen under förvintern fram till jul, ett år. Far gick upp tidigt och satte på sig sina träskor som han spikat säckväv runt för att hålla snön ute ur skorna, mat fanns inte alltid att ta med. Mor tog en morgon ett stycke hårt, torkat rågbröd och rullade in det i en klut minns jag för att han skulle ha något, men när han gick så lade han kvar det på bordet, inte för att han glömde det utan därför att han visste att vi var hungriga. När så julafton stod för dörren så gick far fram till Ramsholmen för att få utbetalt lite lön för sitt huggaruppdrag, så att vi kunde få lite mat till jul. Men då svarade bonden att det inte fanns några kontanter att tillgå just då, så han fick lov att vänta till efter jul. Inte erbjöd han far heller att få någon mat i utbyte mot lönen, så det var bara att gå hungrig hem.

Mor gick då till fattighjälpen i Vännåkra för att försöka få köpa lite mat, men hon fick nej, allt var slut. Men märkligt nog när mor steg ur kön och nästa person steg fram för att be om mat, då fanns det! Det var bara så att vi resande inte skulle få nåt.

Min bror och jag gick en vinter över isen på Öresjön och jag frös så jag trodde jag skulle dö. Bara knäbyxor och tygskor utan strumpor. Så när vi gick in i affären i Hanatorp för att värma oss lite så stal jag i ett obehagligt ögonblick ett par sockor. Det låg en hel trave på en av diskarna och jag tänkte att det inte skulle synas om jag bara tog ett enda par. Sen gick bror min och jag tillbaka över isen hemåt. När vi kommit en bra bit ut på sjön så tog jag fram strumporna och satte på dem. Det var så sköna och varma. Nästa gång vi var i affären så kom han som ägde affären fram och böjde sig nära mitt öra och viskade: "passade dom?" Han hade sett när jag tog dem, men han krävde aldrig något i gengäld. Det fanns snälla människor.

När jag var i 12-13-årsåldern, jag hade inte läst fram för prästen i alla fall, så fick jag arbete på ett litet snickeri i Kinna, på Hede. Jag skulle få två kronor om dagen. Då fick jag gå dit och hem varje dag och mor skickade med en brödbit som jag hade i fickan. Men jag fick aldrig nån lön, så efter ett tag slutade jag. *Då fick jag plats som dräng på Ramsholmen. Där var jag i några år. Men aldrig jag fick ett enda öre i lön. Maten hade jag förstås. Moran stekte en fläskskiva som jag fick till potatisen. Smöret till brödet togs bara fram i små klickar från jordkällaren, så hon kunde gå en tre fyra vändor dit under en måltid för att under djupa suckar hämta ännu en liten klick. Men jag som bara var lilldräng fick oftast inget alls. Dom var så snåla.*

Man var ju "tater", och ingen ställde sig på vår sida. Mina äldre syskon ville aldrig som vuxna tala om vår barndom eller vår släkt. Det var väl inte av skam utan mer därför att det inte fanns någon glädje i det liv vi levde, inga minnen som var värda att vårda. Det finns mycket att berätta, men det är tungt att minnas."

Tostared ko Västergötland

Tredjedag jul 1915 hade bonden Johannes Larsson i Skottegården julkalas och stärkt av brännvin budade han upp alla sina manliga gäster för nu skulle "tattarpacket" ut! Männen gick hem och hämtade gevär och sedan tågade de i samlad tropp ner till resandefamiljen Johansson-Wetterberg. Man gav storsint familjen en halvtimme att plocka med sig det man kunde lasta på hästen och sedan skulle de bara försvinna! Pappa Oskar och mamma Lovisa förstod att det nu var allvar och fick i en hast med sig det viktigaste, de vuxna sönerna var dessutom vid tillfället inte hemma. Döttrarna Helga och Maria hoppade upp på lasset och just då sköt bönderna av alla gevären i luften så hästen föll i sken och Lovisa föll ur släden. Efter denna avfärd greps bönderna av rena bärsärkaraseriet. För att hindra "tattarpacket" att kunna återvända för att hämta sina tillhörigheter, rev man helt sonika ner hela torpstugan och i bara farten även fähuset. Kvarlämnade vagnar och möbler slogs i flisor. Så fick Oskar och Lovisa lämna det mesta av vad de ägde. Utslängda i vinterkylan.

Oskar sökte sig senare till prästen Alexander Lindgren i Tostared som bodde på Hultaslätt för att få hjälp med lagsökning. Men han fick ingen hjälp av prästen.

Så familjen Johansson Wetterberg-/Kindberg fick dra ut på "drommen" (vägen) för att söka nytt som så många gånger förut.²² Dottern Helga Linnéa Valborg fick lära allt om hur det var att vara en "tattarunge". Ingen ville låta sina barn umgås med de resandes barn. Ingen tog dem i försvar. Man måste vara hård och kunna ta vara på sig själv. Varken samhället, kyrkan eller skolan såg med blida ögon på de resande som oftast generellt förknippades med lösdriveri, skörlevnad, superi och diverse skumraskaffärer.

Oskar och Lovisas yngsta dotter som alltså satt på lasset när de blev bortkörda från Tostared 1915 och som sedan fick uppleva hela sin barndom och uppväxt som en lång räcka av tillfälliga bosättningar där de ständigt blev bortkörda, inte för att de hade gjort något, utan därför att de var vad man kallade "tattare" och därmed oönskade.

Helga Linnéa Valborg 1902–1992 som ung.
Bild: Bennie Åkerfeldt.

²² Uppgifterna om händelserna vid denna tid är hämtade från min släkts minnen (Bennie Åkerfeldt) och Tostareds sockenbok

Sažalenje

Od uvek ine godžavera manuša, ače jek olendar so inele haljoibe e resande romendže. Ov vačeri e komunače hem e crkvače te muken e resande romen te živinen, hem te dobinen pe čhera.

Naturligtvis har det alltid funnits kloka och klarsynta människor som haft en helt avvikande mening i synen på resanderomer. Här är ett exempel där en person uttalar sig emot den lokala kommunens och kyrkans syn på att låta resanderomer bosätta sig och ha en anständig bostad:

Bild på två av medlemmarna i familjen Lundberg som omnämns i skrivelsen.
Bild: Bennie Åkerfeldt.

Måsåred 17 decembar 1915 berš

På grund af den stora öfverraskningen vid senaste voteringen i går, nämligen att kyrkoherden efter vad jag kunde förstå, låtit öfvertala sig att rösta för afslag af hemmansköpet i Gunnakull. Hade kyrkoherden nedlagt sin röst och ställt sig neutral, skulle jag ej sagt något om! Men att understödja dessa personer som gått med så djärfva osanningar, är mer än jag kan förstå, och visade det sig att kyrkoherdens röst här utgjorde utslagsrösten vid nämnda votering. Personernas sanningsenlighet borde vara känd av kyrkoherden, vid deras skrifverier mot kyrkoherden för tvenne år sedan. Hur har nu kyrkoherden tänkt sig angående anskaffandet af hus till August Lundberg? Kyrkoherden uttalar sig ju emot att taga denna familj till fattighemmet, hvilket är alldeles riktigt, för jag tror det blefve svårt att få någon föreståndarinna då. Skulle familjen utspisas i fattighemmet (5 personer) blefve detta nog mycket dyrt. Och för dem själfva att hålla hushållet är ju omöjligt när i fattighemmet ej finnes eldstad därför, så att de kan laga mat. Att begära att Di skall stanna kvar där Di nu bor, är lindrigt uttryckt oförskämt! Tror ej att kyrkoherden skulle vilja, att hans simplaste djur vore i så dåligt hus en enda natt! Di har varit här i dag och beklagat sig, men upplyste jag dem om att jag ej vidare kunde göra något åt saken, utan får nu

Di personer som bära ansvaret för att det af mig anskaffade hemmet blef omintet för dem. Skall bli intressant att se vad som nu blifver gjort därför!

Jag vill emellertid bedja kyrkoherden, om han ville vara vänlig och resa dit och se eländet och öfvertyga sig om att jag ej gått till någon öfverdrift. Något måste emellertid göras åt saken alldeles genast, för man kan ej begära om man har samvete, att dessa personer skall stanna där de nu äro öfver julen. Di äro ju människor! Äfven kan man vänta sig att stugan, vilken dag som helst faller samman! Afvaktande kyrkoherdens med flera personers åtgärd i saken, har jag äran teckna

Högaktningsfullt

Hilmer Svensson

Jek učitelji hem jek resande ko 1900-berša

Högt uppe i Bullareskogarna på Ejgdefjäll i Bohuslän ligger Snarsmon. Gränsbygd. Det är bara några hundra meter till den norska gränsen. Platsen är glest beväxt med barrskog och sly. I söder vid basen av den lilla sluttningen tar myren vid. Marken i sluttningen består till största delen av sand vilket säkert var en bidragande orsak till att en speciell bebyggelse växte upp här, under 1800-talet. Den kom att kallas "tattarstan". Resande här kunde köpa marken av en bonde som kallades "Sikten" på Näset, möjligen med ett löfte om att de skulle hjälpa den närige bonden att finna en guldyxa som enligt sägnen en gång skulle ha blivit begravd på platsen och dela förtjänsten med honom. Här har bott omkring 30 familjer som mest. De resande själva menar att platsen började bebyggas omkring 1830 och att det precis som i fallet med "Krämarestan" i Finnerödja kom att bli en ödeplats på 1920-talet tack vare utdrivning.

Folkskolläraren Karl Sjöblom lät 1929 ge ut boken "Vid Bullarsjöarnas stränder – skildringar från norra Bohuslän."

Boken är väl inte helt objektiv och naturligtvis färgad av tidens synsätt och en påtaglig berättarambition, men ändå intressant i sammanhanget.

Adžahar pišini o učitelji e resande čhavengoro:

"Vem har icke sett en tattarunge och vet icke genom egen erfarenhet, att en sådan där, både till utseende, lynne och uppfostran är vida skild från andra människors barn. Vem har icke sett en dylik parvel på ett eller två år kila nästan naken i snödrivorna, liksom han varit en förhårdad eskimå från Grönlands isar – eller kanske, ännu liggande vid moderns bröst, räcka ut handen mot främlingen för att tiggas en slant – eller var det kanhända ett första försök att spå någon godtrogen själ, ty båda delarne äro medfödda och ligga i blodet. Många barmhärtiga människor ha tagit upp tattarbarn som sina egna, givit dem den bästa uppfostran och omhuldat dem på alla sätt, men försöken ha alltid slagit illa ut. Anlagen träda fram med tiden och trotsa all uppfostran."

Ko početak ov vačeri kaj o resande čhave na ine šukar vaspitime hem olen nikoj našti te vaspitini, ola nane sar o "obična čhave". Hem aver strana

sikavena, kaj akala čhave džanena te pišinen hem te čitinen, sigate hem pravilno, keda avena ki škola.

"Över hela landet äro emellertid dessa fribrytare spridda; även Bullaren hade fått sin fasta stam av dem, och en dag fick jag en hel skock sådan ungdom i min skola. Det hade aldrig hänt förr att tattare gått i skolan, så det väckte icke liten förundran i lokalen. Ingen ville sitta bredvid dem, huru snygga och pyntade de än sågo ut.// Läsa kunde de ju inntill, förstås, fast på sitt eget manér, riktigt skojarmanér, högst olika allt vad jag hört presteras i den vägen. Åh, vad det gick undan! //En gång bådo två flickor mig att få läsa på kapp genom katekesen, ty det hade de ofta gjort hemma, och det gick bäst. // De satte iväg som det gällt heder och ära, ja livet. Ögonen rullade, skummet yrde kring munnen, och gripna av stundens spänning reste sig deras släktingar, uppmuntrande och sporrade dem genom ljudliga tillrop. Ja, det var en också en sport, ett slags hastighetslöpning, i vilken de säkert slagit världsrekordet...//

De unga voro efter sina förhållanden riktigt flitiga i skolan. De voro i regel tre dagar på rad ute och bettlade i bygden och sedan i skolan, så länge maten varade, och bättre kunde man ju icke fordra av dem. För resten uppförde de sig exemplariskt, voro uppmärksamma, lydiga och tillgivna."

O učitelji Sjöblom dželo ki poseta ko than kote so živinena ine o resande ko Snarsmon odothe ov opišini o than kaj ola so živinena ine:

"En dag bad jag därför en liten pigg svarting fråga sin pappa, om jag kunde komma dit ut och språka med dem en gång då de alla voro samlade. Och någon eller några veckor därefter kom pojken med underrättelse, att nu voro alla karlarne hemma, och själva hövdingen hälsade och bad mig vara välkommen redan följande dag, ty sedan voro de åter ute på sina irrfärder igen.// Nästa eftermiddag företog jag också den farliga färden ut till sagolandet.// Jag kånkade i väg från odlade civiliserade trakter, genom skogar och ut över hedarne – långt bort från all ära och redlighet. En ödsligare och fulare anblick än den Ejgdefjället här erbjuder, kan man knappast tänka sig. Framför oss ligger en vidsträckt, något kuperad ljunghed, med sina dälder och myrar i oändlig, tröstlös enformighet. Knappast en enbuske eller trädruska har förrirat sig hit ut från den angränsande skogen, men här och där ligger som ett utsvalt, glittrande vargöga, en liten inhemsk insjö, med sitt svarta vatten och sina träsiga stränder. När solen en sommarkväll går ned över denna ödsliga nejd, känner man sig färdig att gråta, och lång tid efteråt suckar man vid minnet därav. Men långt ute på heden stiger röken från tattarbyn – stackars folk!

Innan vi riktigt visste om det, voro vi redan mitt inne i byn. Ett obestämt antal hyddor reste sig runt omkring. Men inte gjorde husen i denna stad mycket väsen av sig. Man såg dem knappast, förr än man höll på att ramla över dem. De voro nämligen nedsänkta i sandmon ända till takåsen, och blott en lutande dörr med en fönsterruta eller ett större hål på mitten var det egentliga kännetecknet på en familjebostad. Men sandmon var torr och hård, så nog var det praktiskt på mer än ett sätt att bo där nere i lugnet. Det var varmt om vintern och svalt om sommaren.

Nu slogs dörren upp till ett av husen på vid gavel// Det gick nedåt mot jordens medelpunkt, och då jag slutligen kände fast mark under fötterna, befann jag mig i en stor sal, om fem meter i fyrkant. En stor, öppen spisel prydd rummet, och golvet var delvis täckt med ren, nystulen långhalm. Misstänkta bylten var uppradade långa väggarna, men för övrigt funnos inga möbler, varken stol eller bord. Belysningen kom från den öppna dörren, och stängdes den, blev det med ens halvmörkt här nere. Varmt hälsades jag nu välkommen av både far, mor och alla barnen. Ur högen av karlar trädde också hövdingen fram, räckte hand och välkomnade mig. Han var en ståtlig gubbe av zigenartyp, äkta ras, och man såg genast vid första ögonkastet, att den mannen var född härskare.”

Ko amaro vakti o Ekomuseum manglja te del ko značanje e Snarsmones-oro istorikano značanje kote so objasnini šukar o arheologikano randibe počmindža, ko berš 2004.

Odola arheologikane pregledija čerdile kotar o Bohusläns museum zajedno nekobor resande romencar hem nesave so ine lokalno istorijaja angažirime. Ola pregledindže duj živibnjasure thana jek šukar čerdo čher a jek tikori sar šupa. O istražibe dindža važno džanipe, te džanelpe kobor purane ine o čhera. O baro čher ine ole zidija hem jek soba ine 4x5 m. O čhera ine olen pe anava phuvljalo čher hem tikoro čher. Ko čher ine džami, kotora, porcelani, jek delo kotar o kundre, sastrnali tendžera, keramika, sastrna, ključo hem jek kotor kotar i kanglik.

But kotar akala buča šaj tu te dikhe ko Bohusläns museum, kote so isi jek stalno izložba kotar o resande narodo. I izložba "Möt Resandefolket" tani i jekto stalno izložba ki Švedska, kotar o resande roma. Ki izložba vačeripe kotar e resande romengiri istorija, te ovel o drumo sar jek čher, o sastavibe maškar o minoritetija hem o majoritetno narodo hem o zavisnost maškar olende, kotar i buti čeribe vastencar, (ručni rad), i zoralı vrska e familijaja, jek vačeribnjasi tradicija (paramisa), hem jek kali istorija, godi dejibnjaja, sar o vlastija ine prema o resande roma.

Källa Bohusläns museum

”Klockaruppropet”

Prästen Gustaf Ludvig Björck i Vinbergs församling i Halland samarbetar med sin klockare tillika ordföranden i kommunalnämnden, Johannes Ström-qvist år 1902. Detta utmynnade i något som i sitt eftermäle fått namnet ”Klockaruppropet”. Ett upprop som publicerades i de Halländska tidning-arna och som riktade sig till samtliga kommunalordförandena i Halland.

O Strömqvist formirindža jek apel so usvoidžape kotar o komunalno odbor. O predlog e vladače ine adžahar:

"Alla tattare i hela vårt land som fyllt 15 år, såväl män som kvinnor, intagas på statens bekostnad på allmänna arbetsinrättningar. Alla barn af ofvannämnda folk som fyllt 1 år utackorderas på landet, till allvarligt och kristligt sinnadt folk mot en bestämd årlig afgift, som betalas af staten. // här är en kräftböld som måste skäras djupt om det skall lyckas för barnen och deras efterkommande till ordnat samhällsskick och kristlig lifsåskådning, ty så konstant är den folkrasen att det ej går genom sammanlefnad och förbindelser inom densamma."

50 av Hallands kommuner gav sitt stöd åt detta upprop under år 1903, men det blev aldrig någon riksdagsmotion av det hela. Trots att prästen Gustaf Ludvig Björck hade en bror som hette Cirkarl som satt som representant för Halland i riksdagen 1897-1902 och 1905-1911.

O resande roma ko akava vakt na ine olen šajdipe te ovel olen odmor ni keda ka han maro. Ko but komune rešindžape te dobinen kazna ako nekoj ine šukar, hem ponašinipe ine šukar e resande romencar, ja palem mukela olen te soven ki olengiri šupa ili čher. Ki Marks komuna ko Västergötland rešindžape te delpa kazna 10 kr okolese koj smestini jekhe rome te sovel račate. Panda ko 1896 berš rešindžape te isključinenpe akala narodo "tattare". Koj ka astari ine jekhe tattare ka dobinu ine 25 kr, kotar i Mark komuna.

I Torups komuna ko Halland vakerdža sar valjani te ponašinipe e resande romencar. Odova ine ko1901 berš ko30 decembar:

"Med anledning af en till ordföranden i kommunalstämman, inkommen skrifvelse från en del hemmansägare, med anhållan att kommunalstämman måtte vidtaga åtgärder till hämmande af de så kallade tattarnes framfart inom kommunen, beslöt stämman enhälligt att de personer, som å sina ägor eller i sina hus lämna så kallade tattare eller lösdrifvare underhåll och husrum, skola till socknens kommunalkassa betala Tio kronor i böter för hvarje gång de låta sådant komma sig till last. Vidare beslöts att äfven de personers namn och hemvist, som sålunda brutit mot detta beslut, skall från predikstolen i Torups kyrka kungöras."

I den Halländska kommunen Lindberg, skrevs i protokollet år 1902:

"Slutligen vill kommunalstämman inför Konungens Befallningshafvande erinra om, att vä ingen församling i hela detta län med Kyrkoherde Flodén och Kyrkoråd i spetsen ådagalagt större nitälskan att motarbete otukten och sedeslösheten samt värna sin församling från tattare och dåliga kvinspersoner jämväl förut från Hvalinge pastorat än just Lindbergs församling."

Ki Halländska komuna Vinberg utvrindžape akaja odluka, odbor kasno sar ko1913 berš, ko 20 mart:

"Ett vite af 1.000 kr beslutades för den, som inom församlingen afyttrar fastighet till s.k. tattare att de inom församlingen blifva bofasta".

Šaj te dikhelpe hem ako ine komunalna protokolija, kaj o "församling",

(crkvakiri opština), kote so sikavi kaj i crkva inela paro značanje ke komunačere aktivnostija, ko odova vakti.

E ŠVEDSKO CRKVAKORO STAVI

”Tattare”

Citati kotar jek knjiga:

”Vi ha nog alla sett dem. Än är det ett följe, som slagit sig ned utanför staden. Det är brokiga dräkter i rött och i gult, mycket av silverringar och glitter, bruna ansikten, mörka eldiga ögon och korpsvart hår och ibland ett språk, som ingen kan begripa. I tältet vimlar det av smutsiga barnungar, som kivas bland alla bylten ock skrot eller framför lägerelden, som flammar därbredvid. Kvinnfolken, gärna bärande med sig en eller annan barnstackare för att väcka än mera medlidande, göra täta besök i grannskapets alla gårdar för att bedja så snällt om det ock om det, ock om de inte få något pocka sig till det, kanske också för att ”lägga ut människornas öden” eller ”bota” med sina konster.

Karlarne ge sig ut på färd för att laga kittlar ock annat i husen, men framförallt, för att verka vid marknader o. dyl. med hästbyten ock andra goda affärer.

En ”hövding” med långt böljande skägg ock hängande hår ock utstyrd också han med många ringar ock granna spännen ock en lång käpp med stor silverkula tycks härska över det hela. På kvällen, när stammen samlats från säkerligen ej särskilt litet inkomstbringande utfärder, strömmar det upplysta stadsfolket nyfiket dit, ock mot lämpliga avgifter få de skåda härligheten närmare, spå sig, bevittna dansen under österländsk vidd musik ock kanske vara med om ett utannonserat ”zigenarbröllop”.²³

//Än kommer det bort på vägen ett lass. Under många eder ock piskslag går en svartmuskig karl — kanske litet mindre mörk än de nyss skildrade²⁴ — ock driver på hästen, mager ock usel kan den vana, men skinande granna äro sel-donen; högt på den skrangliga kärran sitter en gammal rynkig kvinna ock en yngre med några småbarn, ock bland byltena tittar det fram andra blåfrusna barnansikten, kanske också en morrande hund eller gris. En eller annan pojke med otäckt fräck uppsyn eller en slankig jänta springer bredvid lasset eller är förelöpare.

När följet kommer till byn tager man in utan mycket krus i någon gård — de kan sina gamla kända ställen — eller, om detta ej går, i något stall eller en lada; de gamla norrländska kyrkostallarna ka varit omtäckta samlingsplatser för dessa tattare. Jag minns så väl, när jag en höstkväll stod på prästgårdstrappan ock såg på stjärnorna ock då fick köra de hemskaste läten genom mörkret, jag visste ej om det var människor eller djur. Det kom uppifrån kyrkan, ock när jag gick dit fick jag se den förfärligaste röra av tattare. Det var deras småbarns kvidande ock gråt ock de äldres råhet, som trängt ut från lägret i kyrkostallarne. Folket är just ej glad åt sådana besök, ty det betyder en bra ’åderlätning av husets förråd av både det ena ock det andra, mycket ’försvinner’ också i de dagarne. Man vågar dock ej gärna neka husrum ock

²³ Denna beskrivning visar att Johan Gustaf Björck blandar samman resanderomer och svenska romer. Det är de senare hans text handlar om.

²⁴ Nu handlar det tydligen om resanderomer.

vad allt annat tatarne begära; dels är ju gästfriheten mot alla en gammal svensk dygd, ock så är man liksom rädd för de svarta ögonen ock de underliga orden, det är ej så säkert, de inte kunna trolle otyg på en ock ställa till mycken skada ock förargelse, om det lätttrörda tatarblodet skulle komma i svallning.”

Bašo e resandendžiri čhib, pišinipe:

”Nyare forskningar, särskilt i fråga om tatarne språk, visa verkligen tydligt deras gemensamma härkomst från nordvästra Indien. Så har tatarne språk, romani, uppkommit med ett indiskt (sanskrit) ursprung iblandat inred slaviska, -romanska, germanska m. fl. tillsatser. Detta språk torde ha varit ett av de förnämsta medlen att sammanhålla dessa vandrare skaror till det egendomliga särskilda folk som det ännu idag utgör. Med det språket kunna tatarne tala med varandra, ock tala hemligt, var de än mötas. Det är förresten i grund det språket, som nu utgör det internationella tjuvspråket ock fängelsespråket.”

O Johan Gustaf Björck zahvalinipe bašo norveško modeli soj čerdo kotar o Omstreifermisjonen, ki Norveška, kote so vačeri te čhedenpe o resande familije, te čhivenpe ko kolonije ko Svanviken, hem odothe te pretinen olendže, te len olendar e čhaven hem te ”vaspitinen olen” te oven seljakija.

”Med allmänt deltagande stiftades så 1899 Föreningen til modarbeidelse av omistreitf-ervsesenet”. Den delar sig i 4 komitéer, en huvudkomité, den vest-anfjeldske, i Bergen, den søndenfjeldske, den nordentfjeldske och Romsdals komite, vilka leda arbetet i de olika delarne av Norge.

Numera omfattar detta fyra grenar. Dels arbetet bland annat att alla barn, för vilka det finnas barnhem, vardera för 38 -barn, å Askviknäs vid Bergen, Lillegaarden vid Porsgrund och Rostad vid Trondhjemsfjorden. Där mottagas nu blott barn under 4 år och genom värgeraadens (Barnavårdsnämndernas) försorg.

Den andra grenen av verksamheten utgöres av arbetarkolonien på Svanviken vid Kristiansund, en betydande egendom, vilken 1899 som en den vackraste gåva skänktes till tatararbetet av änka och barn till den också kär i Sverige som ägare till Skutskärs m. fl. stora verk väl kände statsrådet Astrup.

10 småhus för de kolonistfamiljer som slå sig ner där, förpliktigande sig vara där 1 1/2—2 år. Det är i sanning ett uppfostringsarbete. Män, kvinnor ock barn från landsvägen, som nu skola uppfostras att inlemmas rätt i samhället, rätt upptaga kampen emot sig själv och allt det gamla, förstå betydelsen av ett liv i arbete och förnöjsamhet ock bli glada i sitt lilla hem och se välsignelsen av att bli nyttiga människor. Ock även det tatararbetet med dess oändligt stora svårigheter har lyckligt bestått provet — med Guds hjälp.

När en tatarfamilj varit den föreskrivna tiden på Svanviken, så att de vant sig vid arbete och ett lugnt, ordnat liv, ställes det genom statens och föreningens hjälp så, att de få ett ”eget hem” på lämpligt ställe ute i landet; och ett tjugotal forna tatarfamiljer äro nu förvandlade till arbetarfamiljer, lyckliga ock glada, som vi ha allt i skäl att tro. Allt som allt må det sägas, att det är ett beundransvärt, storartat ock välsignat arbete, som så utföres i Norge för vandringsfolket av frivilliga krafter och staten i trogen förening.”

För dessa brutala övergrepp har staten Norge blivit anmäld till Helsingforskommittén vilket bland annat ledde till att resandefolket i Norge 1998 fick status som nationell minoritet.

Bašo akava brutalno nasilibe i država, Norveška ine prijavimi ko Helsingforskommittén kote so andža o resande narodo ki Norveška te dobinen nacionalno status ko 1998 berš.

O žurnalisti o Bernt Eijde pišini:

Gjennom 1900-tallet ble 1500-2000 barn ble tatt fra sine romani-foreldre og plassert i barnehjem, skolehjem, hos norske familier. Eller de måtte følge sine foreldre til Svanviken arbeidsleir. Å ta barna var ett av flere statlige tiltak med samme mål: At taterne skulle forsvinne som eget folk i Norge. I perioden fram til 1989 ble om lag en tredel av romanibarna tatt fra foreldrene. Det var en katastrofe for de fleste av dem.

Ko1970-berš ali i Norveško asimiliribasiri politika, odoja politika kritu-indžape hem dindžape zahtevte izbacinipe. Hem adžahar ulo ko 1986 berš. Ko1998 berš dobindže o roma minoritetno status. Ko jek i Norveška usvoindža e Evropakere savetesiri ram konvencija, kotar o 1995 berš, baši zaštita e nacionalno minoritetendže.

O Norveško domi e čhavendže so ine maltretirime hem ponižime dindža državno nadoknada ko 300 000 norveška krune. Ko Oslo hem ko Bergen vačerdže kaj mangle te bajraren i suma ko 725 000 norveška krune. I Norveško država dindža jek kulturakoro fondi ko 75 milijonija krune te upotrebinenpe te bi šaj te podržinipe šukar e kulturakoro razvor kotar e resande narodosiri čhib hem kultura.

Ama taro sa akava nadžandža ništo o Johan Gustaf Björck ov pišindža ko po "julevangelium" kotar o "tattare", ko 1915 berš.

"I Sverige vad ha vi gjort för tattareländet här? Mig veterligt intet. Gjort som prästen och leviten, gått förbi det slagna, det illaluktande, det som tycks förlorat. Och vi lida själva under följderna av att ha ett sådant folk utanför Guds och lagens ordningar mitt ibland oss, en pesthärd, en skamfläck för ett ordnat, kristligt, barmhärtigt samhälle. Och folket självt lider kan du ej höra, går det ej till hjärtat barnajämmern genom natten? // Människosonen har kommit att uppsöka ock frälsa det förtappade. Och hans tjänare ville vi ju vara. Då får ej tattarne, det i många avseenden mörka vandringsfolket glömmas.

*Vägen för ett välsignat arbete bland dem ligger ganska klar. Vi ha sett den i Norge. Just liknande synes vi behöva ordna det här: en fullständig statistik, tillfredsställande tillägg lösdrivar- och barnavårdslagarne, så att ett oordentligt kringflackande förbjudes, barn av vandrande tattare utan vidare togos av Barnavårdsnämnderna till uppfostran i särskilda barnhem, då hemortsrätten ej är klar, på statens bekostnad, och så en arbetskoloni och hjälp till egna hem för familjerna. Vore det ej på tid, att Sveriges folk, stat och kyrka, kloka huvuden och varma hjärtan och segerviss tro vaknade upp för denna sak? Gud vill det."*²⁵

²⁵ Särtryck ur: "FRÅN ÅDALAR OCH FJÄLL" Härnösands Stifts Julbok 1915

”Isključibe, asimilacija hem uništibe – ”Tattarfrågan”
E tatarendgoro pučipe ki Švedsko politika 1880-1955”
Kotar o Martin Ericsson ljil:

”Vad som måste anses som bevisat är att någon aktör inom Socialdepartementet under den socialdemokratiska regeringens tid vid makten år 1926 försökte ta de första stegen till en på norsk grund vilande politik, med särskilda barnhem som viktigaste inslag” (sid 137).

En organisation som skulle kunna vara en pretendent på att skapa också en ”tattarkoloni” i Sverige vid denna tid var Fattigvårds- och Barnavårdsförbundet. De bedrev sin verksamhet enligt Martin Ericsson: ”i en semioffentlig zon där gränsen mellan privata initiativ och myndighetsutövning var otydlig” (sid 137). Nu vid slutet av 1920-talet agerar man bland ledningen inom detta förbund för att starta upp något liknande som i grannlandet Norge. I januari 1929 vill förbundet ha en konferens i Stockholm för att diskutera hur man skulle kunna skapa ”vård åt tattaresh barn”.

Märkligt nog kom denna konferens aldrig att gå av stapeln. Detta möjligen beroende på att de äskade pengarna för genomförandet inte beviljades av statsmakten. Gerhard Halfred von Koch driver på ytterligare för att få till stånd en central statlig myndighet för att hantera tattare och zigenare. Han menade också att ett centralt register borde upprättas över samtliga ”tattare i riket”.

Han menade också att Omstreifermissionens verksamhet i Norge borde vara råmodell också för den svenska hanteringen av problemet. Han stöder också sin bror Ragnar von Koch i det att han menar att driften måste av sådana svenska barnhem och kolonier borde anförtros åt en ”enskild förening”. Han förslår också att den svenska regeringen sänder representanter till Norge för att på plats göra sig en uppfattning om verksamheten. Detta senare förslag anammas dock aldrig. Fängelsedirektören och debattören Allan Etzler företar dock på eget initiativ en resa till Norge för att studera Omstreifermissionens verksamhet i Norge. Han återvänder och uttrycker bara lovord om det han fått se.

Ärendet går under de kommande åren ut på remiss. Många tycker nu att steriliseringar skulle vara ett mer verksamt verktyg. Landsfiskalen i Harplinge skriver i sitt yttrande efter att samtalat med sina kollegor i Norge där det:

”gjorts mycket för att skilja tattarbarnen från föräldrarna och anvisa dessa bostäder med uppehållstvang under vissa år, men trots allt vad hittills gjort eller kommer att göras för dessa individer äro och förbli de tattare med hög fortplantningsförmåga. // Jag har sedan tänkt på saken och kommer till ett enda resultat, vilket ju kan låta omänskligt men som dock är ett radikalmedel, som måste hjälpa, och det är att steriliseringslagen måste ändras därhän, att alla tattare och zigenare, både unga och gamla av båda könen måste steriliseras. För att bereda tillfälle för dem att utvandra till andra länder, torde i lagen förordas, att tillämpning av dess bestämmelser skulle ske ett år efter dess utfärdande. Denna lag skulle därefter genast intagas i alla landets

dagliga tidningar. Jag är förvissad om, att allt zigenarpack på denna respittid begiver sig ut ur landet och av tattarna cirka 75 procent. De kvarvarande tattarna, som försöka undkomma steriliseringsbestämmelserna, bliva nog snart genom ortsmyndigheterna och polisens försorg anträffade och underkastade tvångssterilisering."

Ko 1935 berš čerdžapes o jekto policijakoro registriribe kotar o "tattare" ki Malmöhus län. Ko jesen 1935 berš registrerindžepe 1600 manuša telo ki kategorija sar"tattare". Ko 1942 berš vačeri o kriminalno komisari o O Lindbeck ki novina Svenska Dagbladet:

"Efter den erfarenhet jag med åren vunnit om tattarsläktet vågar jag påstå, att varje vuxen tattare är en brottsling. // Personligen tror jag inte, att man kan vinna så mycket genom att placera tattarebarnen i bättre miljö. Man har redan många exempel på, att tattarenaturen trots allt lever kvar i den vuxne mannen. // Sterilisering är enligt min mening det effektivaste, när det gäller att skydda sig mot dessa parasiter."

Švedsko crkva

(Kratko dikhibe) E crkvakvakiri sila upro komune ine sa dži ko 1950 berš. O popija ine odola so ičerenena ine i administracija, ko škole ko upišibe e manušen. Ola pomožinena ine e država odoleja so čedena ine informacija kotar o roma hem o resande roma.

Kyrkan och prästernas makt och inflytande i kommunerna hade varit och var påtagligt fram till 1950-talet. Prästerna hade oftast ingått som ledamöter i fattigvårdsstyrelser, socialnämnder, Barnavårdsnämnder och skolstyrelser men också längre upp i maktens strukturer hade de medverkat som statliga ämbetsmän med ansvar för exempelvis folkbokföringen. På kommunal nivå hittar man dem också ofta i nykterhetsnämnden.

Prästen/kyrkan administrerade och reglerade förhållandet mellan myndigheterna/staten genom kyrkskrivning och husförhör. De hade många stolar att sitta på samtidigt, som själavårdare, traditionell samhällsbärare och undervisare. Man hade också agerat som statens förlängda arm när det gällde att samla och sammanställa information kring romer och resanderomer. Man kan se att resanderomer ofta skrivs som "obefintliga" i de kommuner de blivit mantal- och kyrkskrivna vilket möjligen kan tyda på en politisk/kyrklig ovilja mot att ge dem den trygghet som övriga invånare åtnjöt i form av skolgång och social omvårdnad. Man skrev också i kyrkohandlingar ofta att resanderomer var "lösdrivare", vilket var olagligt. Det hade gjorts olagligt genom att de försörjningar som resanderomer ägnade sig åt inte godkändes som "riktigt" arbete

En Fattigvårdsstyrelse och Barnavårdsnämnd 1927, prästen sittande som nummer två från vänster. Foto från "Gunnarskogs kyrka 1727-1927" av Linus Brodin.

Ko 1800 berša i Švedsko vlada, čerela ine buti odoleja, te isključinenpe kotar o opštestvo sa o čorore, skritnice. Odova ine o popo so inele sila te čhivel pečati hem te upišini koj tane "tattare" ja palem "zigenare".

RASNO BIOLOGIJAKIRI ERA ČERELA NEVO IDEALI

Landsfiskalen i Arvidsjaur Jacob Fredrik Mathlein, avvikande åsikter.

Han skrev i ett brev till Socialstyrelsen den 22 februari 1943 följande:

"Icke nog med att tattarna redan i barndomen få vidkännas den föraktfulla benämningen "tattarungar" och andra förödmjukelser, utan uppträdandet emot dem präglas alltid av samma förödmjukande behandling. Ingen vill ha något med dem att göra//. Dessa förhållanden och den av dem särskilt hatade benämningen "tattare", som de ideligen få höra, måste hos dem väcka bitterhet och hat mot samhället och göra dem till ej endast asociala utan rent av till samhällsfarliga individer ...//... Jag tror den följaktligen, att ett ignorerande från allmänhetens sida av deras tattarhärstamning jämte uppträdande mot dem som mot folk i allmänhet skulle åstadkomma bättre uppförande från deras sida...//... Sålunda borde ordet "tattare" avlägsnas ur den svenska vokabulären vid umgänget med dem, vilket särskilt bör iakttagas av polismyndigheterna och även arbetsgivarna, varjämte benämningen borde strykas ur kyrko- och församlingsböckerna, om den förekommer i desamma, liksom ur offentliga handlingar i övrigt."

STERILIZIRIBNJASERE ZAKONIJA

Zorle steriliziribe

(Ko kratko) O Hjalmar pripadini ko resande narodo. Ov živindža pe čhavencar a olesiri romni i Anna muli. Ko vakti maškar o 1934 dži o 1975 berš, sterilindže 63000 manušen.

Jek olendar ine hem e Hjalmaresiri čhaj i Sonja. E Sonja sterilindže silaja sar 16 beršengiri.

Palo odova oj but nasvalili. Sar činavdilo o zakoni bašo sterilibe ko 1975 berš, di kljape kaj ki svako štarto romani familija ine jek dženo so ine zorleja sterilimo.

Hjalmar tillhör resandefolket i Sverige. Han gifter sig 1918 med resandekvinnan Anna och paret får, fram till 1936, 12 barn. En katastrof drabbar familjen 1937 då Anna hastigt avlider och Hjalmar blir ensam med alla sina barn. Några av dem blir omhändertagna och fosterhemsplacerade. Under 1920-talet kan man från de centrala myndigheterna i Sverige se ett tilltagande intresse att registrera de resande. Under 1930-talet börjar man tala om tvångssterilisering som ett verksamt instrument. Folkhemmet börjar växa fram i Sverige, men för att det skall blomstra måste barnkullarna växa. De som man menade "belastade" systemet var "tattarna" där oftast barnrikedomen var stor. Efter andra världskriget kom man att betrakta "tattarproblemet", inte längre som ett rasproblem utan som en social problematik som därför kunde "botas" genom att tillväxten hämmades. 63 000 människor i vårt land steriliserades därför mellan 1934 och 1975 – fler än i något annat västland om man jämför per cirkapita i förhållande till folk-mängd.

Hjalmars näst yngsta barn, en dotter som heter Sonja drabbas av detta.

I fattigvårdsnämndens handlingar framkommer att Johannesbergs Anstalten ²⁶ i Mariestad söker Hjalmar under januari månad 1950 för att få hans godkännande för sterilisering av dottern Sonja, som då är 16 år gammal och som just placerats på anstalten. Fattigvårdsstyrelsens ordförande Åke Hansson hänvisar till att man bör sterilisera Sonja trots att fadern inte godkänner ingreppet, främst därför att han helt enkelt var av "tattarsläkt".

Tvångssteriliseringen som genomfördes medförde att Sonjas hälsa försämrades hastigt och hon medicinerades i många år efter tidens syn på "idioter". Sonja fick mediciner som gjorde henne överviktig och avtrubbad. Men de senare åren av tiden på Johannesberg drog man ner på hennes medicinering och hon kunde långsamt återgå till ett eget liv där hon kunde klara sig själv och ha ett eget boende. Men då var hennes liv ju redan förstört.

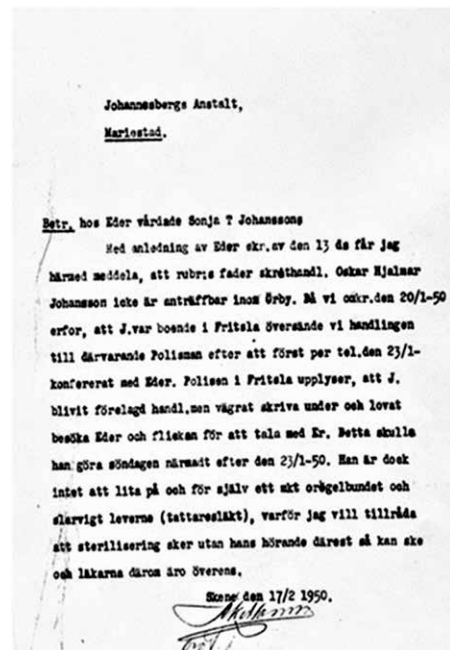
När steriliseringsvågen som drog fram över Sverige mellan 1934 och 1975 slutligen ebade ut hade resanderomerna en steriliserad i var fjärde familj.

"TATTAR HEM ZIGENAR" INVESTIRIBE

Čeribe invensticija

I Policija dobindža zadatak te dikhel kobor broj "tattare", isi, hem te pišini olengere anava hem olengiri adresa. Čerelape lafi kota jek rasakoro registri-ribe. Adžahar ine jek kotar o pučiba:

"Anses vederbörande vara av tattarsläkt på grund av från den övriga ortsbe-folkningen avvikande utseende eller rasdrag?"

Dokument från Marks kommuns socialtjänstarkiv.

²⁶ https://sv.wikipedia.org/wiki/Johannesberg,_Mariestads_kommun

[illegible]

Län och kommun	An- tal tat- tare
Älvsborgs län	455
Bengtsfors kpg	11
Rölanda	12
Erikstad	11
Alingsås lk	12
Herrljunga	11
Sandhult	12
Örby	54
Skephult	14
Svenljunga	31
Ullasjö	10
Alingsås	18
Borås	171
Ulricehamn	18
Länet i övrigt	70

O registriribe but ličini ine sar o nacistija registrerindže e romen hem e ev-rejen ki Germanija. But resande darana ine kotar o "tattar registriribe". But džene ko 1990 berša silaja čhidže e resande čhaven ko čhavorengoro domi hem ko gadžikane čhera. O čhave našavdže o kontakt ple roditeljencar hem našaldže po koreno ki pli resande kultura.

Tillvägagångssättet liknar hur nazisterna i Tyskland några år tidigare hade registrerat judar och romer. Många resande i Sverige var livrädda att "tatarregistreringarna" var ett sätt för myndigheterna att förbereda sig inför en tysk invasion.

Under stora delar av 1900-talet tvångsplacerades resandebarn på barnhem och i fosterhem hos icke-resande. Barnen tappade kontakten med föräldrarna och förlorade sina rötter i resandekulturen. FN-konventionen om mänskliga rättigheter och barnkonventionen likställer detta med "en form av folkmord".

Vid inventeringen av resande och övriga romer i Sverige 1922 hade prästerna identifierat 2 575, medan polismakten endast kunnat identifiera 1 833. Detta tyder på att prästerna bokfört noggrant genom att notera resande och övriga romer då man ansåg dem av "häv" tillhörande denna grupp. Bland annat genom tidigare prästers nogsamma stigmatiseringar. Ida Ohlsson al Fakir skriver om detta:

"Prästernas klassifikationer inte bara utökade kategorin, de fyllde den också med nytt innehåll...//..En sådan kategori var potentiellt gränslös och kunde expanderas utifrån lokala traditioner, vilket senare undersökningar tydligt illustrerade."

Vid den stora inventeringen av resande initierad av Socialstyrelsen 1944, användes prästerna återigen som informanter tillsammans med läkare, kommunala tjänstemän samt personer med kunskaper om lokala förhållanden. Så trots att både resande och andra romer var svenska medborgare så fråntogs de ofta de medborgerliga rättigheterna till social trygghet.

"Tattarkravallerna" i Jönköping

Midsommar 1948. Folk samlas på torget i Jönköping. Bilar stannar. Cyklister anländer. Smålands folkblad beskriver hur luften luktar av blommor och att "klasar av lyckliga familjer" hänger ut från fönstren. Man skriver att stämningen är spänd, som inför en "boxningsmatch om världsmästartiteln". Genom grändarna på Öster, stadens mest förfallna område, drar en lastbil runt. På flaket står en full skrothandlare och hans gäng. Beväpnade med blydagar och järnrör ska de driva s.k "tattare" ut ur staden. Det kommer urarta i raskravaller. I Jönköping fanns den största samlade gruppen av resanderomer i Sverige vid denna tid. De var bosatta i de gamla kvarteren på Öster, Svenska Maden, Tyska Maden och Kålgårdsområdet. Bostadsstandarden var dålig och trångboddheten stor.

Det gick rykten om att resande överföll människor ur den övriga befolkningen och att de fick ekonomiskt stöd från Jönköpings stad. Inom den vetenskapliga debatten, där rasbiologin fortfarande var aktuell, sågs de dessutom som "rasmässigt undermåliga". 1924 tillsatte stadsfullmäktige en kommitté vars uppdrag var att utreda det som fattigvårdsstyrelsen definierade som "tattarplågan". Utredningen kom aldrig igång men uppdraget återkom i den stora så kallade "Tattarutredningen" 1934-1944. En grundtanke i utredningen, vars grund var rasbiologisk, var att de resande utgjorde en speciell ras vars individer var "degenererade och nervöst belastade – anfrätta inifrån". Ett talande uttryck för fattigvårdens syn på dem är det uttalande dess ordförande gjorde så sent som 1948:

"De rasrena tattarna i allmänhet är arbetsovilliga och vill helst försörja sig på köpenskap o.d. till exempel hästaffärer och gårdfarihandel. (...) De sakna en ärlig vilja till ordnat arbete (...) Vad korsningsprodukterna beträffar (är de) i allmänhet arbetsvilliga och oftast hyggliga och skötsamma."

Åren innan 1948 hade präglats av stora spänningar i staden. De resande ansågs anfalla "vita kvinnor", vara skojare som lurades i affärer, suga ut stadens

kassa genom att leva på fattigvården, vara ett parasiterande skikt som borde rensas ut ur samhället så fort som möjligt, med flera liknande påståenden. Lokaltidningarna drev frågan att de resande belastade det sociala systemet:

"Det ser verkligen ut som om dessa mörkhyade, vilka aldrig vilja göra någonting, ha större förmåner än de, som vilja arbeta, men ej få något arbete eller de som få utföra det grövsta grovarbete för långt mindre betalning än den, som av allmänna medel utdelas till de mörkhyade." (Refugen nr 2, 1938)

Uppretade Jönköpingsbor skickade anonyma brev till Fattigvårdsstyrelsen. Här är ett exempel:

"Är det sant, att en av medlemmarna i Fattigvårdsstyrelsen är av Tattarsläkt? Undra då på, att vår arma stad årligen översvämmas av tattare, mer än någon annan stad i Sverige!! Finns ej möjlighet att anordna ett arbetshem för packet!! HA de laglig rätt att slå dank dagen lång, friska, fina och välgödda och bara hämta pengar hos fattigvården till sej och alla sina ungar, ty yngla det kan de åtminstone!"

Till slut genomförde Jönköpings fattigvård (den dåvarande socialförvaltningen) runt år 1945 en utredning. Resultatet visade att av de 450 invånare som fanns registrerade som "tattare" fick endast tre stöd från fattigvården. Detta var klart under genomsnittet för staden om man delade upp invånarna i resande och övriga svenskar. Ryktena om att de resande levde på fattigvårdsbidrag från staden avklingade dock inte i folks medvetande.

Kring midsommaren 1948 var det en laddad stämning i Jönköping. Några människor hade lyckats hetsa upp folkmassan till att attackera Kålgårdsområdet på Öster i staden där de flesta resande bodde. Folkmassan gick i stort sett till attack mot alla som tillhörde resandefolket. De resande barrikaderade sig i sina lägenheter. Folkhopen trängde sig även vid vissa tillfällen in i bostäderna, som vandaliserades. Det finns uppgifter om resande som fick slänga sig ut ur fönster för att komma undan att bli skadade. Många småpojkar utnyttjade tillfället och skrek åt folkmassan att det var slagsmål mot de resande, varefter folk rörde sig dit för att sedan när det inte blev slagsmål troppa av en efter en. Detta mönster upprepades under flera dagar.

Tattarna vågade ej heller i går begiva sig hem

På Öster i Jönköping fortsätter folk att vänta på det utlovade storslaget med tattarna. Där härskar nägot av den upprörda spänning, som besmaktar sig publiken inför en boxningsmatch om världsmästariteln. Man blev lurad på konfekten skval på lördagsnatten som i söndags natt ren har ändå inte givit hoppet förlorat, och i går kväll samlades på nytt skaror av förväntansfullt bidande, som trodde att de skulle få se någon skymt av de efterlängade tattarna. Samlingen vid pumpen tog sin början så smidigt redan vid 19-tiden. Folkarna växte, bilar stannade, cyklisterna anslände, unga par flanerade och lättnade att de njöt av sommarkvällen blöjstendoffer, kring Östra torget hängde hela klaner av lyckliga familjer i fönstren. Kristinaskyrkans tornur lät det ena malmfyllda klockslaget efter det andra tons ut över stadsdelen, aftonhimlens rosiga sken bökade och skymningen smög sig lömskt som en lurande panter kring de silvriga grågularna på torget och kring tatarbäckarna, som stirrade med tomma fönsterögon. Timmarna gick, folket väntade med ängsligt tålamod. Polisens radiobil uppenbarade sig

Smålands folkblad, 29 juni 1946

Smålands folkblad, 2 juli 1946:

"Jönköpingstattarens fiende nr 1, chauffören Torsten Bengtsson (nederst på trappan) och några av hans vänner."

Bengtsson intervjuas:

– Vad på mig och mina vänner ankommer blir det i fortsättningen lugnt på Östra Torget och kvarteren däromkring. "Kravallerna" igår kväll var de sista, och tattarna får nu vara ifred. Detta dock under förutsättning att de låter bli att överfalla oskyldiga människor. Om de inte gör det eller försöker ta hämnd för den senaste tidens intermezzon hjälper det inte hur många "medhjälpare" de tar hit från andra platser, ty då skall de få så mycket stryk som de aldrig fått även om jag och mina vänner skall behöva "sitta inne" i hela vårt liv.

– Orsaken till att vi igångsatte demonstrationerna var att vi flerfaldiga gånger blivit överfallna av tattarna, som alltid uppträder i flockar om 7-10 man.

– För att få vara i fred kom vi på idén att sätta skräck i dem. Nu har vi nått vårt mål, och i fortsättningen tänker vi, som nämnts, låta dem vara i fred. Men försöker de hämnas skall de få smaka på sina egna blypskor och andra tillhyggen. Och det hjälper inte hur många medhjälpare de tar hit från andra platser, ty jag och mina vänner är hederliga svenska arbetare, vilka inte blivit uppfödda på linfrönjöl utan har must i armen.

– Om vi tänkt på böterna? Ingen risk, redaktör! Större delen av stans invånare sympatiserar med oss, och det är många, som erbjudit sig att betala böterna för oss, så den saken ordnar sig nog.

Hazell, Bo (2002). Resandefolket: från tattare till traveller. Stockholm: Ordfront.

Både polisen och pressen tog i stort sett folkhopens sida i kravallerna. Kravallernas ledare, vilka ansågs vara en lastbilschaufför, Torsten Bengtsson, intervjuades i lokalpressen och kallades "de vitas ledare" där de lovade att fortsätta tills de resande var utkörda ur staden. I omkring fem dagar höll jakten på "tattare" igång. Män körde omkring i bilar beväpnade med blydaggar och påkar på jakt efter resande att misshandla, medan andra gick omkring beväpnade på gatorna. Till slut stävjade polisen de värsta våldsamheterna och de ebbade så småningom ut. Många personer ur resandefolket misshandlades men ingen dog. De resande flydde staden under och efter kravallerna för att slippa repressalier.

Polisens reaktion kom sent, och först på hösten fick kravallerna sitt rättsliga efterspel i Jönköpings rådhusrätt. De två chaufförer som trädde fram som ledare för oroligheterna dömdes till fängelsestraff, och deras närmas- te anhängare dömdes till dagsböter.

I Smålands Folkblad publicerades denna text, 3 juli 1948:

***"De har mod uti barm, de har muskler av järn,
de är tattarnas skräck, som sig bör.
De har blivit vår östra stadsdels värn,
fast den främste blott är chaufför.
De är kvinnornas skydd, de har must i sin arm,
de betalar sin dagsbot direkt.***

***De har vikingablod, de har mod uti barm,
det är grabbar med färg och med fläkt.
De placerar en näve i tattarens trut
utan spisning och vidare prut.
De bär ej uniform som en vanlig snut,
men på tattarebråk de gjort slut."***

Smålands Allehanda hade redan ett par år tidigare krävt att hela Sveriges resandebefolkning skulle steriliseras och under upploppen skrev Smålands Folkblad i en ledare: "*Hur man ska komma till rätta med dessa ofta asociala människor är inte lätt att säga. Deras ingrodda avsky för ordnat arbete tycks vara oöverbinnerligt. Man kan således säga att de har sig själva att skylla ...*".

Den genomgående uppfattningen var just att de resande hade "sig själva att skylla" på grund av att de hade provocerat "hederlig svensk" lokalbefolkning så mycket och nu borde de lugna ner sig för sitt eget bästa. Det märkliga är att denna händelse gått till historien under namnet "*tattarkravallerna i Jönköping*" då det i själva verket var majoritetsbefolkningen som skapade detta i ett försök att med våld "rensa" staden från resande.

Man kan också notera den rasistiska terminologin under hela processen. Man talade i lokalpress och bland folk i allmänhet om de "*mörkhyade, de svarta, de med blåsvart hår*" och så vidare. Medan lastbils-chauffören Torsten Bengtsson och den övriga mobben kallades för "de vita".²⁷

Jek romni kotar o Jönköpingstrakten, bijandi
ko1907 berš vačeri:

(Ko kratko) Kotar o tiknipe o tatar čhave ine frdime. Me mukljum nesave
romen te soven ki mi šupa. Mo rom muklja po kostimi odothe, lovencar, ništo
na falindža ola ine poštena. O narodo samo vačeri na čače lafija olendar

²⁷ Källa: Skolverket Tema modersmål samt Martin Ericsson doktorsavhandling "Exkluder-
ring, assimilering eller utrotning – "Tattarfrågan" i svensk politik 1880-1955" - 2015

”Från födseln är barn av tattarsläkt utslagna. Det var en tid då fabrikerna hade svårt att få tag på arbetare, till exempel Tändsticksfabriken i Jönköping, Munksjö pappersbruk, m.fl. De privata företagen var ofta ogina mot folk, men Tändsticksfabriken och Munksjö var inte så noga med vilken ras arbetarna hörde till. Det fanns många tattare i Växjö, Vetlanda, Skänninge och Sävsjö. På 1920- och 1930-talen var ofta tattare vid regementen.

Det fanns både ljusa och mörklagda. Men de var motade till förbannelse!

Men när jag lät tattare stanna över natten i min lada ett par gånger så var de absolut ärliga. Maken hade glömt en kavaj med lite pengar i och de var kvar. Vid Slottsgatan, Östra station i de skumma gränderna vid Kanalgatan och den stinkande kanalen där kvinnorna tömde allt möjligt slask, pottor, döda råttor, allt avskräde och i de eländiga husen, höll tattarna till. Många av dem var förtennare och for omkring. Bönderna hade ju ofta kopparkärl. Men ibland var man lömsk för att tattarna blandade bly i förteningen. De lagade också selar, samlade lump och köpte upp tagel. De ville helst skära hästsvansen själva. Tattarna hade ett räknesätt, att räkna på knapparna i kläderna och som många andra räknade de på handens fingrar, men var också snabba i huvudräkning. En av deras kvinnor kallades Singoalla. Mörk och bitsk, men begåvad och blom- och trädgårdskunnig.

De blev ofta utfrusna i en grupp för sig själva. De skojade och spelade munspel, fiol och positiv (lirekasse kallat). De var gudfruktiga. I hemmen hängde ofta långa smala böneramsor, broderade vackert i plattsöm. De bytte gärna klockor. Alla glänsande metaller kallades för ädelguld eller silver. Klockan kallades minka eller dinka. Mat kallades kabing. På kyrkogårdarna fanns ett hörn där till exempel dödfödda barn jordades och där lade man också fattiga som inte hade några anhöriga, läst folk och straffade men där lade man också tattarna. I regel var bara ett par cypresser planterade där.”

Borås

Bertil Algot Pfannenstill föddes i Toarp 1909 och dog som docent i Lund 1995. Sedan 1947 var han föreståndare för den sociologiska institutionen i Lund. Men han använde också sin tid till att besöka hembygden för att göra en omfattande undersökning i Borås. Utfallet blev en artikel i Statsvetenskaplig tidskrift 1948, med titeln: ”Tattarna – en sociologisk grupp och ett socialt problem.”

TATTARNA — EN SOCIOLOGISK GRUPP OCH ETT SOCIALT PROBLEM

Av Docent BERTIL PFANNENSTILL, Lund

Han genomförde sin undersökning i nära samarbete med Borås stads socialbyrå. Redan 1945 hade Pfannenstill bett att få låna socialvårdsbyråns arkiverade inventeringsblanketter efter den år 1944 genomförda ”tattarinventeringen”. Han skrev sin ansökan på socialvårds styrelsens eget brevpapper samt hänvisade till byråns högste tjänsteman när det gällde

väl villigt stöd för sin undersökning. Han antyder också att socialvårdsbyrån i Borås stad redan pekade ut personer som tattare vilket fanns noterat antingen i deras personakter eller genom att dessa uppgifter på annat sätt fördes vidare av byråns tjänstemän. Till stöd för detta redovisade han en noggrann genomgång av socialregistret, intervjuer av tjänstemännen samt i förekommande fall även att han gjort hembesök hos *"tattarfamiljer, särskilt då typiska tattarfamiljer."*

Bertil Pfannenstill menade att hans undersökning hade ett socialpolitiskt värde. Han menade att den inte bara beskrev problematiken utan också en lösning på den s.k. "tattarfrågan". Lösningen, menade han, fanns i en politik för assimilering och han visade på faktorer som skulle hämma, respektive påskynda en sådan assimilering.

Vilka menade han då var "tattare"?

Han stödde sig på socialvårdsbyråns bedömningar efter hörsägen, samt på hur lokalsamhället bedömde de utpekade. Även då personer Pfannenstill besökte kategoriskt förnekade att de var "tattare" så fastställde han ändå att de tillhörde denna grupp. Man kan också notera att han är den siste av alla som uttalat sig om de resande i Sverige som använder Omstreifermissionens verksamhet i Norge som föredömlig. Han påstår att de där bedriver *"en social uppfostringsverksamhet"*.

POMOŽIBNJASERE KLASIJA KO GÖTEBORG

O Kurt hem olesoro godideibe kotar o1950 -berša.

(Ko kratko) Ko 1948 berš bičhaldžeman ko domi ko Vidkär, keda ine man 4 berš. Amen injam ine resande. Mo dad na inele mogućnost te čerel buti sose ine "tattare". Ine but pharo te preživinipe. Mo dad ine phanlo ko phanlipe, a man lelje man te vaspitinen man, odolese sose ine mogućnost hem me te ovav kriminalco, ako arakhljeman me roditelija. Ko domi, ine mandže but pharo, mrzinena ine man hem maltretirinena man ko but načinja. Mrzinena ine hem amari romani čhib.

1948 skickades jag till barnhemmet i Vidkär jag var då 4 år gammal. Vi var resande och levde på att bedriva handel. Min far hade inget fast jobb, hur skulle han kunna få det han var ju "tattare", det var efter kriget och många var utan arbete, inte gav man "tattarna" företräde i arbetet. Dåliga bostäder fick de och man flyttade mycket. På somrarna var man ute som alla andra resande, för att klara sin försörjning. Då beslutar man att omhänderta mig för skydds-
uppfostran, som man kallade det, eftersom min far avtjänat ett fängelsestraff, som det står i mina papper kunde jag ju bli kriminell om mina föräldrar fick ha hand om mig.

"Detta var mitt helvete på jorden. Vi var resande. Jag skickades till en läkare som skulle undersöka och bedöma

Bild med tillstånd av Kurt Magnusson

mig. Jag minns att han sa att jag var miljöskadad eftersom jag var av "tattarsläkt". Efter det blev jag placerad på Vidkärr."

I Kurts papper står det uttryckligen att han omhändertogs med anledning av att hans föräldrar var "tattarfolk." Sedan han tvångsomhändertogs som fyraåring flyttades han runt på olika barnhem och fosterfamiljer. Även han kom från början till Vidkärr och misshandeln från personal och andra barn inleddes direkt.

"Allt stryk och misshandel som jag har levt igenom var för att jag var resande. Till varje nytt ställe skickade de med pappren. Det första de sade när de öppnade kuvertet med mina uppgifter var: "Du är en sådan jävel". Jag visste ju inte vad jag var som liten."

Själva omhändertagandet i min moster Huldass hem var en skräckupplevelse för alla parter. Det rusade in 5-6 poliser som bröt omkull min far och satte handbojor på honom. 2 barnavårdskärningar slet mig ur famnen på min mor, den ena tog mig och rusade ut i polisbilen, för transport till Vidkärrsbarnhem.

Mina första minnen där är att vi blev tvångsduschade på morgonen i iskallt vatten. Två kärningar höll kvar oss i duschen med hjälp av var sin skurborste tills det kändes som om huvudet brann av kylan. Detta är något jag aldrig glömmer.

Sen fanns en annan vanlig form av bestraffning vilket innebar att jag blev isolerad, den som blev utsatt för detta blev inlåst i sjukrummet. Första dygnet låg jag fastspänd i bälte i en säng och de bältade ben, armar och midjan. Andra dagen tog de bort bältet, men man fick vara kvar i samma rum i upp till 14 dagar.

Vårt språk var också hatat. Jag minns att jag fick mycket stryk och blev inlåst just för att jag sa något på romani utan att jag tänkte på det, minns en gång kunde varit i femårsåldern när jag fick en frukt av en så kallade vårdare, och jag sa "pakkrepa" (tack) utan att tänka mig för, samtidigt som jag sa det så duckade jag i ren reflex, men ändå fick jag en kraftig örfil och vårdaren röt: "tala inte tattarenspråk här", sen åkte jag in under trappan i en mörk skrubbdär jag fick sitta någon timma, sånt förstår inte folk i dag.

Alla jag talat med har berättat för mig att jag innan omhändertagandet var ett öppet och lite lillgammalt barn, men efter omhändertagandet blev jag instängd och svår att nå. Gårda barnhem låg i Partille. Det jag minns av detta hem var att där var några större pojkar från samma barnhem jag hade varit på innan, som när ingen såg, tvingade oss mindre att stjäla cigaretter i affären med mera. Gjorde man inte som de sa fick man stryk och jag hade ju redan lärt mig på Vidkärrsbarnhem att göra som pennalisterna sa. Allt för att överleva.

Jag har starka minnen från just bestraffningen jag fick där hon var vice föreståndare, tror jag. Hon hade ett rum på andra våningen och hon tog in mig där jag fick ligga still i sängen och hon tryckte sig mot mig. Detta upplevde jag som äckligt. Vill inte ta upp detta, inga pengar i världen är

värda att väcka upp detta minne.

Jag kommer ihåg att jag gick i Lexbyskolan då och där var världens snällaste fröken. Henne minns jag mycket väl, hon tyckte synd om mig för att jag farit så illa.

Hon hette Nancy Landin. Jag glömmer henne aldrig. En riktig pärla, tyvärr försvann hon ur mitt liv hon var ju redan rätt gammal då. Synd. Jag har heller aldrig gått i en riktig skola för vi "tattarebarn" blev ju placerade i hjälpklass, inte för att vi behövde vara i hjälpklass utan endast för att vi var "tattarebarn" och barnhemsbarn.

Kurt.
Bild med tillstånd av Kurt Magnusson.

Nilajesere kolonije ko pomožbasere klasija

Vid Göteborgs folkskolor undervisas i särskilda avdelningar s. k. hjälpklasser psykiskt efterblivna barn. Många av dessa barn äro tillika kroppsligen klena, blodfattiga eller under närda, och de allra flesta stamma från ekonomiskt vanlottade hem. Vid redan förefintliga kolonier kunde plats för hjälpklassbarn ej beredas i den utsträckning som var önskvärd, och att skaffa dem annan lantvistelse var så gott som uteslutet. Därför startades år 1927 hjälpskolans koloniverksamhet. Verksamheten handhaves av en styrelse på åtta ledamöter, vilka väljas av hjälpskolekollegiet vid dess vårsammanträde. Dessutom äger samarbete rum med styrelsen i föreningen för barnbespisning och skollovskolonier i Göteborg. Stadens anslag förar 1944 utgår med 60 öre per barn och dag, dock högst 2. 736 kr, för i Göteborg hemortsberättigade barns kolonivistelse.²⁸

O Bert ko 5 klasi

Den mörka pojken sittandes längst till höger är Bert.
Bild: Privat.

O čhave, e resande romendžere vičinena ine olen "tattarungar" sa dži ko 1950 berš. Ola dikhenape ine averčhane kotar o avera čhave hem ki škola. E Bertesiri daj so ine bijami ko 1902 berš inela pharipe te školujinipe, odolese sose ine frdime, phirdže, taro than ko than. O Bert soj bijamo 1929 berš

²⁸ Göteborgs kommunalkalender 1944

džala ine ki škola, ama hem ine iskoristimo sose ine "tattar čhavo". Ov džala ine te anel kasta ko vakti e školakoro, hem o učitelji čhivela ine ole te čistini.

Barn till resanderomer under början av 1900-talet och fram till 1950-talet kallades oftast för "tattarungar" och behandlades annorlunda än de andra barnen i skolans värld. Berts mor som var född 1902 hade svårt att få någon sammanhängande skolgång eftersom familjen, fram till 1917 drevs bort från varje ställe de försökte bosätta sig. Hon kunde läsa hjälpligt, men Bert kan aldrig minnas att han såg henne med en bok i handen.²⁹ Bert, född 1929, fick en samlad skolgång i Folkskolan, varannan dag i sex år, som många andra vid denna tid. Men som andra "tattarungar" utnyttjades han ofta till att på olika sätt vara behjälplig för lärare och andra med praktiska göromål som att rensa land och bära ved under lektionstid.

Bert berättar att han vid ett tillfälle hade skadat sin fot och fått ett sår som inte ville läka. Han skickades då till byns sköterska som lade om och behandlade foten några gånger i veckan. Bert fick också order om att han inte fick stödja sig på foten tills såret var läkt. Detta hindrade dock inte sköterskan att varje gång som Bert skulle lämna henne ge honom order om att bära upp ett par korgar ved. Hon bodde på andra våningen.

Som "tattarunge" fick han också på olika sätt itutat sig att han inte "dög" och att han var "dum". Har man hört det tillräckligt många gånger tror man till slut att det är sant. Eftersom det heller vid denna tid inte fanns någon tilltro till vikten av utbildning bland de vuxna resande så var det heller ingen i Berts hem som kontrollerade om han hade läxor eller på annat sätt visade intresse för hans skolgång.

I Vera jek resande romengiri čhaj

(Ko kratko) I Vera bijandili ko 1921 berš, ki jek resande romani familija. Olakoro dad mulo, keda oj inela 4 berš. Olače ine but pharo, hem tegani čhidžela ko domi pe phralecar. Odothe ine oj but mučime.

Vera föddes 1921 som ett av sex barn i den resanderomska familjen Wetterberg. Pappa hette Gustaf och mamma Selma. När Vera är fyra år dör hennes far hastigt i sviterna av en blindtarmsinflammation och mamma Selma står ensam med sina barn. Selma tvingas bo under mycket svåra förhållanden, i en vedbod. Fattigvården ordnar senare en bostad för henne och barnen från 1926.

De tre barnen som går i skolan får varje skoldag gå till bagare i byn för att få smörgås och mjölk. Modern tvingas att arbeta på fabrik för 80 kronor per månad. Situationen blir förtvivlad för Selma då hon plötsligt sägs upp från sitt boende, i oktober månad 1927. Då får hon ultimatum från fattigvårdsstyrelsen att antingen flytta med barnen till fattiggården i Örby eller så skulle barnen tas ifrån henne för samhällsvård (samhället övertog vårdnaden från modern).

Den 3 november 1927 tvingas familjen flytta in på kommunens fattiggård. År 1928 blir barnen ändå omhändertagna för samhällsvård, vilket finns antecknat i Barnavårdsnämndens protokoll av den 12 mars 1928. I hela proces-

²⁹ Berättat av Bert Åkerfeldt.

sen agerar den lokala prosten i Fattigvårds-styrelsen och Barnavårdsnämnden och medverkar också i själva fosterhemsplaceringarna av barnen.

Vera blir fosterhemsplacerad tillsammans med en av sina bröder hos Gustav och Jenny, där de får det mycket svårt. Kalle rymmer därför. Också Vera rymmer till Adel och Emma H. Paret H visste att Vera hade det svårt så de låste in henne och vägrade lämna ut henne till fosterhemmet. Vera hade bland annat under sin fosterhemsplacering hos Gustav och Jenny fått så dåligt med mat att en vänlig dam brukade gömma ett smörgåspaket åt henne i en stenmur efter hennes skolväg, så att hon skulle få något i sig.

Nu ordnas ett nytt fosterhem hos Erik och Selma där Vera får det bra och hon stannar kvar där till konfirmationen.

Bennie jek resande romano čhavo kotar o 1950-berša

(Ko kratko) O vakti menindžape akana, but kotar o resande inelen kaj te dživdinen. O Bennie vačeri: Me bijandiljum ko me paposoro čher, kote so ov čerdžale korkori. Odothe živindžam celo mi familija. Mo dad pokušindža sa te čerel te na osetinav me, so ov osetindža ko po čhavoripe.

Keda završindžum i osnovno škola, džava ine ki buti hem pomožinava me familija. Ko početak čerava ine buti sar fotografi, a akana čerava buti pišib-njaja hem sikljoibe pobut kotar mi romani grupa. Man isiman avdive 4 čhave so završindže gimnazija, hem jek olendar završindža civilno ekonomija.

Tiden förändrades och de flesta resande i Sverige var nu bofasta. Bennie berättar: Jag föddes i farfars "egnahem" som han byggt i mitten av 1930-talet. Där bodde vi hela familjen. Farfar och farmor på bottenvåningen och min mor och far och jag på andra våning.

Bilden är tagen 1953. Vi hade det ganska påvert då, så min far har inför fotograferingen fått låna en kostym.

Bild: Bennie Åkerfeldt.

Pappa ansträngde sig verkligen för att jag skulle uppmärksammas och slippa det som hade varit hans uppväxt som ett resandebarn, där de vuxna hade menat att man måste hårdas genom att klara sig själv och att stå ut med att bli föraktad av andra. Även min farmor och jag hade en fantastisk relation och jag fick följa henne i kjolarna under alla år vi bodde i samma hus. En gång när jag hade fått en sten i ansiktet av en jämnårig kille så kom farmor rusandes upp ur källaren och skulle ge sig på min antagonists mamma. Då brann det rejält i resandebloodet på min farmor, minns jag. Min mor lyckades stoppa henne.

1956 fick jag en lillasyster och 1963 en lillebror.

När jag gått ut grundskolan förväntades jag hjälpa till med försörjningen i min familj genom att jobba och betala för mig hemma. Att vidareutbilda sig fanns inte på kartan då så det var inget vi diskuterade hemma. Jag jobbade på bondgård, som träsvarveriarbetare, textilarbetare och fotograf under de första åren. Sedan blev det annat när jag fick egen familj och på senare år har jag kunnat ägna mig åt att skriva och att folkbilda kring min folkgrupp.

Min lillebror däremot fick med tiden möjlighet att läsa in gymnasiet och sedan studera historia på Göteborgs Universitet. Han har nu i många år jobbat på Riksarkivet och jag är mycket stolt över honom.

Mina egna fyra barn har alla gymnasial utbildning och min äldsta flicka är civilekonom och har hela världen som arbetsfält.

IMIGRACIJA KO KRAJO KO 1800-BERŠA

Školuibe.

”Den ambulerande zigenarskolan”

Redan, när jag den 15 juni kom till lägret, stod skoltältet färdigt placerat mellan två bostadsvagnar. Sex stycken av Eskilstuna stad kasserade skolbänkar – dubbelbänkar – fyllde upp skolrummet. På ena kortväggen var en likaledes av Eskilstuna stad kasserad svart tavla uppspikad. Tältet såg trevligt ut och var på många vis bra. Första veckan, innan det flyttades ut ett litet stycke bakom vagnarna, hade man dock svårt att reda sig med allt det damm, som for upp från sandmarken för varje steg man tog därinne. Tältduken var varken tjock eller tät. Vid häftiga regn, som denna sommar ej var sällsynta, trängde vätan tvärs igenom duken. Många skoldagar börjades med, att jag utrustad med en kraftig skurtrasa torkade alla skolbänkar någorlunda torra. Så snart vi varje morgon hängt upp planscherna med bokstäverna såg vårt skoltält riktigt trevligt ut.

Luft och ljus kom in från ena kortsidan, där tältduken var undanvikt. Genom den breda dörren såg vi rakt ut mot skogsbacken ovanför lägret. Lika lätt, som vi såg ut, tittade andra människor in till oss. Zigenarlägets egna medlemmar, som alla var mycket intresserade av skolan, gjorde då och då en titt in till oss. De kom försiktigt, barnen kände dem väl, varför de inte alls störde. Jag blev enbart glad över de små besöken. Besök, som däremot störde oss rätt mycket,

var förbiresande turister eller promenerande människor i trakten. Dessa hade många gånger svårt att förstå, att de störde oss genom att stå i öppningen långa stunder.³⁰

Katarina Taikon

I Novina É Romani Glinda pišini olatar:

I Katarina Taikon ine jek kotar o manuša so borindžapes bašo švedsko romendžere pravilija, pravo ko živibnjasoro than, školujibe ko 1900 berš. Olakiri phen i Rosa Taikon isto borindžape bašo e romengoro pravo ki Švedska.

Tidskriften É Romani Glinda skriver om henne:

"Katarina Taikon var en av de största kämparna för bland andra de svenska kelderashromernas (svenska romers) rättigheter till bostäder och skolgång under 1900-talet. Hennes syster Rosa Taikon har också haft ett stort engagemang. Sångaren Hans Cirkaldaras har också varit en av kämparna för romers rättigheter i Sverige. Han skrev en bok, "I betraktarens ögon", om sin historia som kelderashrom i Sverige".

Državljanstvo

Kolja Pancenkov

O Kolja Pancenkov pripadini ki lovari grupa roma. Ov bijandilo ki Bugarija. Ov vačeri kaj i romani čhib pohari našaldžovela, na samo ki Švedska nego ko sa o phuvja. Grevo so o čhave bistrena pi čhib hem pe tradicije. Ov vačeri kaj but važno o čhave te čeren romane lafi ko po čher, a na švedikani čhib.

Kolja Pancenkov tillhör den romska gruppen lovara/rusicka. Han föddes den 15 januari 1947 i Bulgariens huvudstad Sofia. Han saknar den romska sammanhållningen från förr:

*"Men i dagens läge har detta tyvärr försvunnit, inte bara i Sverige, utan i alla länder tror jag. Vi som är lite äldre har oftast frågat oss varför det har blivit så här. Det är synd om barnen, de pratar inte längre romanés och de glömmer bort traditionerna. Jag tror inte det tar lång tid till innan det romska försvinner. När jag frågar vad man ska göra för att detta inte ska hända svarar Kolja att varje hushåll ska sluta prata svenska hemma. Hemma skall man prata romanés. Även ni som är yngre skall veta hur man uppför sig mot andra romer, såsom vi uppförde oss mot varandra."*³¹

O pastori Wilhelm Harsten ko Burseryd ki Småland pišindža:

O popija nahaljona e zigenaren. Hem na postupinena šukar olencar.

"Nästan överallt ställer sig prästerna oförstående, då det gäller zigenarna. Det är också lätt, emedan dessa ej kan häfda sig. Man avspisar dem med ett nej. Befolkningen i den trakt zigenarna söker sig till är också avog mot dem, åtminstone om det blir fråga om kyrkskrivning md ty åtföljande förpliktelser. Sverige berömmar sig av att vara humant mot folkminoriteter. Det må vara

³⁰ Stina Skantzies berättelse från den ambulerande zigenarskolan 1952, Zigenarutredningen, vol. 2, Riksarkivet (RA).

³¹ romernashistoria.se

sant i fråga om judar och lappar. Zigenarna däremot behandlas illa.

Vår lagstiftning avsedd för en bofast befolkning är ibland grym mot dessa människor, som är på rörlig fot genom hela vårt land.”

Strancengoro zakoni

Utlänningslagen

”Utländsk zigenare även som utlänning, som uppenbarligen har för avsikt att söka sitt uppehålle genom bettlande eller att under vandring från ort till annan vinna sin utkomst genom utförande av musik, förevisande av djur eller annan dylik sysselsättning, må vid ankomsten till riket eller omedelbart därefter av polismyndighet avvisas, nämligen:

1) utländsk zigenare ävensom utlänning, som uppenbarligen har för avsikt att söka uppehålle genom bettlande, eller under vandring från ort till annan vinna sin utkomst genom utförande av musik, förevisande av djur eller annan dylik sysselsättning.//

Vissa utlänningar som redan inkommit hit till riket och uppehållit sig här, kunna av Konungens befallningshavande utvisas. Detta gäller:

1) zigenare, ävensom den, som beträdes med lösdriveri eller bettlande, så ock den, som under vandring från ort till annan söker sin utkomst genom utförande av musik, förevisande av djur eller annan dylik sysselsättning.”

Zigenar istraga kotar o 1954 berš

Ludvika komuna 1956

I policija pokušini te rumini e romengere šatorija silaja. O roma tane paldi-me hem na mukena olen te dživdinen, ko pe šatorija. Silaja legarena olen ko jek gav ki diz Borlänge. Akava ine ko 1956 berš.

Den 23 maj 1956 anländer ett sällskap till Ludvika kommun. Sällskapet består av fyra romer och tre icke-romer. Vid Hillängsbadet i Ludvika slår sällskapet upp två tält på den allmänna tältplatsen. Ett par dagar senare ansluter fyra släktingar, varav tre av dessa är romer. De slår inte upp några ytterligare tält utan använder sig av de två tält som redan är uppställda.

Det tar endast några dagar innan kommunborgmästare (kommunalråd) Torsten Fröberg samt statskommitténs ledamöter mottar anonyma samtal som riktar klagomål mot det sällskap som besöker Hillängsbadet. Den 29 maj 1956 bestämmer sig kommunen efter fortsatta anonyma påtryckningar att polisen ska göra ett besök och meddela ”zigenarna” att lämna platsen. När kommunen besöker platsen så förklarar romerna att de inte har några pengar eller möjligheter att förflytta sig utan att först få ett arbete så de kan tjäna ihop de pengar som behövs. Den 30 maj, har de två tälten och de elva personerna inte lämnat platsen. Polisen och kommunen återvänder med ett ultimatum om tvångsförflyttning.

31 maj: En polisstyrka river tälten och packar alla romernas tillhörigheter på lastbilar. Romernas passiva motstånd och situationens osäkerhet leder till att romerna placeras i polisbemannade bussar. De körs till en by en mil utanför nästa stad, Borlänge, tre mil ifrån Ludvika. Ingen markägare underrättas. Borlänge kommun blir inte informerad. Det hela anses vara avklarat för Ludvika kommuns del.

Ny Zigenarundersökning

Johan Takman

O Takman sastavini jek delo kotar o problemi sar značajno bašo majoritetno naselenje:

"Analogin gäller endast vårt sätt att se, att uppfatta, att dra slutsatser huvudsakligen av det avvikande och säregna. Det mesta som hittills skrivits om zigenarnas seder, tabuföreställningar, påstådda karaktärsdrag och så vidare. är produkter av detta sätt att se. Överhuvudtaget bygger ju alla myter om "folkkaraktärer", att negrerna är så eller så, att italienarna har "sydländskt temperament", att danskarna är gemytliga och svenskarna stela, på anekdoter, inte på statistiska undersökningar. Det finns zigenare som är och beter sig som de gamla uppslagsböckernas zigenare. Men den lilla del av zigenarpopulationen är förvillande lik den lilla del av s.k. svenskar, italienare, danskar och alla andra folk, som är opålitlig, tjuvaktig, arbetskygg, ansvarslös, och så vidare. Majoriteten av zigenarna är och beter sig som majoriteten av alla andra folk."

ETakmanesoro pregled završinipe ko nesave merke. I Švedska mora te dikhel o "zigenarna" te dobinen isto školuibe sar avera narodo ki akaja phuv. "te dobinen odova modučnost akala berša so avena."

Örebro

Ko Örebro sar soj hem ko avera thana ki Švedska, na inelen o roma kaj te dživdinen .Jek esavko than ine ko Adolfsberg. Ko 1960-berš počminipe te rešinipe e romengiri situacija bašo živibe ko čhera/stanija. Örebrokuriren dela raporti kotar o decmbarr i december 1963 kotar i familija Karasko.

I Novina pišini kaj o Bonko Karasko živini ko jek šatori hem olesiri situacija but phari. Nane ole pani bašo thoibe šeja toaleti hem pharo te čerelpa hajbe. Ola sarine pe čhavencar em unukoncar žininena ko šatori.

"hövdingen Bonko Karasko med sin hustru och flera barn och barnbarn bor i tält på Källeruds cirkamping vid Södra vattentornet. Toalettbestyren får klaras av på lite enklare sätt när man bor i tält eller husvagn. Kläderna går till en tvättinrättning eftersom familjen Karasko inte har något vatten i tältlägret på cirkampingplatsen. Vatten bärs från en närliggande bensinstation till hushållets tolv medlemmar. Maten kokas på ett spritkök. Doris och Diana är sju och tio år och sover tillsammans i samma säng intill tältduken. När barnen vaknar på morgonen eldar föräldrarna i spisen så att isen smälter på vattenhinkarna. Före jul, har pappa Oskar bestämt, ska barnen flytta in i en buss istället för det tält de bor i nu." O Örebrokuriren raportirindža jek radost e

familijače, kaj ka dikhen olengoro žibnjasoro stanje. Ko protokoli kotar o decembar 1963 šaj te čitinipe:

"På förslag av fastighetsdirektören och med tillstyrkan av fastighetsberedningen beslöt drätselkammaren enhälligt dels att upplåta mark för uppförande på statens bekostnad av några enfamiljshus för en i staden bosatt zigenarfamilj samt dels att uppdraga åt fastighetsdirektören och stadsarkitekten att finna för ändamålet lämpligaste tomt på östra sidan om Gamla vägen."

Ko 1965 berš i komuna čerdža sar so obečindža, trin barake akale familiče.

Familjen Karasko vid sin barack, 18 mars 1965. Foto Örebro Kuriren.

Panda jek puti avela Örebro Kuriren ki poseta ki familija Karasko ko Adolfsberg, jesen 1967 berš. Ola samo so ale kotar o nilajesere pazarija hem putuibasoro životo. O Doris hem i Diana ule bare čhaja. Ola kasnindže jek masek akava termini ki škola. O Kopparberg pazari ine najpaluno, odothe o čhaja džiljavdže hem čheldže ko pari."Amen bašalaja hem dikhaja ko fali ko vasta. Odova but interesno te ove avri nilajese", vačerena o čhaja. O čher čistimo hem o radio muklo. I Doris so isila 14 berš mangela i škola hem vakeri kaj olake odori interesno. Hem i tikneder phen slažinipe odoleja. I Doris mangela i englesko čhib.

FINSKA ROMA

I Švedska hem i Finska isi olen jek dugačko zajedničko istorija

Panu Pulma

O Panu Pulma soj tano profesori ko Finsko hem hem Nordisko istorija ko Helsingfors univerziteti vačeri:

O Roma ki Finska ine isto podcenime. E romendže na ine than ki akaja phuv. But roma ine bičhalde ko logorija. O finska roma na ine olen mogućnost te silkon hem te upotrebinen pi čhib.

"Under svenska tiden kom ideliga förordningar och skrivelser som skulle begränsa romernas utrymme, deras handel och deras rätt att resa. De tilldelades de sämsta hemmanen, som var omöjliga att livnära sig på. Men samtidigt kunde romerna mycket som var viktigt för bönderna, inte minst när det gällde hästskötsel. Romernas historia i Finland handlar både om samexistens och förtryck.

Romer var eftertraktade inom militärmakten. Många var med och stred i de olika krigen. Efter krigstjänsten var det många som inte var önskvärda längre och behandlades riktigt illa. Förhållandena blev allt sämre. Inte minst eländigt var för de tusentalet romer som flyttades med den övriga befolkningen från Karelska näset 1945. Romerna erbjöds ingen plats i samhället. I slutet av 1800-talet hade rasideologiska strömningar börjat göra sig gällande, tvångsterilisering och andra åtgärder började diskuteras. Den senare president Kekkonen, föreslog koncentrationsläger.

Trots att de finska romerna har varit ett markant inslag i Finlands historia, inte minst på kulturens område, har de mest betraktats som ett problem eller ignorerats. Många finska romer har inte haft tillgång till sitt eget språk. Egentligen är det först när de finska romerna flyttade till Sverige på 1960- och 70-talen som medvetandeprocessen om rättigheter, egen kultur och eget språk kom igång."

E finsko romengiri kultura

Sveriges Radio 2012

"Ako bešaja trin-štar roma zajedno, stopirini amen i policija. Čerena amendže kontrola. Celo situacija čerela te na osetina amen šukar. So vačerena baši kontrola? Pravilno te vačerav darava kotar i policija", vačeri o Mertsii Lindeman.

I Tarja Lindeman hem i Anette Lindeman vačerena kaj palo olende phirena o policije keda džana ki dučana.

"Om vi sitter tre-fyra romer i en bil så är det säkert att polisen stoppar oss. Vi plockas ut en och en för mycket noggrann kontroll. Sen ringer de efter ännu en patrull och hela situationen känns mycket obehaglig. Hur de motiverar kontrollen? Inte alls. Jag kan ärligt säga att jag är rädd för poliser, säger Mertsii Lindeman.

³² SVT.se Publicerad: 25 januari 2017

För Tarja Lindeman och Anette Lindeman är det vardag att följas av vakter när de går i en affär. De ger flera exempel på hur de har nekats arbete och bostad. De antar att det är den finska romska kvinnans traditionella klädsel med långa sammetskjolar och smycken som väcker uppmärksamhet och bäddar för misstänksamhet.

Kjolen och klädseln hör till mina kulturella traditioner som jag inte kan strunta i, men givetvis använder jag dem inte om klädseln är ett hinder i arbetet, säger Tarja Lindeman."

IMIGRACIJA KO 1990-BERŠA

Familija Gasi kotar o Kosovo vačerena

Bild: Bennie Åkerfeldt.

Ko berš 1996 počmindža o maribe maškar i Srbija hem o UCK. Jek taro familije so morandile te muken o Kosovo ine i romani familija Gasi. O Jasar vačeri kaj barilo ko sigurnost hem ine olendže šukar . Ov avela kotar jek muzikalno familija. Ov avela kotar jek diz Uroševac. Odothe živinena ine roma, albancija hem srbijancija. Ked počmindža o maribe ko Kosovo o Jasar hem olesiri romni našlje ki Makedonija. Palo odova ale ki Švedska .

År 1996 började gerillan UCK attackera serbiska mål och senare, när konflikten eskalerade, började den jugoslaviska militären under ledning av den serbiska presidenten Slobodan Milošević attackera gerillan. Krisen stegrades under 1998. FN:s säkerhetsråd fördömde den 31 mars 1998, de serbiska styrkornas "överdrivna våld mot civila och fridfulla demonstrationer" och införde sanktioner mot Jugoslavien. Vid slutet av 1998 hade över 300 000 albaner fördrivits från sina hem av serbiska styrkor. Den 24 mars 1999 inledde Nato bombningar av Jugoslavien för att, som man uttryckte det, förhindra etniska rensningar. Omkring 800 000 kosovoalbaner drevs på flykt och omkring 10 000 civila albaner dog under den serbiska offensiven

enligt vissa källor. Trots KFOR:s närvaro drevs 250 000 serber och romer på flykt genom etnisk rensning.

En av de familjer som tvingades lämna Kosovo var den romska familjen Gasi. Jasar Gasi är född 1972 och han hade gift sig med Suzana och bildat familj i Kosovo 1994. Jasar berättar om sin uppväxt att han alltid hade känt sig trygg och att familjen hade haft det bra. Han tillhör en musikerfamilj som sedan generationer varit högt aktade och efterfrågade och därför kunnat leva relativt gott på sitt kunnande.

De bodde i Urosevac som är en stad och kommun i södra Kosovo, som ligger cirka 40 kilometer söder om huvudstaden Pristina. Det är administrativt centrum för distriktet med samma namn och en järnvägsknut.

Här levde kristna och muslimer sida vid sida. Romerna bodde i en del av byn medan det i andra delar bodde serber och albaner. Man kunde umgås och mötas kravlöst och det gjorde att Jasar kunde lära sig både serbiska och albanska förutom den romani som talades bland romerna. I skolan togs de romska barnen emot med samma respekt som de övriga och ett par gånger i veckan fick de undervisning även på sitt eget språk. När Jasar slutat skolan bildade han en egen orkester som turnerade i landet under säsongen och hade goda inkomster.

Kvinnor våldtogs i Kosovo, hus brändes och de romer som vägrade bära vapen dödades eller fick leva under dödshot. Och när våldet eskalerade alltmer kände Jasar och hans familj att det var omöjligt att stanna kvar. Hans far och mor flydde från Kosovo till Makedonien.

Jasar och hans hustru Suzana och deras lilla son flydde först till Serbien och stannade där en månad för att sedan söka sig mot Sverige via Italien och Schweiz. Resan tog lång tid och de nådde inte vårt land förrän 2001 då de slutligen sökte asyl här. Jasar berättar att i den grupp som kom till Sverige vid samma tid som honom så fick de som fick stanna uppehållstillstånd redan efter några månader, medan Jasar och Suzana fick vänta i fyra och ett halvt år. Under denna tid fick de bo kvar i Migrationsverkets bostäder i Fritsla i Marks kommun och leva i ett psykiskt ingenmansland.

Den långa väntan på besked gjorde att familjen kände sig tveksam till om de skulle ha någon framtid i Sverige. Jasar och Suzana började emellertid lära sig svenska på SFI för att så snabbt som möjligt kunna komma ut i arbetslivet för att kunna försörja familjen. Jasar fick några praktikplatser men inget fast jobb. Han bildade också en romsk orkester här i Sverige men det har blivit allt svårare att få några engagemang i de romska grupperna. Under åren som gått har familjen, som nu har tre barn, rotat sig i Marks kommun i Västergötland och också fortsatt sin utbildning och talar nu god svenska och barnen är väl integrerade i det svenska samhället via skola, fritids och dagis.

I Fatima kotar i Makedonien

(Ko kratko) Ki Makedonija živinena 2 milionija manuša, olendar 50-60 000 tane roma. But roma nane olen državljanstvo hem odova čerela pharipe ki škola, ki buti ko doktorija hem ko osiguribe. I Fatima bijandii ko Skopje. Odothe isi but manuša so na čerena buti, 80 procentija.

I Fatima vačeri: Amen injam ine šov čhave. Mo dad čerela ine buti hem mi daj amen ine amen uvek hajbe hem ine amen šajdipe te dža ki škola. Šeja na činena ine amendže but putija, amen "laja" ine kotar o phenja/phrala hem familija. Keda počmindžum ki škola, ko mo klasi ine romane čhave, amendže na ine nisavo pomoč ko siljoibe, iako amen na džanaja ine i makedonsko čhib. But čhave muklje i škola ko odova vakti. Me dživdinava akana ki Švedska siklijum pedagogika hem uče školačere kursija, hem avdive čerava buti sar sikavni ki švedikani čhib, ki gimnazija sar sikavni ki romani čhib hem pišinava čhavorikane lila ki romani čhib.

Makedonien har drygt två miljoner invånare varav cirka 50-60 000 romer. När Makedonien blev självständigt 1991 blev en del av den romska befolkningen utan medborgarskap och kunde därmed inte erhålla några identitetshandlingar. De romer som saknar medborgarskap lever fortfarande under besvärliga förhållanden, då de inte har tillgång till skola, arbetsmarknad, hälso- och sjukvård eller försäkringar.

Medellivslängden för den romska befolkningen i Makedonien är betydligt lägre än den allmänna befolkningen. Endast 3,7 procent av romerna är 65 år eller äldre, jämfört med 10,4 procent av den totala befolkningen.

Fatima föddes 1968 i stadsdelen Topaana i Skopje, huvudstaden i Makedonien. Här är arbetslösheten kring 80 procent och 30 procent saknar pass eller annan identifikation som visar att de har medborgarskap. Man förvägras därför rätten till en registrerad adress. Utan en registrerad adress och dokumenterat medborgarskap är dessa romer utan tillgång till utbildning, hälsovård, bostäder, formella anställningar, finansiella tjänster, social trygghet, rättvisa och möjlighet att delta i den demokratiska processen. De har också svårt att erhålla födelsebevis; det finns exempel på romer som har försökt skaffa födelsebevis i upp till ett år utan att ens få reda på vart de skall vända sig.

Fatima berättar: "Vi var en stor familj med sex barn. Mina föräldrar var sparsamma och arbetsamma och min far hoppades alltid kunna spara ihop pengar så att vi skulle kunna bygga oss ett nytt, eget hus. Pappa arbetade som smed med egen verksamhet precis som sin farfar. Pappa var nog ganska hård i sin uppfostran av oss och inte så mycket för kramar och pussar, men jag kände mig ändå alltid trygg. Mamma jobbade några dagar i månaden som hembiträde för att dryga ut ekonomin. Så vi var inte fattiga utan hade alltid mat på bordet och vi barn fick alla gå i skolan. Däremot fick jag väl inte så mycket nya kläder utan fick "ärva" efter syskon eller släktingar. Någon gång kunde man få nåt nytt men då var det aldrig något jag fick välja själv utan det var något som föräldrarna ansåg att man behövde. Vi sov alla i samma rum, mina syskon och jag, det kändes gott och tryggt att ha dem så nära. Vi bodde bland romer som alla hade det som vi och arbetade

Fatima f. Jasar.
Bild: Bennie Åkerfeldt.

och försörjde sig. Så blev jag så gammal att jag skulle börja skolan. Detta var dock inte helt okomplicerat eftersom vi ju bott bland romer i Topaana och bara talat romani och i skolan måste man kunna tala makedonska flytande och ingen särskild undervisning eller hjälp gavs åt oss romska barn. Jag kunde några ord på makedonska som jag kunnat snappa upp genom att jag fått följa med mamma när hon arbetade bland gadje (icke romer).

I min klass var det nog 32 elever och av dem var ett tiotal romska barn. Men som sagt, ingen särskild hjälp gavs åt oss och man var noga med att hålla de båda grupperna åtskilda på rasterna. Detta medförde att många av de romska barnen slutade skolan redan efter något år.

Skolklass i Sutka 1970-tal. Bild Nedzmedin Jasar.

Som ung kvinna kände jag så småningom allt starkare att det måste finnas ett annat liv där inte män kunde slå sina kvinnor och där inte barnen fick stryk. Jag ville också läsa vidare och skaffa mig en utbildning, få ett arbete så jag kunde försörja mig och kunna bo i eget boende. Jag förstod att detta aldrig skulle ske om jag bodde kvar i Topaana. Väst lockade. Så det blev att jag flyttade till Sverige 1988.

Som de flesta i mitt folk ville jag att vägen till mina drömmar skulle vara kort och snabb. I Sverige var det naturligtvis mycket som var annorlunda, en del var bättre men det fanns också sådant som jag tyckte var svårt. Värst var ensamheten.

I Topaana började man höra folks röster redan vid femtiden på morgonen och sen var man omgiven av det pågående livet hela dagen. Det fanns en trygghet i känslan av att alltid ha folk omkring sig.

I Sverige var det så tyst. Överallt skulle det vara tyst och folk samtalade lågmält med varandra för att inte störa. Sen hade jag ju heller inte språket och sökte mig därför till de romer som redan bodde här.

Men många av dem hade då bott här länge och jag märkte att deras sätt

att leva och att se på livet hade förändrats, som jag uppfattade det, till det sämre. Man var nu indragna i någon slags tävlan om vem som skulle bli rikast och äga mest. Så efter ett tag kände jag mig för första gången i mitt liv inte trygg bland mina egna. Så jag insåg att jag måste staka ut riktningen i mitt eget liv och sätta min egen kurs.

Det är ju först när vi ser det annorlunda som vi får möjlighet att ta ställning till vårt eget liv och våra egna värderingar. Så man kan väl säga att min världsbild har förändrats sedan jag bestämde mig för att lämna Topaana.

Man måste lära sig landets språk, dit man kommer. Det måste naturligtvis också finnas en möjlighet att få ett arbete. Jag förstod för egen del tidigt att jag måste komma in i samhället genom att lära mig svenska och sedan vilka lagar och förordningar som finns och hur man förväntas följa dem.

Romer litar oftast inte på det skrivna ordet och i Sverige så översvämmas man av papper. Samhället är byggt på att information kommer ut på papper. Man måste alltså lära sig landets koder.

I Sverige genomgick jag därför gymnasial utbildning och pluggade sedan pedagogik och en del andra högskolekurser. Nu arbetar jag heltid som lärare i svenska för andra språk, som lärare i romani på gymnasium och skriver barnböcker på romani.”

SAMMANFATTNING-Kratko pregled

Romano inkuderibe

O Minoritet.se Raportirini kotar akava aktivnost:

(Ko kratko) O Pilot aktivnost počmindža te čerel buti ko 2012 berš, završindža ko 2015 berš. O važno aktivitetija ine te ovel kontaktno mreže interno hem maškar o roma. O posledna duj berša čerelape ine buti e metodencar sar o roma te dobinen pobut pravo hem te oven inkludirime. O roma dobindže podrška ko studiribe, ikalibe literatura ki romani čhib hem panda aktivnostija. E pilot komunendžiri buti čerdža pošukar te ovel e čhavengoro školujibe hem pošukar kontaktija e roditeljencar ko škole.

Pilotverksamheten startade under hösten 2012 och avslutades i december 2015. Första året ägnades framför allt till uppstart och organisering. Andra året var de viktigaste aktiviteterna att bygga upp nätverk och kontakter, både internt och bland romer. De sista två åren arbetade kommunerna med att förankra arbetet långsiktigt samt utveckla metoder för hur kommunerna kan arbeta mer rättighetsbaserat med romsk inkludering.

Under åren hade även ett antal myndigheter i uppdrag att stödja arbetet med romsk inkludering. Stödet har bland annat skett via fördjupade studier, uppdrag till att ta fram och genomföra brobygggarutbildningar, kompetensutveckling, framtagande av litteratur och genom riktat stöd till romska föreningar på området hälsa. Ett nationellt kommunalt nätverk etablerades för att kontinuerligt följa arbetet i pilotverksamheten.

Pilotverksamheten visade på konkreta effekter. Bland annat upplevde kommunerna att fler barn fullföljde sin skolgång samt att kontakten med föräldrarna förbättrades. Utvecklingsarbete genomfördes även på sociala områden genom bland annat samverkan med romska organisationer. Arbetsförmedlingen och kommunerna redovisade vidare att de utökade sina kontakter med den romska gruppen vilket innebär att fler fick tillgång till olika stödinsatser för vuxenstudier och arbete.

En brobyggare är en person med romsk språk- eller kulturkompetens som kan fungera som en länk mellan romer och olika samhällsinstanser. En brobyggare kan vidare bidra till att minska den ömsesidiga förtroendeklyfta som kan finnas mellan romer och majoritets-samhället. Under pilotverksamheten fanns det ett flertal brobyggare anställda i pilotkommunerna. Deras arbete var en viktig förutsättning för att nå framgång, oavsett om de var anställda inom skolan, socialtjänsten eller Arbetsförmedlingen. Det finns fortfarande ett behov av att tydliggöra brobyggarfunktionen.

Länsstyrelsen i Stockholms län skriver i den sista årsrapporten för pilotverksamheten att tillitsfrågan fortfarande är aktuell och att det behövs fler insatser på detta område. Samarbete och dialog är nyckeln till att skapa hållbar romsk inkludering där samråden kan betraktas som en lägsta nivå. I pilotkommunerna utvecklades dialog och inflytande romer lokalt.

Anglunipe

Vara kommun i Västergötland

Ki socijalno sluzba ki Švedska šaj panda te premetinipe kaj oznacinenape o roma. Ače tek primer kotar i Vara komuna ko 2006 berš.

Ko akava registar ine registrerime 4741 roma so but olendar na ine niked osudime hem odolendar 1320 džene ine čhavore. Prema i policija so vačeri, o cilji ine te čeren identifikacija bašo ozbilno kriminaliteti hem okolu olengere mreže.

O sudo ko Stockholm vačerdža kaj i policija ko Skåne, čerdža krivično delo akaleja, sose ki Švedska tano zabranimo te čerelpe etničko registiribe.

VARA KOMMUN
Socialförvaltningen
Individ- och familjeomsorg

Bakgrundsinformation och analys av hotbilden

Familjen är svenska romer. Kom till Sverige i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet.

Det är vanligt att man gifter sig med en dubbelkusin.

Det finns cirka 3000- 4000 svenska romer.

De håller sig inom klanen när det gäller relationer.

Kulturen är en negativ kultur. Vidmakthåller traditioner som ej är positiv för klanens överlevnad. De hotar inom gruppen och de hotar utåt. Vi skall ta hoten på allvar!

XXX är nu omgift med XXX är mycket farliga. // XXX är ett taget namn (f.d. T-on)

De är ihärdiga över tid. De återkommer om och om igen. Det är som en sekt,

man blir hjärntvättad. XXX måste ändra sin livssituation // Generellt är de skickliga på att övertala/manipulera för att få ut info från myndigheter. // Det är viktigt att människor i omgivningen INTE vet att barnen är romer eller att placeringen är från Vara.

I policija ko Skåne registririni e romen

(Ko kratko)I policija ko Skåne, čerdža jek tajno registar so sikavdža i novina Dagens Nyheter ko 2013 berš.

Ko akava registar ine registrerime 4741 roma so but olendar na ine niked osudime, odolendar 1320 džene ine čhavore. Prema i policija so vačeri, o cilji ine te čeren identifikacija bašo oybilno kriminaliteti hem okolu olengere mreže. O sudo ko Stockholm vačerdža kaj i policija ko Skåne, čerdža krivično delo akaleja, sose ki Švedska tano zabranimo te čerelpe etničko registiribe.

Skånepolisens register över romer var ett hemligt register som avslöjades i en artikelserie i Dagens Nyheter så sent som i september 2013. I registret fanns 4741 registrerade personer, mestadels romer varav 1320 var barn samt ibland helt ostraffade personer. Många av de registrerade bodde inte i Skåne, där registret blev uppfört. 600 personer var bosatta i Stockholm och 220 personer var avlidna. Enligt polisen var syftet med registreringen att "kartlägga allvarlig brottslighet och nätverk kring dessa". Registreringen angav inte tydligt samband mellan brottslighet och de personer som registrerats, registret hade därför i viss mån blivit "en 'bra att ha'-uppgiftssamling". Säkerhets- och integritetsskyddsmyndigheten och åklagare inledde en granskning. Den visade att det fanns allvarliga brister vid personuppgiftsbehandlingen i två uppgiftssamlingar inom polisens kriminalunderrättelseverksamhet. Uppgiftssamlingarna hade fått karaktären av ett register över etnisk tillhörighet, vilket inte är förenligt med bestämmelserna i polisdatalagen.

Skånepolisens egen granskning, offentliggjord i oktober 2013, slog fast att "det var riktigt att upprätta registret", enligt polisledningen. Granskningen visade bland annat att det funnits legitim anledning att registrera de berörda personerna, att etnicitet överhuvudtaget inte registrerats, att det inte gick att söka på etnicitet i registret och att barn förekommit i den mån de kunde misstänkas "användas som redskap för andras kriminalitet".

Justitieombudsmannen riktade i mars 2015 dock allvarlig kritik mot dåvarande Polis-myndigheten i Skåne.

Stockholms tingsrätt slog 2016 fast att staten gjorde sig skyldig till etnisk diskriminering när Skånepolisen registrerade romer. Enligt tingsrätten har polisen inte kunnat belägga att det finns några andra motiv till registreringen än etnisk härkomst. Sådan kartläggning är förbjuden i Sverige.

– Registrering av romer är särskilt kränkande mot bakgrund av den historia av registrering och förföljelse av romer som finns i Sverige och världen, säger rättsens ordförande Lena Egelin. I kombination med de känslor av rädsla och obehag som de som ansökt om skadestånd berättat om anser tingsrätten att det begärda skadeståndet ska dömas ut.

LITTERATUR R HEM KÄLLOR

- Bergstrand, Cirkarl-Martin, *Tattarplågan*, Gumperts förlag 1942.
- Björck, Gustaf, *Tattarna*, Härnösands Stiftsråd 1915.
- Björkman, Samuel P, "...dessa synnerligen otacksamma främlingar...", 1730.
- Broberg, Gunnar, *Oönskade i folkhemmet: rashygien och sterilisering i Sverige*, Dialogos förlag 1991.
- Cirkaldaras, Hans, *I betraktarens ögon*, PRISMA 2002.
- Ds 2014:8, *Den mörka och okända historien*, Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet.
- Eide, Bernt og Aanesen, Ellen, *Nasjonen barn*, Conflux 2008.
- Ericsson, Martin, *Exkludering, assimilering eller utrotning – "Tattarfrågan" i svensk politik 1880–1955*, Avhandling 2015.
- Etzler, Allan, *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige*, Hugo Gebers förlag 1944.
- Fernstål, Lotta och Hyltén-Cirkavallius, Charlotte, 2018 - *Romska liv och platser. Berättelser om att leva och överleva i 1900-talets Sverige*, Stockholmia – forskning och förlag 2018.
- Hedström-Lundqvist Britt-Inger och Hellman, Ann, *Dinglarens väg – Vorsnos drom*, 2015.
- Kommissionen mot antiziganism i Sverige 2015, *Antiziganismen i Sverige*
- Lindholm, Gunborg A. *Vägarnas folk*, Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige 19, 1995.
- Lo-Johansson, Ivar, *Zigenare*, FIB 1955.
- Lo-Johansson, Ivar, *Zigenarväg*, Rabén & Sjögren 1955.
- Lundborg, Herman, *Svenska Folktyper*, Tullbergs förlag 1919.
- Ohlander, Manne, *Hjälpskolan i Göteborg 1906–1956*,
- Ohlsson- al Fakir, Ida, "Svenska kyrkans förhållande till romer och resande cirka 1900 – 1950", Forskningsrapport 2013.
- Pfannenstill, Bertil Algot, *Tattarna en sociologisk grupp och ett socialt problem*, 1948.
- Pulma, Panu, *De finska romernas historia från svenska tiden till 2000-talet*, Atlantis förlag 2015.
- Selling, Jan, "Svensk antiziganism-fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar", 2013.
- Sjöblom, Karl, *Vid Bullaresjöns stränder*, 1929.
- Svensk Lokalhistorisk Databas.
- Svensson, Birgitta, *Bortom all ära och redlighet – Tattarnas spel med rättvisan*, Nordiska museets handlingar 114, 1993.
- Taikon, Katarina, *Zigenare är vi Jag är Zigenare*, Tidens förlag 1967.
- Taikon, Katarina, *Zigenerska*, Wahlström & Widstrand 1963.
- Taikon, Katarina, *Katitzi*, Natur&Kultur 1969.
- Westin, Niklas, Wallengren, Simon och Dimiter-Taikon, Kati, *Antiziganism i statlig tjänst – Socialstyrelsens be-*

handling av romer och resande under 1900-talet, 2014.

Tillhagen, Cirkarl-Herman, *Zigenarna i Sverige*, Natur och Kultur 1965.

Åkerfeldt, Bennie, *"Buron kallar oss tattare"*, Förlagstryckeriet Vitterleken 2008,

Åkerfeldt, Bennie, *"Romer – Det ansiktslösa folket i Europa"*, Förlagstryckeriet Vitterleken 2012,

Åkerfeldt, Bennie, *"Synen på romer och resande i Sverige så som den bland annat uttrycks i statliga utredningar samt lokala socken- och kommunprotokoll under 1800 & 1900-talet"*, Förlagstryckeriet Vitterleken 2013.

LÄNKAR:

<http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/1999/06/prop.-199899143/>

http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724

<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/sprakpolitik/minoritetslagen.html>

<http://www.manskligarattigheter.se/>

<http://minoritet.se/>

<http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/manniska-och-samhalle/nationella-minoriteter/Pages/default.aspx>